

Virágh László

Sic transit

Griselda Bertholde, az utolsó lív emlékének

Így múlnak el majd mind a szép szavak:
 melyeket egykoron szerelmesek
 súgtak egymásnak vágyva,
 az altatódalok, a ringatók,
 káromkodások, mikor a harag
 majd szétvetette szívét a férfinak,
 az igazság mondatai
 és az imák mormolása,
 a dalok, melyek magasba
 szavakat emeltek,
 s a szél vitte őket szerte
 mindenüvé, ahol értette
 bárki ezt a nyelvet.
 Termek, paloták
 és piacterek moraja,
 szónokok érvelése,
 a beszéd hullámverése
 halkul, csak egyre halkul,
 a messzeségbe veszve,
 s nem hallja többé anyanyelvét az árva,
 belevész a világ idegen zajába.

2013. június 2-án, a kanadai Campbellville városban 103 éves korában elhunyt Griselda Kristina (szül. Bertholde), akiről azt tartották, hogy ő volt a lívek között az utolsó, aki még anyanyelvénként sajátította el a lív nyelvet.

A kurföldi Vaide faluban született 1910. március 19-én. 1944-ben menekült Svédországba, onnan 1949-ben települt át Kanadába. Anyanyelvét élete végéig ápolta, verseket is írt.

Hosszú évek óta özönlik hozzánk különböző műfajokban az írások és gyűjtések változatos sokasága – egész esztendőre kiírt parttalan (ügynevezett Cédrus-) pályázatunkra. Ezúttal – idei közlések után, más későbbi publikálások előtt – jelentős csokrát tesszük közzé a szerkesztőink által kiválasztott alkotásoknak (3–60., 65–85. old.).

Ritkán „engedjük meg magunknak”, hogy a kiadónk köteteiről szóló recenziók vagy reflexiók a folyóirat oldalain találkozzanak olvasóinkkal.

Júniusi lapösszeállításunk többek között ezen faktumok miatt kapta a *Műhelyünk tája* témacímét.

NAPÚT

Irodalom, művészet,
környezet

XV. évfolyam 5. szám

A Cédrus Művészeti Alapítvány megbízásából kiadja a Napkút Kiadó Kft. Megjelenik évente tízszer.
Főszerkesztő: **Szondi György** Szerkesztik: **Bába Szilvia** (művelődés), **Babics Imre** (vers),
Balázs Géza (nyelv-művelés), **Bognár Antal** (évkönyv), **Borbély András** (dokumentum), **Elek Szilvia** (zene),
Kovács Ildikó (szöveggondozás), **Prágai Tamás** (próza), **Sebeők János** (környezet),
Szondi Bence (történelm), **Vincze Ferenc** (műbírálat, főszerkesztő-helyettes), **Wehner Tibor** (művészet).
Szerkesztőségvezető: **Szondi Eszter**.

Napút-kör: **Csűrös Miklós, Donceev Toso, Gráfik Imre, Hankiss Elemér, Dr. Koncz Gábor, Radnóti Zsuzsa, Rakovszky Zsuzsa, Szörényi László** (tiszteltetelli konzulensek).

Alapította: **Masszi Péter**. Lapterv: **Gosztola Gábor**.

Szerkesztőség: Ady Endre Művelődési Központ, 1043 Budapest, Tavasz u. 4.

Telefón/fax: (1) 225-3474 • Mobil: (70) 617-8231 • E-mail: napkut@gmail.com • Honlap: www.napkut.hu

A Cédrus Művészeti Alapítvány adószáma: 18110661-2-41

Nyomdai kivitelezés: Érdi Rózsa Nyomda. Terjeszti a Hírker Zrt. és az NH Zrt. ISSN: 1419-4082

Virágh László: Sic transit borítóbelső

Hetedhét

- Cemil Kavukçu: Nolya (Biacsi Mónika fordítása) . . . 3
Joszano Akiko: Holdvilágos éjjel 16
Klasszikus japán versformák
(Fittler Áron fordításai) 21
Vahe Ghukászján: Jereváni tökvirágcsokor
(Merenics Éva fordítása) 25
Daniela Ivanova-Vajan: Bölcsesség
(Harman Miklós fordítása) 28
Ismail Kadare: A dal (Turóczy Zsófia fordítása) . . 29
Petra Soukupová: Hubert
(J. Hahn Zsuzsanna fordítása) 31
Víctor Rodríguez Núñez: A magány híradója
(Kertes Gábor fordítása) 36
Charles Bukowski: Barátok a sötétben
(Bozóky Balázs fordítása) 38
Ljubov Makarivna Szirota: A Pripjatyiakhoz
(Nagy István Paphnutius fordítása) 39
Cornelis van Schaick: Állatok kínszásáról. . . . 41
Lucebert: Ma Yuan halásza
(Tóth Dániel fordításai) 42
Hjalmar Söderberg: Az árnyék
(Hollós Judit Katalin fordítása) 43

Téka

Vida Bianka: „Szent vagy szörnyeteg?” 45

Szótár

Kicsi Sándor András: Csontváry cédrusai. . . . 61

Tárlat

Wehner Tibor: A klasszikus szobrászati
eszmények Igézetében 63
Pallag Zsuzsa portrészobrai. . . . színes melléklet

- Egry Artúr: tapintás 65
Botos Ferenc: Mithraeum. 65
Derzsi Pál négy verse 66
Dittrich Panka négy verse 68
Erdélyi Tea három verse 70
Gál Erika: A biológus látomása 71
Guti Karina: Ecce Homo 72
Komán Zsombor: ha az ősz 73
Kőszegi Mária Anna: Tóparton. 74
Varga Nóra: Őszi hexameter-gondolatok . . . 74
Liszói Gyuricza József: (Jefersíada); (Bachiáda) . 75
Maretics Erika: A csönd; Újra ősz 76
Móritz Mátyás négy verse. 77

Kántor Gyöngyi: Hétköznapiok igása	79
Sebestény-Jáger Orsolya: Szavaid igaza	80
Stonawski József: Csillagszóra	80
Sonyovszki László: Ikarosz	81
Szűk Balázs: Sehol	82
Vörös Rózsa öt verse	83
Zentai Eta: Amikor el kell menni	85

Ablak

Kántás Balázs: Szemben a paradigmaváltással (Szepes Erika: A mocskos mesterség)	86
Hlavacska András: „Egy lehetséges magyar regény” (Carbonaro éjszakái)	89
Bába Szilvia: Időben és éppen jókor... (K. Lengyel Zsolt: Emigráció, szórvány, hungarológia)	93
Hegedűs Imre János: Könyv a határon (Botos Kata: „...mint tükrön a lehellet”)	95
Buda Béla: Az érzelmek és emlékezés párhuzamai (Rott József: A ragaszkodás mámore)	98
Balázs Géza: Gondolatgyűjtemény: útikalauz (Szilágyi Roland: Megosztom veled)	99
Szepes Erika: „Ki meddig” (Lászlóffy Csaba ikerkönyve)	100

Ablak | Találkozások

Cserna Csaba – Gaál Zoltán – Kovács katáng Ferenc: Séták a nagyvilágban	104
Pál Marianna: Hogy ne legyünk fácskák.	111

Emlékezet

Radnai István: Nehezen hajnalodik	114
Kállay Kotász Zoltán: Az elfeledett regös	116
Novotny Gergely: Lány a parton	120

Miért?

Erdélyi István: Világosról – világosabban?	121
--	-----

Tizennegyedikmagunkban

Sokcsevit Dénés – Blazsetin István: Horvátok-e a tókölí rácók?	127
E számunk szerzői.	129

Illusztrációk

Pallag Zsuzsa portrészobrai.	15, 24, 37, 120
--------------------------------------	-----------------

Melléklet

Káva Téka - Napút-füzetek 75.

Hamvazószerda (T. S. Eliot versei Ormay Tom fordításában)
--

NAPÚT

Irodalom, művészet,
környezet

XV. évfolyam 5. szám

Műhelyünk tája

MÁRIA MOSOLYA

E számunk képzőművész vendége, Pallag Zsuzsa szobrászművész élet-rajzára pillantva, műveinek ismerete nélkül is megállapítható, hogy e művész pályafutása rendhagyó volt: az 1917-ben született, 2010-ben elhunyt alkotó munkássága meglehetősen későn érett be. A gyermek-kora óta a szobrászathoz vonzódó, az 1940-es évek végétől a mesterség fogásait szabadiskolákban megismerő és elsajátító művész csak jóval ötvenedik életéve után, az 1970-es évek második felétől jelentkezett alkotásával a magyar művészet fórumain.

Cemil Kavukçu

Nolya

jóbarátok söröző. Az idő szép, a levegőben a tavasz, az asztalon a söröm. Nem tudom, hány óra, az agyam penge. Alig észrevehető, lágy szellő fújdogál, délután lehet. A Jóbarátok sörözőben a szokásos helyemen ülök, és a hely főnöke, Ismet bátyó is a szokásos helyén; előtte papírok, kezében toll, megállás nélkül dolgozik. Nem leckét ír Ismet bátyó, de mégis annak számít, mert hét nemzedékét vizsgálja a lovaknak; figyelembe veszi az anyját, apját, nagynénjét, nagyapját; homokon vagy sárban fut-e jobban; ki üli meg (hát így van ez, a dolog egy kicsit a zsokétól is függ), a pontjait is megnézi. A menetet lejátssza, elrontja, és közben akkorát szív a cigarettáján, hogy egy pillanatig Ismet bátyó helyett csak egy hatalmas füstfelhő látszik. Elsorolja reményeit Ismet bátyó, és hozzáteszi, az SzÖ formulával (a „szíves örömet” helyett más kifejezést használ) ez a dolog is ma minden bizonnyal véget ér. Én meg nézem a járókelőket élvezettel (már tudják, ez az „élvezet” három sör után kap el), ők azonban nem néznek rám. Egy eléggé meggyötört, de fiatalnak látszó zöld dzsekis halad az aszfaltúton, ki tudja, hová, egy kutya a fülét vakarja a hátsó lábával. Elfogyott a söröm. Az üres poharat az asztalra teszem, és figyelem, ahogy a belsejében a hab lefelé csúszik. Egy puffadt csicseriborsót tartok az ujjaim között, és úgy vizsgálgom, mintha sosem szándékoznám megenni; a rátapadt sókristályokkal és kráterekkel borított felszínével egy égitestre hasonlít. A szertartás végén a csicseriborsót a számba dobom. Arif! Arif, hol vagy? Figyelhetnél, Arif, amint kiürült a poharam, megtölthetnéd! Ha Ismet bátyót nem számítod (miért is számítana? Ő a főnök!), én vagyok az egyetlen vendég. Rendben, testvér, mondja. Amint ezt kimondja, már teszi is le az asztalra a buborékozó, habos sört. Ebben a pillanatban elgondolkodom: miért töltöm az időm ezen a lepusztult helyen, miért iszom sört, miért cigizek, miért merengtem el, miért vesztettem el már megint a fonalat?...

Nem tudom!

Arif leül velem szemben, és cigizik. Amikor nincs vendég (mikor van?), vagy kevés (vagyis amikor Ismet bátyón és rajtam kívül nincs senki), gyakran csinálja ezt. Leül velem szemben, és élvezzük az együtt hallgatás harmóniáját. Arifhoz illik a hallgatás. Azután belegondoltam: hozzám is illik. Tessék, most egy álmodozva sétáló lány halad el az úton. Egy kicsit elmerengett, mint én, és egyedül van, mint én. Rajta, adom ki magamnak hangosan a parancsot: kelj fel, rázd meg magad és menj utána! Hogy bátorítást nyerjek, hatalmasat kortyolok a sörből. Másfelől meg: félek. Ülj tovább a helyeden, gyújts rá, egy ilyen napon, mikor nem vagy semmire alkalmas, ne csinálj magadnak problémát!

De a szívem egyáltalán nem fogad szót. Arif, én megyek. Ne szedd le az asztalt, ne vidd el a sörömet. Visszajövök! Fizetek is, ne aggódj!

Az utcán vagyok. Mögötte megyek. A lány rövidet lép, annyira emeli meg a lábát, hogy egy cigisdoboz férne el alatta, úgy jár, mintha húzná a lábát vagy

csúszna. Megközelítettem. Nagyon el van merülve. Észre sem veszi maga mögött az árnyékot. Nem tudom, honnan vettem a bátorságot. Nagyon félénk vagyok, Arif tudja. Ismet bátyó nem tudja, mivel a lovakon kívül más nem érdekli. Különösen lányok és nők előtt blokkolok le. Bocsásson meg, mondtam. Mit mondhattam volna mást? Nem tudom, hogy kell ilyen helyzetekben viselkedni (Arif ezt is tudja). Megállt és rám nézett. Itt szobrozunk mindketten mozdulatlanul az út közepén. Mit kellene megbocsátanom? – kérdezte. A szemöldökét összevonta a meglepetéstől. Valószínűleg fél egy kicsit, de nem akarja kimutatni. Vajon ez egy védekező mechanizmus a kívülről jövő veszélyekkel szemben? Akkor bizalmatlan és félénk lány lehet. Kint a rossz van, mondhatták neki az idősebbek, akik már kivették a részüket ebből a kinti szószból; véd magad! Tartsd távol magad a férfiatól! Vajon milyen benyomást tehettem rá? Persze hogy rosszat. A ruháim nem illenek össze, a nadrágom bő és vasalatlan, a cipőm kopott, borostás vagyok és kócos. Habár ez mind hazugság. Én nem ezekből állok. Nem ismer engem. Az egyik kinti rossz embernek tart. Tekintetében, az összehúzott szemében (ha nem látási problémából adódik) rögtön látszott a magabiztosság, vagyis hogy nem könnyű dió, nem dől be könnyen bárminek, meg egyfajta fenyegető szemtelenség. Az ajkain játszó kérdőjel mutatja, hogy a kalandokhoz jól ért. A benne rejlő bájra csak a járásával derül fény.

Nagyon unatkozom, mondtam.

Én is, felelte.

Szóval ő is unatkozik, de biztos vagyok benne, hogy még jobban fog, ha szigorúan elfordítja a fejét és továbbmegy.

Sétáljunk egyet? – kérdeztem.

Hogy együtt unatkozzunk? – kérdezte ő.

Ledermedtem. Nem ezt a választ vártam. Nem tudtam mit mondani. Ha Arif itt volna, azt mondaná, ebben a helyzetben nincs is mit. Igaza van.

Csinálhatnánk valamit együtt, az unatkozáson kívül, persze. Megneveztethetném. Mesélnék magamról, aztán másképp, aztán megint másképp. Közben jól szórakozna, hogy kiderítse, melyik vagyok igazából én. Én is jól szórakoznék. Vagyis unatkozás helyett együtt szórakoznánk. De ő pislogott, szemöldökét felhúzta, majd szigorúan elfordítva a fejét továbbment. Egyszerűen egyedül maradtam az utca közepén.

Nem mentem vissza a sörözőbe. Nem bírtam. Arif megkérdezné: miért mentem el, mielőtt megittam a sörömet, hova mentem, miért ilyen feldúlt arccal jöttem vissza? Mondhatnék bármit, az arcomról úgyis mindent leolvasna. Arifot nem lehet becsapni. Ezért vagyok a parkban, nem a sörözőben. Egy piros padon ülök, amelyre egy bank neve van ráfestve. A szemközti padon (azon is ugyanannak a banknak a neve áll) egy fiatal pár ül. Apró tárgyakat nézegetnek nevetgélve. Büszkéek voltak rá. Milyen bájos! Tulajdonképpen ők is aranyosak, így én most három bájos dolgot néztem. Majd meglátod, együtt leszünk mi is egy ilyen napon; vajon mi is ilyen győzedelmesen mosolygunk egymásra? Ezt el akartam mondani az elmélázva sétáló és a maga módján vonzó lánynak.

Egy macska pont a fa tövében mozdulatlanul figyel valamit. Vagy állat, vagy veszély. Engedelmetekkel, mondom a három bájos dolognak és a macskának, azzal felállok a padról. A park kijárata felé indulok. Engedelmetekkel. Nemso-kára sötétedik, és égnek majd a fények. Én egyedül égek.

Hirtelen megláttam a lányt: a park előtt a járdán haladt. Meggyorsítottam a lépteimet. Beszélnem kell vele. Sokkal értelmesebb és szebb szavakkal kell közelednem. Ahogy kiértem a parkból, futni kezdtem. Ilyen rövid idő alatt melyik utcára fordult be, melyik boltba ment, vagy valahol itt lakik? Nem látom. Vagy csak azt hittem, hogy látom. Az utóbbi napokban gyakran előfordult.

Találnom kell neki egy nevet.

Egy nevet kell találnom neki.

De nem talállok. Egyik név sem illik rá.

Végül a NOLYÁt választottam. Nincs jelentése, de titokzatos hangzású, ritmusos szócska: NOLYA.

Ebben az őrült városban téged kereslek, NOLYA. Arif segít nekem ebben, amikor szabadnapja van, együtt keresünk. Utcáról utcára járunk. Még a zsákutcákba is bemegyünk, és ahogy a zsákutcát lezáró falhoz érünk, visszafordulunk.

NOLYA, te mindenütt ott vagy, és sehol sem.

Vagy talán beleszerettem? Talán ezt hívják szerelemnek, Arif. Mivel korábban nem történt velem ilyen, nem tudom. Minden cselekedetem fölött uralkodik, azt hiszem, legyen bárhol, mindig lát, és a gondolataimban olvas. Ezért aztán minden cselekedetem óvatos, mesterkelt vagy meglehetősen túlzó. Mert bármit is mondasz, Arif, a lány látja a szomorú arckifejezésemet akkor is, amikor ezt a söröspoharat emelem, vagy legalábbis érzi, azt hiszem. Szeretném magam megkedveltetni, megszerettetni vele. Ezért kezdek kivetkőzni magamból. Az egyik pillanatban lelkesen hahotázok, aztán hirtelen lenyugszom, Arif. Olyan sok idő telt el, hogy az az arc, amelyet a fejemben megrajzoltam vagy emlékezetből megerősített vonásokkal felruháztam, már nem lehet az ő igazi arca.

Ahogy mindig, most is a sörözőben az ablak melletti asztalnál ültem, és őt vártam. Szerettem volna látni, ahogy jön (persze hozzám). Szerettem volna hallani: megjöttem, unatkozzunk... Arif megjegyezte, hogy nem tetszik neki az állapotom. A viszonzatlan szerelem veszélyes, mondta. Hiszen amit te szerelemnek hívsz, Arif, az egyoldalú. Gondolj bele, a lovak szeretik Ismet bátyót? Hagyd abba a tanácsok osztogatását, hozz még sört. A nyár véget ért. Véget érhetett. Lehűlt az idő. Lehűlhetett. Nem szabad elveszíteni a reményt. A szerelem várakozás. Arif meghozta a söröm. Az öngyújtójával tüzet adott. Elmehetsz, mondtam. Elment.

Egy bokáját átölelő hosszú, szőrös csizmát képzeltem el rá, és vékony láb-szárára feszülő fekete harisnyát és szoknyát, hozzá a kezélőjén és a gallérján rókaprémmel díszített nubukkabátot. Az ablakból figyelem, ahogy jön. Úgy jár, hogy a lábát alig emeli, mintha húzná. Ahogy belép, az orcája kipirosodik. Rajta egy röpke mosoly. Megjöttem, unatkozzunk, mondja... Arif! Arif, hol vagy? Elfogyott a söröm, hozz újat!...

Meg kell szabadulnod tőle, mondja Arif, nagyon szenvedsz, ráadásul hiába.

Igazad van, mondom, a fogva tartott lelkemnek ismét gondtalannak kell lennie, véget kell vetni ennek a kapcsolatnak. Ennél az asztalnál ülve ismét bámulok ki az ablakon, mint régen, és meglepő dolgokat képzek el. De most csak rá tudok gondolni, Arif. Elveszítettem minden erőm, már tartozom magamnak erővel.

Egy látomást szeretsz, mondta Arif.

Igazad van, mondtam, méghozzá egy zavaros látomást. Hozz még sört, Arif. Elfogyott a cigim is, az imént gyűrtem össze és dobtam ki a dobozát. Adj egy cigit! Kösz, Arif.

Meg kell szabadulnod tőle.

Megszabadulok, Arif. Most megyek. Ne vidd el a söröspoharam. Ne szedd le az asztalt! Visszajövök.

De adj még egy cigit, majd megadom.

aylon. Mindenki csodálkozott, amikor Arif lett a főnök a sörözőben, ahol évekig dolgozott, csak én nem; de azon, hogy én mint a söröző törzsvendége az új főnök, Arif mellett pincérként kezdtem dolgozni, azaz inkább hogy ebben a munkakörben találtam magam, senki sem csodálkozott rajtam kívül. Mintha ez már természetes lenne és meg kellett volna történnie, csak én késleltettem az eseményt. Az emberek rám mosolyogtak és sok szerencsét kívántak. Arif szerint minden emberre egyszer rámosolyog a szerencse (én nem tartozom az átlaghoz ezek szerint), de ezt az ember vagy észreveszi, vagy nem; ha észreveszi, akkor pedig vagy megragadja, vagy nem. Arif is erre várt, ráadásul annyiszor hajtogatta, hogy velem is elhitette. Aztán megragadta a szerencséjét, vagy az őt, azonban hogy hogy volt ez a dolog, senki sem tudta, beleértve engem is. Ahogy a háta mögött hívták, Sakál Ismet, ahogy szemtől szemben pedig: Ismet bátyó, ki tudja, miért, a Jóbarátok sörözőjét nem tudta a nevéhez méltó helyé tenni, valahogy nem tudta idecsalogatni a barátokat, sőt néhány barátság végét is ez a hely okozta, ezért elhatározta, hogy nem működteti tovább, és mindezt átadja másnak.

Arif először a nevét változtatja meg, ez a divatjamúlt, üres név sosem tetszett neki; majd a falak színét, és amennyire tőle telik, a dekorációt; ide friss levegő és hangulat kell. Ismet bátyó szedett-vedett, nőket és lovakat ábrázoló képeit (ó, a meglepetést kereső, a favoritjaival büszkélkedő Ismet bátyó talán egy kicsit ezek miatt is ment tönkre) és a saját szerzeményeit (egy kicsit költő is volt), verssorait, költeményeit (hogy azokban mik vannak! Igyuk a bort, szeressük a szépet, ne sértsük meg a baráti szívet! Súlyos veszteség; váratlanul halt meg, minden csavargónak részvétem. Ha máshol ittál, ne gyere, Ismet szolgádat ne tedd tönkre! Aki italnál makacskodik, nem barát.) leszedjük a falról, és a szemétbe hajítjuk. Új képeket akasztunk fel, szövegekre semmi szükség. Hogy milyen képeket? Tájképek, sőt éjszakai képek is lehetnek, például egy vízparti város, mintha fejjel lefelé a fényeit a vízbe lógatná. Azt mondtam, ha már teszünk fel képet, az modern legyen. Segítenél nekem? – kérdezte egy nap. Hogyne, feleltem, úgysincs más dolgom. A söröző nevét akarta megváltoztatni, azzal kell kezdenünk. Mi legyen az új név? Ez legyen, vagy az? Arifnak egyik sem tetszett. Kell valami különös nevet találnunk, amit még senki nem hallott. Amit ő ajánlott, nekem nem tetszett, és fordítva. Végül megegyeztünk az AYLON-ban. Arif ezt elfogadta, de nem értette. Mi az, hogy AYLON? A NOLYA visszafelé, feleltem. Még mindig nem felejtetted el a lányt, mondta. A söröző AYLON lett. Senki nem kérdezte, miért ez a neve, és mit jelent.

Arif látványos megnyitót akart; sőt felvetette, hogy az első sör legyen ingyen. Nehogy már! Az asztalokra teszünk egy-egy tányér ropogtatnivalót, legyen elég annyi. Vakarózott Arif, nem hagyta nyugodni ez az ingyensör dolog. Te tudod,

csináld úgy, mondtam. Arif úgy is tett, ezért aztán látványos helyett szörnyű lett a megnyitó: lökdösődés, szinte fojtogatásig fajuló tolakodás, „Itt haljak meg, ha nem ez az első söröm!”, hallatszott a harmadik vagy negyedik sörért törtető ápolatlan férfiaktól, züllött alakok, akikről tudtuk, hogy soha többé be nem teszik a lábukat ide. Tucatszámra estek áldozatul a poharak is a lökdösődésben. Igazad volt, az ingyensör mindenkinek elvette az eszét, mondta Arif; és még ehhez jöttek a kapcsolódó pluszkiadások. Azután (biztosan mert elleneztem az ingyensör javaslatát, és mert kitaláltam, mi fog történni) állást ajánlott nekem: dolgoznál itt? Nem töprengtem egy percig sem. Meg tudom csinálni? Meg, felelte, nincs ebben semmi. Meg aztán Arifnál, vagyis inkább Sakál Ismetnél (de Sakál Ismet a helyet mindenestül átadta, vagyis a vendégek tartozásait is) szép kis tartozásom gyűlt össze. Amellett, hogy másképp nem tudnám kifizetni, a munka okos ötletnek tűnt. Talán ezt akarta ő is mondani, csak nem akarózott neki (udvarias gyerek ez), azért csűrte-csavarta a szót. A pénz nem érdekel, a bőséges sörért és a tartozásom fejében szíves örömet dolgozok. Vagyis igyekszem dolgozni, ez nem megy szíves örömet (megint az SzÖ formula), mit tegyek, nem szeretek dolgozni. Segítek neked, mondta Arif. Hogy kell összeszedni az üres poharakat? Tegyük fel, az üzletben hemzseg a vendég, te pedig összegyűjtöd a poharakat; nézd, összehúzol ötöt, és amikor összeérnek, csörrennek, mindegyikbe beledugod egy ujjadat, és mind az ötöt egyszerre felemeled. Vagyis, mivel két kezed van, egyszerre tíz poharat tudsz felemelni. Törés? Az első időkben biztos lesz. Arif nevetett, mikor azt mondtam, hogy vonja le a béremből; az ilyen dolgok szóba sem jöhetnek, mindennek megvan a maga módja. A jó pincér jó megfigyelő, folytatta Arif. Ez nem könnyű, iskolában nem tanítják. Idővel a munkában tapasztalatot szerzel. Ahogy az ember bejön, leül, cigarettázik – nem is kell hogy cigizzen, abból, ahogy rágyújt –, ahogyan a poharat fogja, tudni fogod: van-e pénze, bánatában vagy örömeiben iszik-e, felhajtja-e az italt vagy szétosztja. Ez mind fontos. Te fogod meghatározni, hogy mennyit igyon, mikor kell abbahagynia, és anélkül, hogy megsértenéd (vigyázz! lehet túl érzékeny vagy agresszív), irányítod. Ne nézd le a pincérséget, ez nagyon is összetett szakma. Például a legtöbb vendég sörkorcsolya nélkül issza a sört. Ahelyett, hogy csipegetem a magokat, mint egy tyúk, inkább iszom még egy sört, gondolják. Az már a te találékonyágodon múlik, hogy őket ettől eltérítsd. A sör utáni haszon a sok apró dolog mellett eltörpül. Miközben a fickó iszik, olyan ügyesen sorolod fel a rágcsálnivalókat, hogy a nyáleválasztása azonnal megindul. Például nem csak úgy odaveted, hogy serpenyős krumpli, hanem ahogy kimondod a szavakat, a fickó hallja, ahogy a forró zsírba dobott krumpli sistereg, és látja maga előtt az aransárga, gőzölgő műalkotást a tányér egyik oldalán mesteri módon elhelyezett ketchuppal, a másikon mustárral díszítve. Minden szónak, amit kiejtesz, második, harmadik, ötödik jelentése is lesz. Mindenki mondja, hogy pirított csicseriborsó, fasírt, sült máj, szivarbörök, az a lényeg, ahogy mondod. Kötelező a mosoly. A hamutálakat folyton cserélni kell. Kezedben a tiszta hamutálal közeledsz, a fickó a hamutálra már rátette a cigarettáját (akár be is fejezhette, nem fontos), te finoman megfogod, és a tiszta hamutálra átteszed. A tisztát a használttra ráteszed (akár csak egy csikk van benne és egy cigarettának a hamuja, nem fontos), és a kettőt együtt felemeled. Bizonyos magasság után (vagyis az a magasság, ahonnan ha a teli hamutálból

egy hamuszemcse kirepül, nem zavarja ezt a mihasznát), a tisztát az asztalra teszed, és az elmaradhatatlan ruhával az asztalt letörlöd, vagy úgy teszel. Arif nevetett. Ha mindent egyszerre magyarázok el, még elriasztalak. Ja, mondtam csodálkozva, sikerült.

Az AYLON megnyitása nemhogy látványos nem volt, hanem szégyellni valónak mondható. Ráadásul nem jött be az Arif által várt vendégtumultus sem. De mindketten türelmesek és bizakodóak vagyunk: előbb-utóbb csak bejön. Jelenleg két törzsvendégünk van: a korábbi tulajdonos, Sakál Ismet, a másik pedig Samibátyó. Sakál az összes pénzét (persze ami a lovakból megmarad) itt veri el. Ami Samibátyót illeti, nos, ahhoz meg kell állnunk egy kicsit. Először is, ő nem Sami bátyó, hanem Samibátyó. Ha csak az első napra gondolok, amikor bejött a sörözőbe, és arra, amit Arif tanított nekem, nos, ez alapján egyik séma sem illik rá. Arif is ugyanezt mondta, ez az ember egy rejtély. Pontosan ahhoz az asztalhoz ül, ahová én, amikor a hely neve még nem AYLON, hanem Jóbarátok söröző volt, és én nem pincér, hanem vendég voltam, és kifelé néz. A cigarettája már rég elhamvadt, a sörének a buborékjai már rég megszöktek, mozdulatlanul bámul kifelé, már elképzelem, hogy meghalt a széken ülve, és hamarosan lefordul, mint egy zsák. Akárhogy csűröm-csavarom a szót, arra már az első pillanatban rájöttem, hogy Samibátyónak egy csicseriborsószeretet sem fogok tudni eladni. Arif is ezen a véleményen volt, az ilyen vendégnél csinálhatsz bármit, fölösleges. Egyelőre nincs tartozása, de nem tudhatjuk, mi lesz még. Észre sem vette, hányszor mentem oda hozzá, hányszor cseréltem a hamutálat, hányszor tettettem, hogy letörlöm az asztalt. Te csak tedd a dolgod, mondta Arif, ha ő nem is veszi észre, az oldalsó, sőt még az ajtó melletti asztalnál ülő is megérti. Csak azt észlelte, amikor kiürült a pohara, és én odalépve az ujjammal az üres pohárra mutattam, akkor mosoly jelent meg az arcán, „igen, töltsd újra” jelentésben, és én azért fohászkodtam magamban, hogy igyon még egy sört, hogy ezt a mosolyt újra láthassam. Ez a mosoly számomra olyan volt, mint egy élet összefoglalása. A bánat elillan Samibátyó arcáról, szeme nevetés közben résnyire összeszűkül, és a sarkából a halántéka felé sok-sok ránc keletkezik. Samibátyónak annyi barázda van az arcán, hogy nem lehet tudni, melyik mit jelent, és csak ő tudja, melyikért milyen árat fizetett. Barátja nincs. Egyedül iszik. Ha nem kell, nem használ szavakat, a tekintetével és mosolyával beszél. Odavagy Samibátyóért, jegyezte meg Arif. Így van, feleltem, egyedül szenved. Megtanult a szenvedésével együtt élni, mondta Arif. Ezért iszik? – kérdeztem. Azt csak az Isten és Samibátyó tudja, felelte Arif. Talán én is megtudhatom, mondtam. Arif nevetett. Sakálbátyóért miért nem aggódsz? Nézd csak, ő is egyedül iszik. Míg Samibátyó teljesen mozdulatlanul bámul kifelé az ablakon, addig Sakálbátyó magában cigizik, és amikor eszébe jut, kortyol a söréből (olyan apró kortyokkal, mintha teát inna), és a lóversenyt bámulja. Ő sem beszél senkivel. Hamarosan elfogy a pénze, és így fordul majd Arifhoz: „Arif, az isten áldjon meg, hitel kell.” Nem ugyanaz, mondtam, van közte különbség, egy határ, talán egy halvány vonal, de egyáltalán nem ugyanaz.

Újratöltöttem Samibátyó sörét. A poharat letettem az asztalra a hamutál és a cigarettás doboz mellé, amelyen az öngyújtó is volt; kinéztem az ablakon a feje fölött, amerre ő is nézett. Abban a pillanatban ledermedtem. Az elmélázva sétáló és a maga módján vonzó lány, NOLYA haladt el az utcán. Samibátyó pis-

logás nélkül bámulta NOLYÁt, én pedig pislogás nélkül bámultam Samibátyót és NOLYÁt. Olyan régóta nem láttam, hogy már abban is kételkedtem, hogy NOLYA létezik. Ahogy Arif mondta, ő csak egy álom volt, és én egy álomba szerettem bele. Nem álom volt. Valóság. Él. Napok, hetek, hónapok teltek el, és ő ugyanazon az utcán halad. Ő volt az. NOLYA. Samibátyóval egymásra néztünk. Tudjátok, mi történt ekkor? Nem fogjátok elhinni. De váljak kővé, ha hazudok. Samibátyó ajkai közül a NOLYA szó bukott ki. (Arif makacsul azt hajtogatja, hogy csak azt hittem. Nem csak hittem, azt mondta: NOLYA. NOLYA!) Pedig azt a nevet én adtam neki, Arifon kívül más nem tudott róla. Samibátyó szemébe néztem. Talán most először, mivel mindig hunyorog. Hogy egy sötét kútba, a rejtélyes múltba vagy a jövőbe néztem-e, fogalmam sincs. Samibátyó szemébe néztem, és szédültem. Lassan felállt. Felvette a szék támlájára akasztott kabátját. Hozzá sem nyúlt a sörhöz, amit vittem. Elvette a hamutál széléről a cigarettát. Ne szedd le az asztalt, ne vidd el a sörömet, mondta, mindjárt visszajövök. Elvette a cigis dobozt és a rajta lévő öngyújtót, belenézett a dobozba. Összegyúrte, és a hamutálba tette. Adnál egy cigit? Majd megadom, mondta. A sajátomat nyújtottam. Szemtől szembe kerültünk. Ne az egészet, csak egyet, mondta. Adtam egy szálat. Figyeltem, ahogy kimegy a sörözőből. Földbe gyökerezett a lábam. Majd az ablakból figyeltem, a kezét zsebre tette, a fejét mintha a vállai közé temette volna. Egy kicsit álldogált az utca közepén, majd előretartott fejjel, mintha vonszolná magát, elindult abba az irányba, amerre NOLYA ment.

Arifhoz mentem. Az a lány elhaladt az utcán, és Samibátyó őt bámulva ki mondta, hogy NOLYA; megismételte, amit én tettem hónapokkal ezelőtt, félbehagyta a sörét, vagyis inkább egy kortyot sem ivott belőle, felállt és utána ment. Arif mosolygott, mintha azt mondaná: okoz még ez a lány fejfájást nekünk, Samibátyó nem mondott ilyet, az a lány nem ment el a söröző előtt, Samibátyó valószínűleg azért ment el, mert elfogyott a cigarettája, de hamarosan visszajön és leül a helyére.

Úgyse tudtam volna meggyőzni. Nem pattanhattam föl, hogy NOLYA és Samibátyó után menjek. Dolgozom. Munkám van és adósságom, amit ha életem végéig dolgozok, sem tudok visszafizetni. Talán igazad van, mondtam Arifnak.

Samibátyó. Samibátyót, amióta NOLYA után ment, vagy ahogy Arif makacsul hangsúlyozta, amióta én azt hittem, hogy utána ment (aznap már nem jött vissza a sörözőbe, követte azt az édes lányt, és az ő gondolatait is megédesítette, ahogy az enyémet, Samibátyó azért nem tért vissza, mert félt, hogy mindent leolvasunk az arcáról), azóta nem láttuk. Legközelebb Sakálbátyó temetésén találkoztunk. A dzsámi udvarán az egyik sarokban állt. Kezei kopott nadrágjának zsebében. A gallérja felhajtván. Hátulról csak nagyon kevés látszott a hajából. Vagy a gallér széles, vagy ő húzta be jól a nyakát. Samibátyóból csak annyi látszott, mint egy régi ház tetején üldögélő bagolyból hátulról. A szája sarkában cigaretta füstölgött, és üres tekintettel bámult a ravatalon álló, zöld lepellel letakart koporsóra. A koporsóban Sakálbátyó feküdt, Sakálbátyó halott agyában megragadtak a versenylovak, mint egy megakadt film kockája. Néhanyan voltunk a dzsámi udvarában, unottan lépegetve vártuk, hogy a gyülekezet befejezze a szertartást. Sakálbátyó nem várt semmire, mivel halott volt. Arif bent volt, mármint a dzsámiban. Szabályszerűen elvégezte a rituális mosako-

dást (amint megtudta, rögtön a hamamba futott, vagyis előtte tisztátalan volt), az ajkán motyogással, könyéig feltűrt pulóverét húzogatva (a lábán a dzsámik hatalmas papucsával, amelyről mindig a viszketős gomba jut eszembe, a zsebéből kilógó zoknijai pedig egy-egy pisztolyra emlékeztettek) belépett a dzsámi ajtaján, és eltűnt. Az AYLON zárva volt a temetés idejére.

Samibátyó mellé léptem. Ahogy meglátott, elmosolyodott. Az arca a ráncok paradicsomává vált. A szeme nem látszott. Hogy történt?, kérdezte. Lelőtte magát, feleltem. Finoman megemelkedett a szemöldöke. Nem lehetett eldönteni, hogy meglepődött-e. Ez az aprócska szemöldökrándulás is elég volt ahhoz, hogy a homlokán a ráncok összekeveredjenek. A tekintete teljesen másutt járt, mintha belül lenne egy másik Samibátyó és ő kérdezne, bár a válasz egyáltalán nem érdekli. Miért?, kérdezte. Senki sem tudja, feleltem. Szerinted miért?, kérdezte. Szerintem elege lett, feleltem, elvesztette a pénzét, a reményét és az álmait. Így amikor magára nézett, Sakálbátyó helyett egy vegetáló testet látott, és elhatározta, hogy ennek a testnek véget vet. Logikus megközelítés, mondta Samibátyó. Megvakarta a fejét. Három dolgot említettél, mondta, a pénzt, reményt és az álmokat; szerintem ha az első kettőt elveszíti, abba még nem hal bele, viszont ha az álmait... Tekintetét egy pontra fókuszálta (egy-két lépéssel előrébb lévő helyre). Rendben, ha a lóversennyel sok pénzt gyűjtött volna, folytatta, megóvhatta volna a reményt vagy az álmait? Gondolkodás nélkül rávágtam: Nem. Ezeket az elvesztett értékeket nem lehet pénzben kifejezni. Samibátyó továbbra is azt a pontot bámulta. Nos, ez igaz, mondta, ő már jóval korábban meghalt.

Miközben erről beszélgettünk, az én eszem egyfolytában azon a napon járt, amikor elment a sörözőből. Meg akarom kérdezni, de valahogy nem megy. Végül mégis megkérdeztem. Nyíltan és minden hátsó szándék nélkül. Figyelmesen végighallgatott. Majd megszimogatta az állát és a nagyrészt fehér, néhány napos szakállát. Nem is, Samibátyó mosolyogni próbált. Vagy Samibátyó kényszeredetten mosolygott. De mosolygott. Keserű mosoly volt. Vagyis ugyanazt a lányt szeretjük, mondta. Mit mondhatnék? Ledöbbsentem. Ahogy Samibátyó meglátta kétségbeesésemet, ismét mosolygott, és a kezét a vállamra tette. Mindketten ugyanazt a lányt szeretjük, de a szeretetünk nagyon különbözik. Hogyhogy? – kérdeztem. Vagyis nem kérdeztem, teljesen össze voltam zavarodva, csak „hogyhogy” arckifejezéssel néztem Samibátyóra. Bárcsak Arifnak igaza lett volna! A szerelem nem nézi a kort. De Samibátyó mégsem szerethet egy ilyen lányt. Szerintem nem helyes. Hogyhogy? Persze Samibátyó erre is fog válaszolni. Meg is tette. Ő a lányom, felelte. Megint ledöbbsentem. Az ember sorozatos ledöbbenése teljesen hihetetlen. Abban a pillanatban, ha Sakálbátyó megemeli a koporsó fedelét és megkérdezi, hogy mi lett a mai verseny harmadik futamának eredménye, azon sem csodálkoztam volna ennyire. Vagyis te, dadogtam. Igen, én az apja vagyok, de nem tudja. Mint a filmekben? Mint rengeteg esetben, mondta Samibátyó, de semmihez sem hasonlítható módon. Semmiben sem különbözöm ettől a koporsóban fekvő embertől. Mindketten a koporsóra néztünk. Kétségtelen, hogy Sakálbátyó is ránk néz, de sajnos semmit sem lát. Évekkel ezelőtt én is elvesztettem a pénzem, reményeim, álmaimat, mondta Samibátyó, de nem volt erőm elpusztítani a testemet. Figyelj, mondtam hangomban megbánással és együttérzéssel. Ő pedig ezt megértette. Az ujját a szájához illesztette, és „csss” elhallgattatott. Én egy ember vagyok,

aki nem tud meghalni, mondta, irigylem a halottakat, de nem tudok meghalni. El kell viselnem a büntetésemet, és el is fogom. Kíváncsi vagy az élettörténetemre? Igen, mondtam. Sosem tudod meg, mondta. Neked sem mondom el, ahogy senkinek sem. Sok ilyen történetet hallhatsz, de egyik sem az enyém.

Rendben, Samibátyó, mondtam, kérdezek még valamit, még ha nem is lehet. Samibátyó lassan leeresztette a szemhéját, kérdezz, mondta. Aznap, amikor a sört az asztalodhoz vittem, te és tulajdonképpen én is megláttam őt, és te úgy távoztál, hogy hozzá se nyúltál a sörödhöz. Utána mentél, tudom. Láttad? Tudtál vele beszélni? Samibátyó ismét megtalálta azt a két lépéssel előrébb lévő pontot, és tekintetét ráfüggesztette. Ahogy kiérttem, elvesztettem, mondta. Eltűnt, mintha köddé vált volna.

A dzsámi ajtajában mozgolódás kezdődött. A szertartás véget ért. A gyülekezet kitódult az udvarra, hogy a gyászimat elvégezze. Nemsokára az imám megkérdezi, hogy: „Milyennek ismertétek az elhunytat?“, és még azok is, akik nem ismerték, az kiáltják majd: „Jó embernek ismertükl“ Jót tesznek Sakálbátyóval. Talán lehet bárki, aki kilép és azt mondja: „én nem jónak ismertem?“ Nem hiszem.

Eközben, habár nem volt hozzá jogom, feltettem Samibátyónak a legnehezebb kérdést: hogy hívják a lányt? NOLYA, felelte Samibátyó. Nem, nem hallottam rosszul, NOLYA.

A gyászyma befejeződött. Sakálbátyót a vállukra vették és utolsó útjára vitték.

Amikor csak kérdőn néztem Arifra, ő megvakarta a fejét, és azt mondta: bonyolult ügy, senki sem tud Samibátyó múltjáról. Már hosszú ideje nem látták errefelé, talán tíz, talán tizenöt éve. Volt, aki azt mondta, hűvösön ült, nyoma veszett, sőt volt, aki azt mondta, külföldre ment (talán szökött), és ott élt. Sok történetet hallottam róla, de egyik sem lehet az övé. Mégis az egyik hihetőnek tűnt. Samibátyó egy balesetben vesztette el a feleségét és a lányát, ez tizenöt vagy húsz évvel ezelőtt történt. Volt, aki közlekedési balesetnek, volt, aki tüzesetnek mondta. Az volt a közös a kettőben, hogy saját magát okolta a felesége és a lánya halála miatt. Azért tűnt el, hogy a szenvedését enyhítse vagy hogy megtanuljon ezzel a fájdalommal együtt élni. Bizonytalan, mit csinál, hol és hogyan él. A történetek szerint a feltehetően halott lánya, ha élne, NOLYÁ-val egyidős lenne.

Vagyis egy álomképet szeret, mondtam.

Igen, mondta, mint te, ő is egy álomképet szeret.

Halottbátyó. Ma valami történni fog, mondta Arfibátyó. A szélből érzi. Annál az asztalnál, ahol mindig Samibátyó ül (vendégként pedig én ültem), a kirakat felső részéhez a falra merőlegesen az utcára nyúló vaspálcára erősített, sötétben világító tábla az AYLON felirattal lengett, mint egy hinta. Habár stabil, de ha leszakad (valamelyik arra járó fejére), akkor sem törik össze, Arif mégis aggódva figyelte a himbálózását. Samibátyó pedig úgy bámulta, mintha valamilyen következtetést szeretne levonni belőle, vagy mintha a lengésnek külön nyelve lenne, és ő meg szeretné fejteni. Mi történne? – kérdeztem Arfibátyót, maximum elkezd esni az eső, elül a szél, nézd, már gyülekeznek a felhők. Hogy tudassa, nem erre gondolt, megcsóválta a fejét.

Az üzletben nem volt más vendégünk, csak a leltári tárgy Samibátyó.

Estefelé esni kezdett az eső. A szél nem ült el, de mintha csökkent volna az ereje, mert a kivilágított AYLON tábla már nem lengett annyira, hogy Arif aggódjon. Az eső verte a söröző kirakatát. Arifbátyó egész nap aggódva várta, hogy történni fog valami, és e mellett az előérzete mellett éjszaka is kitartott. Mi történhetne, maximum esik az eső, mondtam, és esett is. Most meg mondhatnám, hogy eláll az eső, vagy vendégáradat jön a sörözőbe, vagy Samibátyó felkel és elmegy. Nem, Arifbátyó nem ilyen hétköznapi dolgot vár, valami bajt, valami rossz dolgot, mit tudom én, valami negatívát. Bekövetkezett, amit várt. Mindannyiunk számára meglepő módon. A mindannyiunk továbbra is három főt jelent: Arifbátyó, Samibátyó, Énbátyó. Hirtelen kinyílt az ajtó, és Sakálbátyó lépett be rajta. Arifbátyó leesett a székről. Énbátyó leejtettem a söröspoharat, amelyet Samibátyónak vittem, megtántorodtam és belekapaszkodtam az asztalba. Samibátyónál semmi változás, úgy nézett a váratlanul beállító Sakálbátyóra, mint az egész nap himbálózó, kivilágított AYLON táblára, amely, miután az eső esni kezdett és a szél enyhült, lassabban lengett.

Feladom, mondta Sakálbátyó dühösen. Mintha hosszú ideje a megállóban buszra várt volna, és reményvesztve visszatért volna a sörözőbe.

Jól teszed, mondta Samibátyó. Arifbátyó és Énbátyó meg se tudtunk szólni. Sakálbátyón sáros szemfedő volt. A halántékán a lyuk, mintha egy füle mögé tűzött rózsabimbó lenne.

Ez lehetetlen, mondtam. Motyogtam-e, vagy reszkető hanggal szótagoltam, vagy csak gondoltam, fogalmam sincs.

Miért lenne lehetetlen? – kérdezte Sakálbátyó, nincs az életben semmi felfoghatatlan dolog? Meg aztán, mennyire vagyunk életben, és mennyire az életen kívül; szóval szerintetek...

Jól van, motyogta Arifbátyó, mintha csak magához beszélne, és tágra nyílt szemmel bámult Sakálbátyóra. Abba a mély gödörbe, amelybe arccal Mekka felé fektették, és vastag deszkákat rendeztek el rajta keresztben (én is ott voltam, mindent láttam), végül földet dobtak, sőt néhány lapáttal még én is dobtam. Azt az iszonyú súlyt megemelni, onnan kijönni lehetetlen, hacsak nem kapsz külső segítséget...

Majd túl lesztek rajta, mondta Sakálbátyó, logikusan gondolkodsz, de olyan helyen vagyunk, ahol logikusan kell gondolkodni? Nem mondom meg, hogy jutottam ki onnan (egyedül-e, Herkules módjára azt a hatalmas súlyt felemelve, vagy külső segítséggel), és azt sem, hogy jöttem ide. Ezt soha nem tudhatjátok meg. Talán Sami múltját ismerjük, vagy hogy hogyan lett Arif a hely tulajdonosa, vagy hogy kicsoda NOLYA? Feladtam, csak vissza akartam térni ide. Kell hogy legyen valami módja, mondtam. Van is. Kinyitottam az AYLON ajtaját, és beléptem.

Jól van, mondta Arifbátyó, ezzel be is fejeződött az üzleti életem. Rossz híre lesz a helynek, azt fogják mondani elátkozott hely, kísértetjárta sörözőnek hívják majd, és nem jönnek ide.

Ki is jönne?, mondta Sakálbátyó.

Hagyd ezeket, mondta Samibátyó. Megtörte a hallgatását, és mintha egyáltalán nem lenne meglepve. Sakálbátyót nézte, az asztalánál hellyel kínálta, kicsit kijebbb húzta a széket, amelynek a támláján a kabátja pihent. Gyertek ti is, legyen teljes a kör, a sört én állom.

Az eső erősödött. Ilyen elátkozott éjszakán vendég sem jön. Arifbátyó mégis bizonytalan volt. Megböktem egy kicsit a könyökömmel, üljünk le, mondtam. Vagyis te is ülj le, én majd felszolgállok.

Fázik az agyam, szólalt meg Sakálbátyó.

Persze hogy fázik, mondta Samibátyó, egy hatalmas lyuk van a koponyádon.

A golyó még benn van, mondta Sakálbátyó, az agy abba a részébe fúródott, amelyik a lovakkal kapcsolatos, már nem tudok lóversenyre járni.

Részvétem a halálad miatt, szólt Samibátyó.

Nektek is részvétem, mondta Sakálbátyó is.

Négy sört vittem az asztalhoz. Most engem is elkapott a feszült Arifbátyó egész nap tartó rossz érzése, hogy valami rossz fog történni. Nem volt elég, hogy Sakálbátyó előkerült és eljött, éreztem, hogy ezen a szegyetelen éjszakán még valami történni fog.

Ami történt, megtörtént, reméljük, mindnyájunk hasznára válik, mondta Samibátyó. Poharainkkal koccintottunk, köszöntöttük egymást, és kortyoltunk a sörünkből.

Milyen dolog meghalni, Halottbátyó?

Nem akarok hazudni, mielőtt még rájöttem volna, mi történt, a kérdőre vonás előtt, az előtt, hogy Münkir és Nekir félelmetes kék szemébe néztem volna, és a nedves földet a fejemen, a testemen vagy az agyamon (persze a koponyámon lévő lyuk miatt) éreztem volna, eldöntöttem: „én meg nem halok, amint lehet, visszamegyek a Jóbarátok sörözőjébe, pardon, az AYLON-ba. Tudom, ez hihetetlen, nincs rá logikus magyarázat, mondhatnátok, de tegyetek egy próbát, ez alkalommal legyen így, mi történhet?” Töprengtek, vakarták a fejüket, és egyszer csak az AYLON ajtajában találtam magam, abban a percben beléptem; minek habozni? Így aztán nem tudom, milyen dolog halottnak lenni.

Akkor ígyunk.

Poharaink ismét egymáshoz értek.

Már egyáltalán nem csodálkoztam, amikor órák múlva kinyílt az ajtó, és belépett rajta NOLYA, a hajából a vállára folyt a víz. Mélyet lélegeztem. Mintha vártam volna. Ezen az éjszakán minden lehetséges. Talán az utolsó éjszakánk, nem tudom.

Azon az éjszakán olyan jól unatkoztunk, hogy NOLYA, Énbátyó, Arifbátyó és Samibátyó egy életem át, míg Halottbátyó egy halálon át nem felejt el egykönnyen. Hasonló jókat mindenkinek.

dead bár. Nézd, szólt Arifbátyó, belém karolt, lassan lépkedtünk. A főutcán voltunk. Már nincs olyan személy, akit keresünk, látni szeretnénk vagy félnénk vele találkozni. Csak mentünk, ügyet sem vetettünk sem a tömegre, sem a kirakatokra. Arifbátyó megszólalt: nézd, de nem azért mert mutatni szeretett volna valamit, hanem hogy a figyelmemet felhívja. Arifbátyó lefogyott, az arca is vékonyabb lett. Mintha a saját árnyéka lenne. Olyan volt, mint aki most gyógyult fel egy betegségből, de már kész újra megbetegedni. Ez a dolog véget ért, mondta. Melyik dolog? – kérdeztem. Pedig tudtam, mi ért véget. Arifbátyó tudta, hogy tudom, és csak úgy kérdezem mintha nem tudnám, ő pedig úgy válaszolt, mintha nem tudnám: A söröző dolog. Vagyis az AYLON. Vagyis min-

den véget ért. A forrásaimat kimerítettem, végül én is kimerülve újra kezdek mindent. Jól mondta, Arifbátyó a végét járja. Akkor mintha nagyon kellett volna, a tömegből szembejött valaki, aki hasonlított NOLYÁra. Miközben figyeltem, hogy ő az vagy sem, más-más kinézetű, szőke, melírozott, göndör afrofrizurás, sapkás és sapka nélküli, kendős és kendő nélküli fejek jöttek sorban, egy pillanatra elveszítettem, majd újra megláttam. Ő az. Elmélázó járásából és a maga módján vonzó lényéből nem maradt semmi, mintha ma más lenne. Az egyforma emberek közül egy. Elment mellettem. Sem én, sem Arifbátyó nem fordítottuk utána a fejünket. Mert Arifbátyó a végét járja. Az AYLONnak vége. Nekem is végem. Ő is véget ér.

Arra gondoltam, rád hagyom az üzletet és eltűnök, mondta Arifbátyó. Nevettem. Lassan lépkedtünk. Mint két részeg, kart karba öltve haladtunk, itt-ott megtorpanva beszélgettünk (a járókelők belénk ütköztek), majd újra elindultunk, holott egyikünk sem ivott egy kortyot sem ma, nevettem, mert a tartozásaim egytizedét sem tudtam visszafizetni. Ő is nevetett. De ez a nevetés inkább csuklásra emlékeztetett. A tartozásod kifizetve, nem minden a pénz, mondta. Az AYLONt a benne lévő halállal (Halottbátyó továbbra is ott tartózkodott, és ugyanazon a helyen üldögélt szerencsétlenül), kintlevőségekkel, bűnnel és üdvvel és Samibátyóval együtt rád hagyom. Működteted, amíg az üzlet bérleti díját és a saját szükségleteidet fedezni tudod belőle, aztán Halottbátyót hátrahagyva eltűnsz. Minden véget ér egyszer.

Nem kell eltűnnöd, mondtam, ameddig bírjuk, kitartunk, te ülj le egy sarokban, ne törődj semmivel, ha rosszra fordulnak a dolgok, Halottbátyót otthagyjuk és megszökünk.

Nem, nem akarok második Sakálbátyó lenni. Holnaptól már nem leszek.

Aznap péntek volt. A holnap pedig, amiről beszélt, szombat. Október hónap. Két darab kettes került egymás mellé a naptárban.

Október 22., szombat. Arifbátyó eltűnésének ideje.

Samibátyóval összedugtuk a fejünket, azt mondta, változtassuk meg az imázsunkat. Mindent át kell alakítanunk a padlótól a plafonig. Mindent. Samibátyó imázsa ezt diktálta. Először az AYLON feliratot szedtük le.

A falon levő képeket leszedtük és kidobtuk, hogy a nyomaikat is eltüntessük, fehér zománcfestékkel kimeszeltünk. Így már nem söröző, hanem bár lett a hely: DEAD bár (az első tulajdonos, Sakálbátyó tiszteletére). Hogy Halottbátyót szimpatikusabbá tegyük, egy pánttal a fejére kötöttünk egy bőrdarabot, hogy a halántékán lévő lyukat eltakarjuk, ahogy a kalózok elrejtik a hiányzó szemüket (bár neki inkább a csúf és sötét szemgödreit), és fekete köpenyt adtunk rá. A falra félelmetes képeket aggatunk. Az egykori AYLON tábla helyén fehér alapon lila betűkkel írott DEAD BÂR feliratú tábla lengett, és ahogy éjszánkánként kivilágítottuk, a bár egy hullaházra emlékeztetett.

Ezek az ismétlődések nyomasztanak, mondta Samibátyó, mint az apáról fiúra szálló trónöröklési jog. Ne nyomasszon, mondtam, különben sem ugyanaz minden. Úgy tűnik, Samibátyó is régi bútordarab már, honnan szedte ezt a trónöröklési jogot? Hát innen: amikor Sakálbátyó volt a főnök, Arif pincér volt, én pedig a kiraktnál ültem és az adóssághoz írt leltári tárgy voltam; Arif főnök lett, én pincér, Samibátyó pedig az ablak melletti leltári tárgy. Most én leszek

a főnök... Samibátyónak nyomós oka volt, hogy ne legyen (vagy ne lehessen) pincér, ehhez a munkához idősnek számított, egy pohár vizet sem tudna egyik helyről a másikra elvinni úgy, hogy nem önti ki, mivel reszket a keze. Úgy tettem, mint akinek eszébe jutott valami (eszembe is jutott, nem csak megjátszottam), és csettintettem: Akkor legyél pultos, mondtam. Duzzogva nézett rám, világos, hogy megsértődött a pincér-ajánlatomra. Rajta, Samibátyó, mondtam, és a vállára csaptam, menni fog. Látszott, hogy húzódozik, tekintetét a pohárra függesztette. A pultosnak szószátyárnak kell lenni, mint egy borbélynak, mondta, én pedig hallgatni szeretek, meg a kezem is reszket. Te olyan pultos leszel, aki nem beszél, ez itt a DEAD Bár. Vadonatúj imázs. Ami a kézremegést illeti, az könnyű, mielőtt dolgozni kezdesz, egy jó kis duplát (vagyis felügyelő duplát) felhajtasz, attól olyan leszel, mint Lee Marvin abban a filmben, amelyben részeges cowboyt alakított, akinek reszketett a keze... Vállat rándított. Megpróbálja, vagy sikerül, vagy nem.

Megpróbáltuk. Hogy sikerült-e, sem ő nem tudja, sem én.

Biacsi Mónika fordítása

Cemil Kavukçu (1951) török író. 1996-ban az *Uzak Noktalara Dođru* (Távoli helyek felé) című novelláskötetével elnyerte a hazájában igen elismert Sait Faik Abasıyanık irodalmi díjat. *Nolya* című novellájából 2011-ben rövidfilm is készült.

VERDI

Joszano Akiko

Holdvilágos éjjel

Okó Isizu falu legősibb családjából származott. Azt beszélték róluk, hogy mivel annak idején földbirtokosok voltak, még a Meidzsi-reformok idején is – amikor a parasztok hatalomhoz és földhöz jutottak – sok rizsföldjük volt, és ezért felvették az Óta nevet. Ennek ellenére vagyonuk több mint kétharmadát veszítették el, amikor a lány nagypapja által vezetett vászonkészítő üzem csődbe ment, majd pedig a nagypapa meghalt, és Okó apja lett a családfő. Ő azonban éppen csak húszévéssé serdült akkoriban, így hát az üzletvezető különböző piszkos eszközökkel szinte egész vagyonukból kiforgathatta őket. Okó és három évvel fiatalabb öccse, Hiszakicsi még kicsi gyerekek voltak, amikor apjuk, Kiicsirő tüdőbeteg lett, majd két évre rá meghalt. Az Óta család abban az időben már az Isizu folyó túloldalára költözött, Inari, a Rókaisten erdeje mellé, ott laknak ma is. Okó és öccse már a család hatalmas rizsföldjei között lévő Három fenyő dombján épült házra is úgy tekintett, mint valami mesebeli helyre, pedig korábban az ő tulajdonuk volt. Most viszont a falu vászon-nagykereskedője, Jamani nyaralója. Okót kemény fából faragták. Még ha gyönyörködött is néha a dombon álló három fenyőben, egyszer sem hatódott meg annyira, hogy könnyeket hullasson értük. Idén tavasszal végezte el a felső elemi iskolát, és már kínosnak érezte, hogy anyja őket dolgoztatja megmaradt kevéske földjükön, így hát elszegődött cselédnek barátnője, Nakamura Ocuru szüleinek házába. Nakamuráék is vászon-nagy-

kereskedők voltak. Okó már vagy öt hónapja dolgozott a Nakamura családnál, ám mindeddig nem érte őt semmi kellemetlenség. De Ocuru, aki mindig kedves volt hozzá, szeptemberben egy oszakai leányiskolában kezdte meg az új félévet, és ottani rokonaihoz költözött. Ez pedig Okó számára igen nagy csapást jelentett. A Nakamura-házban két rosszmájú cseléd is szolgált. Talán az zavarta őket, hogy Okó nem dolgozott késő estig, hisz neki haza kellett mennie, mindenesetre amíg Ocuru otthon volt, nem mutatták ki indulataikat. Mivel a Nakamura-ház úrnője beteg volt, a konyhát ez a két szolgálólány vezette, a munkát pedig felosztották maguk között. Okónak ezért túlságosan sok dolga volt az egyéb teendőkkel, így természetesen az úrnő szobájában is ritkábban tudott csak megjelenni. Olyankor pedig odament hozzá valamelyik szolgálólány, hogy egy újabb adag feladatot adjon neki, miközben a háta mögött beárulta: hanyagul végzi a munkáját, mert úgy gondolja, a kisasszony most úgysem láthatja. Azt is kitalálták, hogy este nem hagynak neki helyet a szolgálók asztalánál. Ezt pedig azzal a képzelenséggel magyarázták, hogy aki hazamegy, hogy otthoni teendőit elvégezze, annak nem kell vacsora. A lány azonban úgy gondolta, azt mégsem mondhatja otthon anyjának, hogy még egyszer szeretne enni, így hát elhatározta, inkább ebédnél eszik egy kicsivel többet, és majd kibírja valahogy. Két rosszmájú társa azonban ezúttal is durva megjegyzést tett.

Éppen ötödik napja volt, hogy Okó napjában csak kétszer evett.

Kilépett a Nakamura-ház hátsó bejáratán, és felsóhajtott.

– Ki kell találnom valamit – mondta magában a lány. Az udvaron hangosan ciripeltek a tücskök. Előtte a Nakamura-birtok pajtájának hosszú épülete sötétlett, amögött pedig a kölesültetvény nyújtogatta kalászeit, magasabak voltak a háztetőnél. Amikor már ekkorára nőtt a köles, Okó gyakran embereknek képzelte ezeket a növényeket, így hát nyugodtan ment végig szokott útján. A hold megbújt a Nakamura-birtok főépülete mögött, a folyóparton azonban már-már nappali fényrel vonta be Okó alakját. Ezüstösen csillogott a víz és a homokpart. A falu igazi hídja a folyó alsó folyásánál volt, Okó viszont egy keskeny deszkapalán kelt át, amelyet Nakamuráék és a hozzájuk érkezők számára fektettek a folyó fölé. Mintha csak jel lett volna a Szainen-templom tízórás harangja: mire egyet kondult, már át is kelt a túlsó partra a lány. Egy utcával arrébb jobb kéz felől áll Mondzsu, a bölcsesség buddhista istennőjének csarnoka. Ezt a csarnokot egy fehér fal veszi körül. Ide ragasztgatta ki hirdetéseit mindenki, az akupunktúra mestereitől kezdve Szakai város szövetkereskedőin keresztül a munkaközvetítőig.

– Nahát, mik vannak! – csodálkozott Okó, mert egy új hirdetést fedezett fel köztük. Kézbesítőt keresnek az ócui postahivatalnál.

– Lássuk csak... Legalább általános iskolai végzettségű, tizenöt éven felüli fiúk jelentkezhetnek. Már ilyen fiatalon lehet menni? A napi bér harmincöt szen – olvasta hangosan a lány, és néhány percig elidőzött a hirdetés előtt.

– Nem vagyok fiú, úgyhogy mind-egy is lenne.

Nemsokára újra nekiindult, és most már fürgébben szedte a lábát, mint előtte, ám egyszer csak megtorpant. Az őszi hold, akár az ördög szeme, még egy Okóhoz hasonló színjőzen fiatal lányt is álmodozásra csábított.

– Micsoda ostobaság! – mondta, mintha épp akkor jutna eszébe valami, és álmai attól kezdve nőttön-nőttek. Arra gondolt ugyanis, mi lenne, ha levágná a haját, férfiruhát öltene, és jelentkezne Ócuban a postán. „Anya biztos nem engedné” – gondolta, és már látta is maga előtt édesanyját, amint hajvágás közben megjelenik, és valami olyasmiről beszél, hogy megpróbálta megakadályozni a hős Kuszunoki Maszacura öngyilkosságát, miközben lefogja a kezét, melyben az ollót tartja. Úgy érezte, valóban lehetetlen.

– De hát...

Okó visszatért előbbi gondolataihoz. „Hiszen Ócu ugyan három mérföldre sincs innen, de mivel a falunk Oszaka déli kerületében van, aligha jár innen valaki az északi kerületben lévő Ócuba. Mondhatnám azt is, hogy a halászok munkájára és Ócura, a gyárvárosra a falubeliek úgy tekintenek, mint a törvényen kívüliekre. Úgyhogy biztosan senki nem ismerne fel, ha fiúnak öltöznék és elmennék oda kézbesítőnek. El sem tudom képzelni, mennyivel jobb lehet mostani cseléd-sorsomnál az, hogy magam keresem meg a kenyeremet önálló munkával. Mi a jó abban, ha tapasztalatot szerzek a gazdagok szolgálatában? Én egészen mást szeretnék. Feltétlenül lépnem kell. Tudom, milyen unalmas a munkáslányok élete. Nem is mennék el egy gyárba dolgozni. Egy kézbesítő nem olyan, mint a munkáslányok, akiket a gazdagok kényükre-kedvükre megalázhathatnak, hanem egy

nélkülözhetetlen mozgatója annak a gépezetnek, amely a nemzet együttélését biztosítja. Csodálatos segítői az embereknek, úgyhogy fiúnak öltözöm, nevet cserélek, és már megyek is a felkészítő tanfolyamra.”

Okó azt hitte, ez valóban jó ötlet.

Ekkorra már beért a Rókaisten erdejébe. A tücsökciripelés már csak távolról hallatszott, itt a baglyok huhogtak szüntelenül.

– Hisza! – üdvözölte öccsét a lány, mint mindig. Zörögve nyílt a régi tolóajtó.

– Nővérkém! – Hiszakicsi felkapta szalmaszandálját és kiszaladt a kertbe. – Mondani akarok neked valamit.

– Mi történt? Édesanya?

Okó szíve hevesen vert.

– Nem édesanyáról van szó. Nem megmondtam, hogy neked akarok valamit mondani?

– Na, mondd csak! – mondta kedvesen Okó, miközben kezét öccse vállára tette.

– Nővérkém! Ma sült krumpli van vacsorára!

– Ja, vagy úgy.

– De hát éhes vagy, nem? Tudom én azt nagyon jól – sajnálkozott Hiszakicsi.

– Honnan tudod?

– Nakamuráék Otoszakujától hallottam. Állítólag ma este sem adtak neked enni. Azt mondta, hogy már aligha bírod az éhezést.

– Ezt elmondtad édesanyának is?

– Nem. De megkértem, hogy süssön krumplit, úgyhogy most jóllakhatsz.

– Tényleg? Köszönöm, Hisza!

– Menjünk gyorsan!

Amikor Hiszakicsi rántott egyet a ruháján, eszébe jutott, hogy vele szeretne volna megbeszélni terveit, vagyis azt, hogy kézbesítőnek jelentkezne, most azonban inkább bement vele a házba rég nem látott édesanyjához.

Az asszony, Ocsika éppen a rábízott bő ujjú felöltőket tömte ki vattával.

– Jó estét, édesanya! Megjöttem. Még ilyen későn is dolgozik, édesanya? – hadarta Okó.

– Örülök, hogy megjöttél. Biztos féltél az úton.

– Holdvilágos éjszakánk van, úgyhogy még lámpást sem kellett magammal vinnem.

A tálcáról, amelyet Hiszakicsi hozott a konyhából, olyan édes illat szállt fel, hogy majd könnyekre fakasztotta az éhező Okót. A lány el is fogadta öccse kedvességét, és szó nélkül megette a sült krumplit. Hiszakicsi a teát is elkészítette.

– Én sütöttem – szolt az asszony, és közben lányára nézett. – Ha ízlik, akár minden este ehetsz.

– Azért finom, mert édesanya készítette.

– Próbáld meg elkészíteni magad! Úgy még finomabb.

Ekkor Okónak kellemetlen érzése támadt, mert azt hitte, semmibe vette anyja fáradozását.

A lány öccse már készült elvinni a krumplihéjjal teli tálcát, ám ő megállította:

– Majd én kiviszem! – mondta Okó, és kiment a konyhába. – Édesanya! Nem látok itt a sötétben, de nincs esetleg valami tennivaló? – kiáltott vissza.

– Látom, nővérkém, már nagyon jól érzed magad – válaszolt Hiszakicsi.

– Nem, nincs semmi.

– Édesanya, édesanya! Én elmondom. Okó nem kap vacsorát Nakamuráéknál, a többi szolgálólány górombáskodik vele. Nakamuráék Otoszakuja világosan elmondta nekem. Édesanya! Ne küldd őt többet oda!

Okó a konyhában hallgatta végig, amint öccse mindent elmond anyjuknak.

– Okó! Ez tényleg így van?

– Igen.

A lány könnyes szemmel jött a lámpafényre. Ocsika félbehagyta a ruhaujjak beszegését.

– De hát miért nem szóltál? Miért nem ügyelsz a saját egészségedre, Okó?

– Igaza van. Már annyira szenvedtem, hogy gondolkoztam is más munkán.

– És mire gondoltál?

– Hazafelé láttam egy hirdetést, amiben azt írták, hogy Ócuban kézbesítőnek keresnek tizenöt évesnél idősebb fiúkat. Édesanya! Már azon is gondolkoztam, hogy esetleg fiúnak öltözöm, levágatom a hajam, és jelentkezem – mondta ki végül nyíltan és határozottan.

– Te elbírnál egy ilyen munkát?

– Persze, hisz sokat gyaloglok, erős is vagyok...

– Csak ezért szeretnél postás lenni?

– Nem. Azért szeretném kipróbálni, mert ezzel segíthetek az embereknek.

– És a mostani munkád?

– Rájöttem, hogy ha egy gazdag család sok cselédet tart, az csak lustaságra neveli a háziakat, de nem segít az embereken. Nincs igazam?

– De, alighanem igazad van.

– Szerintem a lehető legjobb munkát kéne megtalálnom.

– Látom, már tizenöt évesen is egész jól megérted a világot – mondta Ocsika, és Hiszakicsire nézett.

– Nővérekém, te nagyszerű vagy! Én arra gondoltam, hogy az iskola elvégzése után az lesz a legjobb, ha földművesnek megyek – mondta Hiszakicsi.

– Mi a véleményed a földművesmunkáról, Okó?

– Ezen még nem gondolkoztam.

– Nem gondoltál még bele? Nem kellett volna felfigyelned rá, ha eset-

leg hibát követtem el? Én földműves vagyok. Szerintem az ember azzal tehet a legtöbbet másokért, ha úgy él, hogy nem zavar senkit. Magam teremtem elő az élelmet, és én készítem el a ruháinkat. Amit meg nem tudok elvégezni, azt a munkámért kapott fizetésért megteszi helyettem más. Azt hiszem, számomra ez a leghelyesebb életvitel.

Okó összefonta térdén a karjait, úgy hallgatta végig tiszteletteljesen Ocsika szavait, majd felemelte fejét, és megkérdezte:

– Édesanya! Kaphatnánk bérbe egy kicsit több földet?

– A béreseknek kevés van, és nehéz a soruk, még ha kölcsönadnak is belőle.

– Volt már olyan munkám, édesanya, ami jobban illett hozzám, mint egy olyan cirkusz, hogy levágatom a hajam!

– És mi volt az?

– Hát a mezei munka. A földművelés.

– Igaz. Bár mivel azt mondtad, hogy a postán szeretnél dolgozni, arra gondoltam, nem kellene beöltöznöd férfinak, hanem találkozni a postamesterrel, és igyekeznél elérni, hogy nőként is alkalmazzanak. Én csak azt mondtam, hogy nekem jobb a mezei munka, de az nem jelenti azt, hogy neked is földművesnek kell lenned – mondta Ocsika.

– Nővérekém! Legyél te is földműves! Fogjunk össze mi hárman! – szólalt meg Hiszakicsi.

– Én mindenre képes vagyok, még a mezei munkára is.

– Akkor hát rajta! Képzeld, Okó, ma megkérdeztem Kakuzó urat, és azt mondta, hogy Jamani úr megint eladja a Három fenyő házát a szakai kereskedőknek. Szerintem ez jó hír. Ti nem tudjátok, de az egy hatalmas

ház. És ha valaki tényleg az emberek javára akarja fordítani, akkor sokak számára meg kell nyitnia, igaz? Az épület pedig szállítható és szétszedhető, így csak el kell vinni Szakai-ba, és ott szétválasztani több házzá. Persze az már más kérdés, milyen

felbecsülhetetlen kincs az az épület – magyarázta Ocsika.

– És akkor szabadon felmehetnénk arra a dombra, ugye? De jó lenne! – mondta Hiszakicsi.

És ekkor mindhárman úgy érezték, hogy boldogok.

Joszano Akiko (1878–1942) japán költőnő, műfordító, feminista, pacifista. Eredeti neve Hó Só. 1901-ben publikálta első és máig legfontosabb verseskötetét *Zilált hajam* (*Midaregami*) címmel, amely közel 400 szenvedélyes, érzéki tankát tartalmaz. (Magyarul: *Zilált hajam – Szomorú játékok – Két századfordulós japán költő tankái*, General Press, 2003.) Élete egyik fő műve Muraszaki Sikibu *Gendzsi regényének* mai japán nyelvre fordítása.

Néhány szó a klasszikus japán versformákról. Az alábbi fordítások (az első vers kivételével) a 7. századtól máig népszerű *tanka* (rövid vers) formájában íródtak. A tanka harmincegy szótagos vers, amely öt sorból áll, a sorok szótagszáma: 5-7-5-7-7. Tartalmilag általában két típusát szokás elkülöníteni. Az úgynevezett ünnepi (japánul *hare*) verseket, amelyekben legtöbbször a négy évszakot és a különböző évszakokra jellemző tájat, vagy híres helyeket énekelnek meg a költők, az úgynevezett hétköznapi (japánul *ke*) versekben pedig a költők mindennapi érintkezését követhetjük nyomon. A klasszikus japán irodalom korszakaiban ugyanis a tanka a mindennapi érintkezés része volt: versben beszéltek egymásnak érzéseikről a szerelmesek, és legtöbbször egy-egy baráti levélhez is csatolt verset a levél írója. A 10. századtól a legjobb darabokat császári rendeletre kiadott versantológiákban gyűjtötték össze, ennek első darabja a *Régi és új versek gyűjteménye*.

Az itt szereplő első költemény, Ótomo no Szakanoue verse hosszúvers (japánul *csóka*), amely a 8. századig volt népszerű. Formai jellemzője az öt és hét szótagos sorok váltakozása, a végén két hét szótagos sorral. Jelen vershez hasonlóan a legtöbb hosszúvershez tartozott egy úgynevezett ellenvers (japánul *hanka*), amely az azt megelőző hosszúvers tartalmát összegzi vagy egészíti ki egy tankában.

A Tízezer falevél gyűjteményéből (8. század)

Ótomo no Szakanoue no Iracume verse a haragról:

Tisztán ragyogó
 Naniva nádasának
 halk susogása
 lágyan suttogó szavad:
 idők végéig
 szeretni fogsz, mondtad, és
 tiszta tükröként
 csiszolt finom lelkemet
 neked adtam én.
 Attól a naptól fogva
 mint hullámokkal
 ide-oda imbolygó
 hínár, szívemben
 nem is gondoltam másra.
 Mint erős bárkára
 bíztam akkor rád magam,
 de tán gigászi
 istenek akarata
 vagy e világi
 emberek műve okán,
 ki eddig jöttél,
 most már nem is látogatsz,
 leveled hozó
 hírvivőd sem látom már.
 És mert így történt,
 ugyan mit tehetnék?
 Most koromsötét,
 hosszú éjnek idején,
 aranyban úszó
 reggeltől napszálltáig
 kesergek, mégis
 hiábavaló, tudom.
 Ám ellenszerét
 sehogyan sem lelhetem,
 és a gyöngé lány
 épp rám valló név talán,
 most mint kisgyerek
 hangosan csak zokogok,
 tévelygek folyvást,
 és hírvivő szolgálodat
 mindig várom még talán.
 Ellenvers:
 Hogyha kezdettől
 nem mondd, hogy örökké,

*s nem hiszek neked,
tán ilyen nagy szenvedés
lelkemet nem sújtaná.*

(Negyedik kötet: versváltások, 619.)

A Régi és új versek gyűjteményéből (10. század)

Isze úrhölgy (9. század)

Közeli kapcsolatba került Nakahirával, aki azonban később eltávolodott tőle, ezért úgy döntött, leutazik apjához, Jamato kormányzójához. Ekkor ezt a verset küldte Nakahirának:

*Miva-hegy felé
hogy merengek, s várok rád,
ha arra gondolok:
telnek-múlnak az évek,
mégsem jössz már el talán!*

(Szerelem ötödik kötete, 780.)

Hazatérő vadludakról:

*Tavaszi ködben
úszó tájra se néznek;
szálló vadludak.
Tán megszokták, hogy virágok
nem nyílnak hazájukban?*

(Tavaszi első kötete, 31.)

A Későbbi szemelvények gyűjteményéből (1086)

Muraszaki Sikibu (10–11. század)

Goicsidzsó császár öfelsége születésének hetedik estéjén, amikor a vendégek összegyűltek, és előkerültek a rizsboros poharak, ezt a verset írta:

*Nemes fény ragyog.
Mint telihold, körbejár
teli poharunk.
Hold dicső ragyogásban
több ezer évig kering.*

(Gratulációk, 433.)

Akazome asszony (10–11. század)

A korábbi udzsi főminiszter szútraolvasó találkozója után tartott dalversenyen írta a kakukkról:

*Egész éjen át
nem aludtam, vártam rád,
ó, kakukkmadár!
Most hát megint dal nélkül
tovaszállsz, és meg nem állsz?*

(Nyár kötet, 194.)

Szagami (11. század)

Eisó negyedik évében¹, a császári palota dalversenyén költötte:

*Minden pillanatban
lelkem az egekben jár.
Szerelmes szívem
tán a Fudzsi-hegy csúcsán
gomolygó fehér felhő?*

(Szerelem negyedik kötete, 825.)

A Szarasina naplóból (Szugavara Takaszue lánya, 11. század)

*Hiába kopogtatsz,
mintha vendég érkezne,
alkonyi madár.
Hegyek mély magányában
ki látogatna engem?*

(27.)

*Míg a fővárosban
várják, mikor csendül fel
kakukk éneke,
itt ma bizony naphosszat
dalol fáradhatatlan.*

(32.)

*Őszi alkonyon
társáért epekedő
szarvas bőgése
mindig messzi hegyekből
zengett keservesen.*

(35.)

¹ 1049

*Völgyben a patak
csobogása mint eső
ütött fülembe.
Kitekintek, s fényesen
ragyog a hajnali hold.*

(71.)

*Mostanra talán
úgy gondolod, nem vagyok
ezen a világon,
pedig, jaj, dehogynem!
Sírva élem napjaim.*

(85.)

Az Új régi és új versek gyűjteményéből (1205)

Fudzsivara no Sunzei lánya (12–13. század)

*Felhőhöz hasonlítja a szerelmet, amikor ötven vers között ő is tisztelgett a
császárnak.*

*Titokban égek,
életem lángja kihuny,
füst marad csupán.
Nyomtalanul eltűnő
felhő: mily szomorú sorsom!*

(Szerelem második kötete, 1081.)

Fittler Áron fordításai

WEÖRES SÁNDOR ÉS KÁROLYI AMY

Vahe Ghukászján

Jereváni tökvirágcsokor

Megyek, és a szemem lecsukódik. Illetve nem én megyek. Négy kerék visz magával. Dolgozni visz, s nekem minden erőmmel azon kell lennem, hogy ébren maradjak. Körülnézek. Kint már sötét van, a többi utas vagy ásítózik, vagy hozzám hasonlóan, erőnek erejével tartja nyitva a szemét. Hamarosan az én megállóm következik, és megrémülök. Ugyanis egész nyugodtan tudok nyitott szemmel aludni. Most este van. Esti műszakváltás. Még két megálló, aztán odaérek, ahol az éjszakai műszakot fogom ledolgozni. Már csak egy kis híja van.

Pár óra múlva ágyba zuhanhatok. Addig viszont zombiként bolyongok a bevásárlóközpontban és követem az embereket. Még nem a feladatomat teljesítem. Mivel még nem tűnt fel a színehagyott, gyötrődő műszakvezető, és nem hívott magával, hogy teljesítsem a feladatomat, szabadon lófrálhatok. Nézem az embereket. Sokan most ébredtek, mások talán most mennek majd aludni. Igyekszem, hogy ne az utóbbiakon járjon az eszem. „Aludni.” Ez a szó megbénítja a térdemet, ellazítja az izmaimat, lépéseim így nyolcas alakot kezdenek leírni.

Szeretek a szeszestál-osztályon lenni. Időnként tanácsot adok, milyen rumot válasszanak, melyik viszki illik jobban a kólához, melyik bor való a bárányhúshoz. A tanácsaim azonban általában hiábavalók. Az utolsó remény legyőzi őket. Ha van a vevőnél háromszázötven dram, akkor a tanácsaimat bizony legyőzi az utolsó remény. Az utolsó remény a 0.33 literes üveg. Kék címkével. Az megnyugtatja a remegő kezeket és megvilágosítja a tekinteteket. Az utolsó remény sokaknak segít, hogy fenntartsák szervezetük működését. Az utolsó remény a tiszta szesz negyvenszázalékos oldata. Az utolsó remény legfőképp azoknak való, akik még ébren vannak ilyenkor. Találkoztam már az utolsó remény után kutató hajléktalannal, orvossal, szakival, többgyermekes anyával, egyetemi tanárral és hallgatóval, kamasz fiúkkal és lányokkal, aggastyánnal, rendőrrel, utcalánnyal, taxisofőrrel, de még tévés műsorvezetővel is. Követem a szeszestál-osztályon összegyűlt embereket. Egyszerre felhangzik a műszakvezető hangja: FELADAT!

A feladatom: a pénztárban ülni. Mondhatni, kincstárnok vagyok. Így sokkal romantikusabban hangzik az egész, mintha azt mondanám: a pénztárban ülök. Igaz, hogy ez most nem a romantika ideje, hiszen feszülten figyelek. Először a műszakvezető számolja át a pénzt, aztán én. Unalmas elfoglaltság, bár a fémpénzek csörgése némileg eloszlatja a párát a szemem elől. Kezdek fölébredni. A második megolvasáskor már valóban számolok, rögzítem magamban az adatokat, nem pedig egyszerűen egyik kezemből a másikba csengetem az érméket. A két átszámolás eredménye megegyezik. Elfoglalom a helyem és nekiállok a műszaknak. Vagy pontosabban, a népek állnak nekem. Érkeznek rémisztő nyugdíjasok, tanult emberek családotul, katonák és gyönyörű nők. Egyszerre mindenki megérkezik. Hát még senki nem alszik?! És viszik magukkal az aszalt gyümölcsöket, a kolbászokat, kenyereket, mandarinokat, csirkéket, salátákat, labdákat, mosóporokat, sót, citromokat, ásványvizeket, zacskós

rízseket, az utolsó reményt, limonádét, tört búzát, sűrített tejet, konyakot. Minden megy velük. Meglátok egy lányt, akiből kórházzzag árad. A jóddal kevert spiritusz szaga. A bőre száraz és porcelánfehér. A haja ázott. Pár szendvicset vett. Kint két hozzá hasonló ember várja. Tudom, hogy a szomszédos parkban szoktak összegyűlni a környékbeli kábszeresek. Ismerem azokat az előkészületeiket is, amelyek ezt a kórházzságot szokták eredményezni. Ismerem a lány furcsa kézmozdulatainak és megéhezésének az okát is.

Ránézek az órámrá. 2:54. Egy asszony jön. Nyolc kiló cukrot vásárol. Érkezik egy tranzvesztita is. Feltölti a telefonját, jóféle orosz vodkát választ magának, hozzá lime-ot és egy fürt banánt vesz. Mosolyog, míg a banán kódját lehúzó. 3:00, a műszakvezető most megnyit magának egy új pénztárt, én pedig pihenőre mehetek. Feltételezi, hogy az elkövetkező húsz percben is tevékeny maradok. Pedig még enni sem bírok. Túlontúl üres vagyok ahhoz, hogy képes legyek egy falatot is magamba gyűrti. Telefonálni akarok.

KINEK?

Mindenképp telefonálni akarok. Kész vagyok rá, hogy bárkit felhívjak, fölértessek és beszélgessek vele.

Mindenki eszembe jut. Az otthoniak. Apámat hívom. Nem alszik, dolgozik, most bent van a városban, valami csőtörést javít. A hatodik csörgés után veszi föl a telefont.

- Mondjad!
- Szia, Apa – mondom.
- Mi történt? – kérdezi türelmetlenül.
- Semmi...
- Nem érek rá, később beszélünk, jó?

Foglalt jelzés.

Anyám a kórházban van. Nem azért, mert történt vele valami, hanem mert a mentőknél telefonközpontos. Nem tudom felhívni, mert a mobilját munkaidőben kikapcsolva tartja. Mindenesetre föltárcsázom a száznegyvet. Egy idegen hang veszi fel. Meglehetősen ideges. El is határozom, hogy nem szólok a kagylóba. Az idegen hang talán nagyon keveset aludt, és biztos nincs jókedvében.

Gondolkodom.

Gagik, a felső szomszédunk taxisofőr, ő is dolgozik most. A szembeszomszédunk, Sztepan tűzoltó. A fiai együtt dolgoznak. Valamelyik állomáson biztonsági őrök, a feleségeik pedig ápolónők... DOLGOZNAK. És a többi szomszéd? Mind dolgoznak.

A barátaim szintén dolgoznak. Én pedig kezdem felcukkolni magam. Egy lélek sem jut eszembe, aki ne dolgozna most. Úgy tűnik, mintha mindenki éjjel járna munkába. Nyomaszt ez a gondolat. Vajon nappal mit csinálnak? Most éjszaka van, éjszaka! Hogy az a...

Kamó érkezik. Valószínűtlenül sovány. Kamó rendes fiú. A raktárban dolgozik. Segítek neki szétválogatni a cigarettákat. Borzasztóan sokféle van belőlük. Némelyiknek különleges füstszűrője van. Vannak cigaretták, amelyekhez pontosan negyvenhatfajta dohánylevelet aprítottak össze. A legtöbbjük svájci, egészen pontosan neuchateli licenc alapján készült, mások koreai gyártmányok. Akad örmény és orosz is. Azon mészázom, miért nincsenek például perzsa vagy grúz cigaretták. És a szünetemből már csak öt perc maradt. Szólok is Kamónak.

Ő erre behív a konyhába, majd kinyitja a fiókját. Előkerül egy üveg. Örülök neki, hogy nem az utolsó remény. Megiszunk egy felest. Ha minden igaz, mosolygok.

3:20. FELADAT! Egy nagy hasú ember érkezik egyenesen a tévéképernyőről. Ott mindenféle dalokat énekel, de itt is, ott is elválaszthatatlan marad méretes hájától. A bolt minden szegletéből látszik. A hasa ijesztően hatalmas. Úgy tűnik, mintha lenyelte volna az összes tévékészüléket, amelyben valaha megjelent. Halat, pálinkát, sört, kalácsot, mosogatószert, tíz kiló sót, két kiló kenyeret és egy iskolásfüzetet vesz.

Egy kaszinói alkalmazott jócskán erős sörét követi a szalagnál. Azt mondja, meg kell nyugtatnia az idegeit. Egy nő cigarettát vásárol. A tanácsomat kéri. Mindenképpen füstszűrőset ajánlok neki. Elégedett a javaslatommal.

JÖNNEK.

Fogalmam sincs, honnan, de az emberek csak jönnek. Egy pár jön újszülött gyermekével, ők macskaeledelt vesznek. Jön a rendőr egy fogkefe mögött. Jön továbbá a részeg francia lány, aki a fizetést követően megcsókol. Jön az egyik közeli klub táncosnője színpadi öltözetben, rendes utcai ruha nélkül. Szokása szerint egyszer körbejár az üzletben, kiválasztja a kedvenc pezsgőjét, kilép vele az utcára, a szegélyen letöri az üveg nyakát, jókat kortyol belőle, kidobja a szemétkosárba és eltűnik. Miután elmegy, nyugodtan sóhajtok.

Továbbra is emberek után kutatok az emlékeimben. Alik dolgozik, Levon is, Zara, Hakob, Karine... dolgoznak.

Hamarosan megvirrad. Öt percre otthagyhatom a feladatomat. A műszakvezető nem rosszallja, hogy egy szál cigivel köszöntöm a napkorongot. Egyszerűen így szoktam meg. Viszolygok a napfelkeltétől. Innen még csak nem is látszik, mert eltakarják az épületek. Én meg dohányzom, amikor elkezdődik. Talán csak azért gyűjtök rá, mert nem látom. A rossebet, hát nem látszik! Minden reggel így van, és nem látom. Mérgelődöm és dohányzom.

Felduzzad az emberfolyam. Már ásványvizet, felvágottat, tojást, lisztet, zöldseget, utolsó reményt és szalvétát is visznek... Mindenkinek elgyötört az arca, bár nem tudom, hogy most keltek-e fel, vagy még nem is aludtak. Az alvásról szőtt álmaim egyre színesebbek. Most jó nagy adag adrenalint kaptam. Ez már csak így van. Reggel hét óra körül a szervezet elkezd jelentős mennyiségű adrenalint termelni. Ez az önvédelem törvénye. A szervezetnek szüksége van az energiára, a melegre, hogy fenntartsa a működését.

Még három óra...

Hazamegyek. A buszon ülök. Minden barátomat végigtárcsázom. Senki nem válaszol a hívásomra. Csak Karine veszi fel a telefont, de képtelen értelmesen megszólalni. Rájövök, hogy alszik.

Körülnézek. Néhányan ásítognak, néhányan szunyókálnak. Iggyekszem nyitva tartani a szememet. A visszapillantó tükörből visszaverődik a sofőr álmos tekintete. És a még ébren lévők közül már hárman... négyen... öten is alszanak...

Lejjebb csúszom az ülésben, utoljára ránézek a buszvezető kifejezéstelen arcára, és lehunyom a szememet.

Epilógus

Egy nap mindannyian aludtak. Ez a pirkadat előtti órákban történt. Mindannyian aludtak. Aludt a hírolvasó, aludt a tanársegéd, az elnök kísérete, a szemben lé-

vő házból Davit bácsi, az egész délkeleti városrész, aludt északnyugat, Szimon Garibaldjan, aludtak az újságok szerkesztői, sőt, minden ismerősük, még az ismerőseik ismerősei is az egész családjukkal együtt.

Szerzői utóirat:

Volt idő, amikor volt miből leírnom mindezt.

Fordítói utóirat:

Mélyen átéreztem minden szavát, és a befejezés után öt perccel végre mélyen elaludtam.

Merenics Éva fordítása

Vahe Ghukászján (1987, Jereván) örmény író, orientalista, könyvkereskedő.

Daniela Ivanova-Vajan

Bölcsesség

Elment gyerekkori
barátnőm

Fiút hagyva hátra
Elment a fiam, hatévesen
Anyát hagyva hátra
Anyósom már öreg
Sokszor mondogatja
Isten jóságos

Harman Miklós fordítása

Daniela Ivanova-Vajan (1963) bolgár néptáncitanár és előadóművész. Tehetséges koreográfus, a délszláv táncművelés kutatója. Íróként és költőként is ismert. Saját verseivel és bolgár háttérzenével CD-t is kiadott.

Ismail Kadare

A dal

Folyton egyetlen dologról álmodott, mindig ugyanarról és egyre gyakrabban: hogy az ő tiszteletére zendítenek rá egy dalra. Egy dalra, amelyet akkor hallani, mikor a hegyekben leszáll az est és felhők úsznak át az égen.

Az évek egyre teltek, ám senki nem énekelt neki egy dalt. „Hát nincs itt senki, aki rázendítene nekem egy dalra?” – gondolta, bár még fiatal volt, és élete nagyobbik fele még előtte állt.

Néhány évvel ezelőtt született meg szívében az álom egy dalról, mikor egy őszi éjjel egyedül utazott a hegyek között a nemzetségéhez. Az éjjel kék horizontján félelmetesen megnyúltak a hegyek csúcsai, és ahogy ott egyes-egyedül gyalogolt puskájával a karján, hirtelen rátört az érzés, hogy eltörpül a nagy, sötét hegyek súlya alatt. Pontosan akkor, amikor megérezte, hogy lelke darabokra tört kicsinységében, valahol messze meghallott egy dalt. Egy vontatott, szívhez szóló hang dalolt egy hősi éneket valamerre egy kunyhóban, amelyet betakart a sötétség. A szél a hang irányába fújt, és ő nem tudta kivenni, honnan jöhet pontosan a dal, amíg az el nem halt lassan, és ott maradt valahol a hegyek között, megfoghatatlanabban és örökebben, mint maguk a hegyek.

És hirtelen megszületett a nagy álom: az ő nevét énekelték egy vontatott, nyugtalanító dalban, az éjszaka fekete örvényében.

Ezután évek teltek el, és az élete még mindig dal nélkül maradt. Bár igaz, hogy az új dalok a hegyvidéken már igen ritkák voltak, de mégis előfordult néha, hogy élőnek szólt a dal. „Hát senki nem fog rázendíteni nekem egy dalra?” gondolta, és minden eltöltött napot egyre feleslegesebbnek érzett.

Egy nap egy messzi város piacán megölt egy embert pontosan a kávézó közepén. Ez az ember egy olyan családból származott, amelyikkel az ő nemzetsége évek óta vérvizályban állt. Neki nem vették vérét, mivel az ő nemzetsége nagy volt, és ő túl messze volt attól a férfitől, aki a legutolsó halott volt a két család között. Mégis az életével játszott, és gyilkolt egy messzi város kávézója közepén. Ám még ezután se fakadt dalra neki senki. A sötét estéken hiába várta, hogy meghallja az ő dalát. Teltek-múltak az esték, hidegen, egyhangúan és némán.

„Soha, senki?” gondolta sápadtan, miközben a fáradt falubelieket figyelte, ahogy esténként kukoricával megrakott zsákokkal a hátukon visszatértek a távoli helyekről. Hát akkor soha, senki.

– A dal sokba kerül – mondta neki egy nap egy öreg a nemzetségéből. – Ne kívánd a dalt, fiam, a dal életet követel.

„Ezt nem tudom elhinni – mondta magában –, hogy ilyen drágán kellene fizetni egy dalért. De mintha ezért is lenne így...”

Egy éjjel elrabolt egy lányt egy másik nemzetségéből, és feleségül vette. Nem szerette a lányt, de elrabolta, hogy az ő nevét visszhangozzák mindenhol. Elteltek a téli hetek, hónapok hóval és széllel, miközben ő az új feleségével töltötte napjait, aki megértette, hogy a férfi nem szereti őt. Mégsem volt dala a számára.

Talán ha megjön a tavasz – gondolta, és a szeme telve volt szomorúsággal. Tavasszal könnyebb lesz dalra fakadni. A tavasz eljött, és el is ment anélkül, hogy bármilyen dal is felcsendült volna a férje számára.

Talán majd nyáron, gondolta később. Akkor az éjjelek melegek lesznek, és az emberek kevésbé lesznek éhesek.

A nyár eljött, és a szeme még mélyebbé és sötétebbé vált. A madarak: trumba-trumba, elhagyták a hegyeket, és északnyugatról egyre gyakrabban érkeztek esővel terhes felhők. A szél elsüvített a nagy üresség fölött.

Egy őszi este népes esküvői vendégsereget várt egy messzi faluban egy menyasszony, kiket elkapott az eső egy nagy falu előtt. Ezért meggyorsították lovaikat, mikor egy elterült férfit pillantottak meg hason fekve az út mellett. A puskát még mindig magához szorította, és az eső csuromvizessé tette a haját, testét rászáradt vér borította. Az egyik esküvői vendég hátára fordította a halottat, de senki nem ismerte. A vendégek lemosdatták az út közepén, majd a lovaikat a nagy falu irányába ösztökeltek, ahol eltöltötték az éjszakát és ehettek egyet. Vacsora közben, mikor rakit ittak, az egyik férfi közülük, egy igen idős, rázendített egy dalra a lahutáján¹ az ismeretlen halott férfi emlékére, ki az út közepén feküdt kiterülve az esőben.

Másnap reggel az esküvői vendégsereg elindult, magukkal víve a dalt, egyenesen a felhőkkel elfátyolozott magas hegyek közé.

Turóczy Zsófia fordítása

Ismail Kadare (1936) albán író, költő, esszéíró. A kortárs albán irodalom legnagyobb, nemzetközileg is elismert, többször Nobel-díjra javasolt alakja. A lefordított novella az *Emblema e dikurshme* című novelláskötetből származik.

Petra Soukupová (1982) a prágai FAMU-n végzett forgatókönyvíró és dramaturg szakon. Első prózai művéért, a 2007-es *K moři* (*A tengerhez*) című regényéért Jiří Orten-díjat kapott. Második, a három történetből álló *Zmizet* című kötete az év könyve lett, s több mint húszezer példányban kelt el. Harmadik műve, a *Marta v roce vetřelce* című regény 2011 októberében jelent meg.

¹ Egyhúru albán népi pengetős hangszer

Petra Soukupová

Hubert

Nem rossz az étterem. Nincs ugyan fogpiszkáló az asztalon, ami Radkát mindig bosszantja – nem ehett marhahúst, ami a kedvence, mert a gondolat is elviselhetetlen számára, hogy szól a pincérnek, kérhetne-e fogpiszkálót, és az elképzeleti, hogy van valami a fogai között. De egyébként szép itt, a világítás pont jó, nincsenek fénycsövek, nem látszanak a szeme alatti ráncok, de az látszik, amit eszik az ember; nemrég Lucka meghívta vacsorázni egy fénykerülőknak való étterembe, a hús feketének tűnt a tányéron, és azon próbálkozása, hogy kiválogassa a salátából a paradicsomot, amit nem eszik, hiábavalónak bizonyult. A saláta egyszerűen sötétebb és világosabb darabokból állt. Amikor pedig ezt megmondta Luckának, a lány olyan arcot vágott, amely azt sugallta, hogy ő öreg, ódivatú és nem ért semmit. Természetesen öreg és ódivatú, de az étkezéshez akkor is kell a fény. Ami itt van. És a zene ugyan a rádióból szól, de valóban halkán, úgyhogy rendben van, a szalvéták tiszták és szövetből vannak, az asztalon pedig egy összességében ízléses, habár művirág csokor.

Ül és nézegeti a többi vendéget. Egy család, két majdnem felnőtt gyerekkel már eszik, csendben és gyorsan, két szőke lány hosszú körmökkel és szinte egyforma ruhában, mindketten dohányoznak, mindketten magas sarkút viselnek, mindketten fehérbort isznak, mindketten kitették az asztalra egyforma telefonjukat. Radkának időnként az az érzése, hogy minden fiatal lány egyforma szeretne lenni. De hogy miért, tényleg nem érti. Különösen, hogy most már abszolút mindent megszerezhet magának az ember, már nem kell megtanulnia varrni, hogy jól nézzen ki.

Jön a pincér, kínálja neki az étlapot, de ő vár, egyelőre nem választ, udvariatlanság lenne, egyébként ő jött hamarabb, mint ahogy megbeszélték. Mindig igyekszik kicsit hamarabb érkezni a találkozó helyszínére, minden találkozóra, nemcsak ezére, már csak azért is, hogy ne tegye ki magát a másik tekintetének, aki azonnal az ajtónál észreveszi és aztán figyeli őt, kimelegedve, kapkodva, így ő van fölényben, már kifújta magát. De azért is jár időben, hogy megnézzze magának a helyet, és hogy tudja, mire számíthat, a fogpiszkálók, szalvéták és sótartók miatt.

Most rendel, kizárólag italt és egyelőre csak alkoholmenteset, szénsavmentes vizet, a szénsavtól bőfögne. A pincér távozik, ő előveszi a mobilt a táskájából és az asztalra teszi, megszokás azokból az időkől, amikor még aggódott Lucie-ért, amikor állandóan a telefonon lógott, hogy ha a kislányával történne valami, bármikor készenlétben legyen, pedig Luckával nem történt semmi, soha, vagy neki nem kötötte az orrára. A telefon mégis mindig az asztalon fekszik, de most már csak mint egy csendes társ, s ugyanúgy, mint korábban sem soha, most sem csörren meg hirtelen, egy perc alatt teljesen el is felejt.

És már itt is van. Állítólag Hubertnek hívják. Miért ez a furcsa név? Generációról generációra öröklődik a családjukban? Vagy valami különcök voltak a szülei? Legalább van miről beszélniük, mert azt, hogy miért hívják Hubertnek,

nem mondta el neki Nadá, találkozót beszél meg neki egy régi jó barátjával, és nem tudja, miért hívják Hubertnek. Jellemző Nadára, az ilyen dolgok elkerülnek a figyelmét. Azt bezzeg biztosan tudja, milyen fogkrémet használ. És egy cseppet sem úgy néz ki, mint egy Hubert. Egy Hubert csak idősebb zongoravirtuóz lehet, a nyakában sállal vagy szorosra kötött nyakkendővel, hosszú hajú vagy nagy bajszos. Nem olyan, mint ez az úr, sovány, magas, inas, nyilván még mindig sportol, farmerban és ingben, amelyet be sem tűrt a nadrágjába. Integget neki, hogy ő az, holott biztosan a férfi is megkapta az ő részletes leírását; vajon mit mondhatott róla Nadá? Vörös haj, szeplős arc, vastag keretes szemüveg? Nem, ezt talán nem, inkább – biztosan fekete ruha lesz rajta színes harisnyával, a nyakában pedig valamilyen feltűnő ékszer, ez mindig is irritálta Nadát. Csakhogy Nadá könnyen beszél, olyanok a lábai, mintha még mindig harmincéves lenne. De az ő lábai vékonyak, minél idősebb, annál jobban nő ez az aránytalanság, fekete harisnyában úgy néz ki, mint egy furcsa rajzfilmfigura, nem kövér, de teste az ő lábán pókszerűnek tűnik. Egy test vékony lábacskákon.

Hubert leül hozzá, elnézést kér a késésért, pedig nem is késett, ő jött hamarabb, a férfi teljesen pontosan, és már itt is van a pincér, még egy jó pont az étteremnek, melyet valószínűleg szintén Nadá választott, egy pontosan az ő ízlésének megfelelő étterem, kicsit unalmas, de lényegében minden rendben. Bort rendelnek, Hubert úgy viselkedik, mint aki ért a borokhoz. Ezt nem kezdi valami jól, ha Radka valamit utált, hát vacsorázni járni Ludvíkkal – nem mintha gyakran történt volna, születésnapok, Lucka iskolai sikerei, különleges alkalmak –, jó nevű éttermekbe, ahol Ludvík megmutathatta, hogy telik rá. A pincérek előtt pedig mindig úgy viselkedett, mint aki micsoda magas szinten áll, kiváló ízlésű és mindenben szakértő, és különböző borokról érdeklődött, pedig ha Radka bekötötte volna a szemét, és azt mondja neki, merlot-t iszik, megitta volna a kartondobozos bort is, és maximum annyit mond, hogy nem az igazi. De Hubert kicsit kedvesebb, nem alacsonyítja le a pincért, partnerként viselkedik vele, ahogy mosolyog rá, talán elmegy.

A pincér távozik, és Hubert beszélni kezd, nem szeretne túl tolazkodó lenni, Nadá természetesen mondott neki valamit, nem szeretné, ha Radka bármit kötelezőnek venne, végül is ők csak két ember, akik eljöttek beszélgetni. És folytatja, bla-bla-bla, hogy hiszen mindketten tisztában vannak vele, ők két idősebb ember, akinek nincs senkije, de nem annyira idősek, hogy feltűnés nélkül egyedül maradhatnának, az ő felesége már régen meghalt, rákban, két gyereke van, idősebbek, mint a nő Luckája. Radka későn szült, Ludvík nem sietett sehova, egyébként ő sem, és jó volt ez így, aztán otthon maradt Luckával, azok nem voltak rossz idők, csak hiányoztak neki az emberek. Valamikor Lucka tizedik születésnapja körül örömmel visszament dolgozni, hogy aztán újra hazatérjen, amikor Lucka tizenöt évesen elkezdett megbolondulni, és akkor ott volt, csak Luckának és Ludvíknak, vacsorát főzött és mosott és vasalt és takarított, csinos kis lakás, tévé előtt töltött esték, Ludvík karrierje és Ludvík szeretője és Ludvík távozása és Lucka gyűlölködése – ez a te hibád, mami, nézz csak magadra, melegítőben ülsz otthon, és semmi sem érdekel, csak a rohadt takarítás, hát ne csodálkozz. De ő nem haragudott Luckára, fájt neki, szegény lánynak, apuci kislányának. És két év múlva, amikor minden lenyugodott, Luckát is beleértve, akkor bocsánatot kért tőle a viselkedéséért, mostanra pedig szinte visszatért a

kapcsolatuk a régi kerékvágásba, amilyen azelőtt volt, hogy Lucka a pubertáskorba lépett és örült módjára kezdett viselkedni. Természetesen már soha nem lehet minden a régi, a repedések megmaradnak, még ha kisebbek is lettek, és Lucka már egész kedves lány. Ludvíkkal pedig ő, Radka, teljesen jól kijön, csak élvezze a férfi horkolását, meg hogy olyan hihetetlenül és felfoghatatlanul hosszú időt képes a zuhany alatt tölteni, az a másik nő, a fiatalabb, butuska lány; öreg kutya már nem tanul új trükköt. Bár Ludvík akkor elkezdett edzeni, és a nő nyilván vett neki néhány új ruhát, de aztán abbahagyta az edzést, és az ingét megint a nadrágjába tűrve hordja, és ha az anyósülésen ül, biztosan neki is szörnyű idegesítően belebeszél, hogy vezessen.

Radka pedig visszament dolgozni és új szemüveget vett magának, olyat, amilyen neki tetszik, és nem kellett a kiválasztásánál Ludvíkra néznie, ahogy fintorog, ha véletlenül olyat választ, amely nem teljesen jelentéktelen. És átrendezte a lakást, és természetesen az első évben azt mondta: akkor most már egyedül halok meg, és igyekezett racionálisan megmagyarázni magának, hogy már előtte is egyedül volt, hogy Ludvík nem is élte vele az életét, hanem egyszerűen csak voltak pillanatok, percek, amikor együtt voltak, és amikor jónak, vagy legalábbis semlegesnek tűnt a kettejük dolga. Például a bútorok összeállításánál. Ludvík kellőképpen ügyes volt, ő pedig kiismerte magát az absztrakt irkafikának tűnő utasítások és ábrák útvesztőjében.

Hozzák a bort, Hubert megkóstolja, ő nem szeretné megkóstolni, ezeket a szertartásokat utálja, a bor kóstolása számára mindig kínos, a bor rendben van, a pincér mindkettejüknek tölt, és Radka csak most fogja fel, hogy vöröset rendeltek, ő Hubertre bízta a választást, és a vörösbor szörnyen elszínezi az ajkait és a fogait, ezt nem szereti. De most már mit tehet? Semmit. Belekortyol, egyszerűen csak bor. Ő jobban szereti a sört, de hát megihat egy ilyen valamin, ami talán randi, három tizenkettest? Egyébként, ha a barátnőivel ülnek be valahova, akkor is furcsán veszi ki magát, ha sört szeretne inni, mintha kétszer két deci fehérbor azt jelentené, hogy az ember lánya művelt és eljutott valamilyen szintre, és az a nő, aki sört iszik, valahogy furcsa, talán valamilyen alacsonyabb társadalmi rétegből származik. Vagy művész, ami rá nem igaz. De a barátnői ismerik, már régen megszokták, Hubert viszont nem ismeri, úgyhogy inkább csak szépen lassan. Ugyanúgy nem eszik ma semmi hagymásat vagy fokhagymásat, pedig mindkettőt szereti. Csirkét eszik szárított paradicsommal, olívával és héjában sült burgonyával. Hubert halat eszik. Zöldséggel. Talán nem eszik köretet, hogy ne hízzon el, ezzel minek törődik még az ő korukban?

Miután a pincér elmegy, Hubert folytatja, ugyan udvariasan rákérdez a hobbijaira, de Nada már úgyis biztos mindent elmondott a férfinak, hogy Radka milyen munkából él, hogy színházi előadásokat tanít be szellemi fogyatékosoknak és hogy milyen rendezvényeket szervez, na igen, kész szent. De ő nem egy Teréz anya, magáért csinálja, a legkellemesebb érzés megtapasztalni, hogy szeretik, és hogy milyen tiszták és romlatlanok. Ha feldühítik őket, egyenesen megmondják; milyen egyszerű és világos szót érteni velük. Mekkora különbség ahhoz képest, amikor az egészségügyi minisztériumban dolgozott, normális emberekkel. Háhá, állítólag normálisakkal.

Így hát azt mondja, kicsit sportol, munkába is biciklivel jár, ez kellene hogy tetsszen Hubertnek. És talán tetszik is neki, azonnal lelkesen beszélni kezd

arról, mit sportol ő, nyáron túrázik, télen a sífutás, a köztes időben pedig természetesen az erősítés tölti ki az idejét. És máris mondja, elmehetnénk mondjuk hétvégén együtt valahova, odavonatozunk, aztán sétálunk és este vissza a városba, de Radka számára ez kicsit gyorsnak tűnik, azonnal vele tölteni egy egész napot, pedig nem sok energiájába telne, a férfi ugyanis tényleg nagyon sokat beszél, még csak nem is vár tőle semmi reakciót, hogy csillog a szeme, ahogy meséli, hogy múlt héten Kokořínsko térségben járt, most, február végén nem volt sok ember. Na, ez nem csoda, jut Radka eszébe, ilyenkor a tél és tavasz közti időben, amikor épp csak ébredezni kezd a természet, februárban a természetbe utazni furcsa, depresszív, és nedves lesz a lába, nem? De nem mondja ki, nem szeretné megzavarni a férfit, az úgy magyarázza neki az útvonalat, mintha Radka minden kis utacskát ismerne ott, mintha a világ nyolcadik csodája lenne, nem pedig egy vár, néhány szikla és erdő. Ez egyszerűen borzalom, ha egy férfi sokat beszél, egyébként Ludvík is ebben szenvedett, milyen lelkesen volt képes mesélni valami történelmi regényről, az egyiptomi piramisokról vagy miről, dögunalom, ez a ritka közös pillanatai közé tartozott Luckával, még őt, apuci kis kedvencét sem szórakoztatta.

Ő sem beszél itt állandóan a gyerekekről, hogy mi új sikerült nekik és milyen jól viselkedtek, nem mesél Zuzankáról, milyen szépen játszotta Júliát, milyen tökéletesen hibátlanul megjegyezte a szöveget és milyen érzéke van a színjátszáshoz, hogy felfogja és érti, amit mond, és mindezt úgy, hogy Zuzanka fél évvel ezelőtt még csak ült a sarokban és bólogatott, és semmi sem érdekelte. Csakhogy minek mesélje el ezt, mindenkinek más az érdeklődési köre, mások az érzései, és ilyesmit nem is lehet csak úgy átragasztani másra, de ezt a férfiak egyszerűen nem fogják fel, azt hiszik, ha őket érdekli valami, az majd az egész világot érdekli. De ő most unatkozik. Felhörpinti a bort, Hubert tölt neki és magának is – és az üveg már ki is ürült; odanézzenek, milyen jól elbeszélgettünk, legalábbis egyikünk, de Radka csak hallgat tovább, Hubert pedig tovább beszél, most a gyerekeinél tart, mindkét fiú mérnök. És az ön lánya, a kis hölgy? Radka tehát válaszol: a kis hölgy nem fejezte be a fordítói képzést és most különböző tejtermékek összetevőit fordítja, bosszantja, de úgy viselkedik, mintha minden rendben lenne. Kit érdekel, Luckának volt tehetsége a francia nyelvhez, most pedig csak az érdekli, milyenre lakkozza a körmét munkába menet, mintha valami buta liba lenne.

Kihozzák az ételt, Hubert rendel még egy üveggel, enni kezdenek, és Hubert tovább beszél, teli szájjal is, ezt még Ludvík sem csinálta, nem tehet róla, figyel a férfi szájában a hal- és zöldségdarabokat, egyáltalán nem hallgatja, ez annyira undorító. Radka egyszeriben rádöbben, hogy egy pillanatot sem szeretne már itt tölteni, miért hagyta, hogy Nadá kényszerítse, tudod, Radka, nem leszel ám örökre egyedül, nem vagy olyan öreg, hogy ne randizhatnál. És egyáltalán, hiszen nem kell hogy legyen belőle valami, egyszerűen csak ki-mozdulsz egy pasival, és nem folyton csak a csajokkal vagy Luckával, kell egy kis változatosság, kellemes lesz, jól érzed majd magad, hiszen azon a hülye Ludván kívül egy pasihoz sem szóltál évek óta, ő meg nem volt valami szórakoztató, meglátod, Hubert nem lesz semmi jónak az elrontója. Ez volna az a hű, de jó? Hallgatni, ahogy egy fickó teli szájjal arról beszél, hogy Norvégiában volt halászni és hogy mit fogott, lazacot és tőkehalat, és melyik hal mekkora

volt és hogy készítették el, és hogy aztán megették. Talán megöli Nadát és vacsora után azonnal távozik, kávét sem iszik, de tennie kell valamit most azonnal, ezért felemelkedik és megragadja a táskáját – elnézést, ki kell mennem, Hubertet természetesen nem zavarja, Radka távozás közben még észreveszi, hogy legalább végre elhallgatott.

Kimegy a mosdóba, egész rendben van, nem rossz, szappan is van és kézszárításra papírtörő, nem az a szörnyű szárító, amit sohasem értett – öt percig állni és forró levegőt fúvatni a kezére, ekkora hülyeséget! De pisilnie nem kell, csak megmossa a kezét és álldogál a tükör előtt. Kicsit elszíneződött az ajka a bortól, kiölti magára a nyelvét, sötétvörös, persze a fogai is. Kotorászni kezd a táskájában, megmosná a fogát, de közben eszébe jut, hogy a fogkefe nincs a táskájában, állandóan magával hordta, de egy hete kiszóródott a rágó a táskájában, és amikor kitisztította, kivette a fogkefét, mert úgy ítélte meg, hogy fölösleges, mert igazából már úgysem jár sehova, hogy már szörnyen rég nem használta azt a fogkefét, ez van, ha az ember megváltoztat valamit, aminek a hatékonyságáról már meggyőződött, csak azért, mert az utóbbi időben egyáltalán nem használta. Gúnyosan rámosolyog magára a tükörben, erre kellene Ludvának emlékeznie, hirtelen elfogja a férfi iránt a vágy, de nem személy szerint iránta, hanem az iránt a kényelem iránt, már ismerték egymást, elfogadták és elviselték egymás minden rossz szokását, ő már nem akar tovább keresni valakit, újra összeszokni valakivel és összeszervezni a közös életet, hiszen ő nem egy boldogtalan elhagyott feleség, neki minden megfelel így, már nem akar főzni senkinek, csak magának, ha van kedve. És ha nincs, akkor csak kenyeret eszik, neki erre nincs szüksége, nem szeretne itt lenni, haza szeretne menni, csokit enni és megnézni valamilyen éjszakai nyomozós sorozatot a tévében. És a WC-nek van ablaka, a táskája nála van, kinyitja az ablakot, odakint már sötét van. Kimászik az ablakon; végül addig sem jutott, hogy megkérdezze, miért hívják Hubertnek, na igen, ha folyton csak ő beszélt. A szoknyája beakad az ablakba, de kiszabadítja és leugrik a földre, rendbe hozza magát és körülnéz – a szemközti falnál ott áll a pincér, dohányzik és őt figyeli. Radka nevetni kezd, ahogy elképzeleli, hogy mondja el Nadának, egyáltalán nem tudja túrtóztatni magát, úgy nevet, mint egy bolond, a pincér pedig mosolyog rá, inkább megértően, úgy tűnik neki, de neki ez is teljesen mindegy, el kell mennie mellette, és mikor odaér hozzá, rádöbben, hogy az asztalon hagyta a telefont, és abbahagyja a nevetést.

– Történt valami, hölgyem? – ijed meg a pincér, és ő elmondja neki, a mobilom az asztalon maradt. A pincér pedig elnyomja a cigarettát, és azt mondja, majd én idehozom önnek.

Négy hónap múlva pedig Radka bemutatja őt Luckának, és Lucka azt mondja neki utána, mami, te tiszta hülye vagy, hiszen a fiad lehetne. Na és akkor mi van, mondja Radka, és tényleg így is gondolja.

J. Hahn Zsuzsanna fordítása

Víctor Rodríguez Núñez
A magány híradója

Arturo Arangónak

A milicista egy angyallal
beszélget
A lőtéren csordában
szentjánosbogarat legelő tehenek
rózsaszín üvegből növesztenek szarvat
Egy sas csipegeti a felhőket
habos némaság
A felvigyázó füttyöl
a kerub osszerezzen
és mindent elönt a lőporszag

Egy kódarabra hintve
szól magában a rádió
– *Cristiano Montarelli*
egy olasz srác
Triesztből
fizikailag allergiás a ruhákra
A természet cserébe különleges
hőszabályozó rendszerrel ajándékozta meg
mely érzéketlenné teszi
a hőmérséklet változásaira

Az angyal mosolyog
Messze fönt
aprócska párahelikopterével
a felhőket stoppolja sorra
A sast foglyul ejtette
egy azúrkék könnycsepp
A tehenek nem felejtő virágoktól bódulnak
A szentjánosbogarak pedig szemüket kigyújtva
záporoznak vidáman a milicistára
mint a napfénycseppek

– *Gunar professzor*
egy szovjet tudós
képes volt érzékelni hogyan zokog
egy leforrázott növény
Más kutatások pedig kimutatták
hogy tulajdonképpen létezhet párbeszéd

*emberek és növények között
és hogy utóbbiakat görcsös rémület
fogja el ha jelenlétükben erőszakos
cselekményre kerül sor*

A két őrszolgálatos félálomban nekiáll
beszélgetni a felvigyázóval
S mivel nem látják a füsthelikopteréről
lefelé vizelő angyalt
sem a lőtéren
szentjánosbogarat legelő tehéncsordát
sem a felhőket sorra csipkéző sást
sem a tojásként összeroppanó könnycseppet
azt hiszik esni fog és fagyoskodva énekelnek
„Élni jöttél ide nem pedig meghalni”

Kertes Gábor fordítása

Víctor Rodríguez Núñez (1955) kubai költő, újságíró, irodalomkritikus és műfordító.

Henry Charles Bukowski (1920–1994) költő, író. Otthona Los Angeles volt, melynek földrajzi adottságai és atmoszférája erősen befolyásolta munkásságát. Stílusa nagy hatással volt kortársaira, gyakran utánozták őt. Több ezer költeményt, több száz novellát és hat regényt jegyez; több mint ötven könyve jelent meg nyomtatásban.

AZ ÖREG

Charles Bukowski
Barátok a sötétben

Emlékszem az éhezésre
kis szobában furcsa városban
a sötétítőkhöz húzva klasszikus
zenét hallgatva
fiatal voltam a fiatalság fájdalma éleződött
legbelül
mert nem volt más mentségem mint bujkálni
amíg lehetett –
nem önsajnálathoz de rémülten lehetőségeim határát súrolva:
próbáltam veletek összekapcsolódni
az öreg zeneszerzők – Mozart Bach Beethoven
Brahms voltak egyedül akik beszéltek hozzám és
mind halottak voltak

végül éhesen és leverten kellett
lemennem az utcára meghallgatásokra
rosszul fizető és monoton
munkákért
idegen emberekkel asztalok mögött
szemtelen és arctalan emberekkel
akik elvennék az óráimat
csesszék meg
lebrunyálni valók
most szerkesztőknek olvasóknak és kritikusoknak
dolgozok

de még mindig együtt lógok és iszok
Mozarttal Bachkal Brahmszal és Bee-vel
pár haverrel
pár emberrel
néha nem is kell más csak hogy képes légy folytatni
a halottak
csörgését a falakból
amik bezártak ide minket

Bozóky Balázs fordítása

Ljubov Makarivna Szirota A Pripjatyiakhoz

(Triptichon)

1.

Tudjuk, semmilyen vezekelés sem hozza helyre
annak az áprilisnak a tévedéseit és a szenvedést.
A lelkiismeret hajlott vállakkal tartja
az örökre ránehezédő kínos terhet.
Higgy nekem, lehetetlen
legyőzni
vagy enyhíteni
fájdalmunk az elveszett otthonért.
A győtrelem ott marad a dobogó szívekben,
a félelem az elménkben lüktet.
Ott,
tövisszorosítva a fején,
darabokra hullt városunk kérdezi:
mindig szerettelek titeket
és mindent megbocsátok nektek,
hát miért hagytatok el örökre?!

2.

De a város éjjelente feléled,
bár örökre kiürült, életre kel.
Ott maradt álmaink felhője száll,
s az ablakokat bevilágítja a holdfény.

A fák rendületlen emlékek által élnek,
emlékeznek a kezek érintésére.
Mily keserű lehet a tudat,
hogy árnyékunk senkinek sem kell
védekezni a perzselő hőségtől!
Éjjel ágaikon csendben ringanak
hajdanvolt lángoló álmaink.
A ragyogó csillagfény
a járdára hullva
örködik, míg eljön a reggel...
De ahogy kivilágosodik...
Elveszett álmaink
az elárvult házak

néma ablakaiba
tapadva keserű
jégmosollyal búcsúznak tőlünk!...

3.
Álltunk létünk hamuja fölött;
most mit vigyünk hosszú utunkra?
Tudat alatt ott a félsz, mehetünk bárhová,
fölöslegések vagyunk.

A veszteség érzése
felfedte a lényegét
a hirtelen jött gyökértelenségnek,
megmutatta, hogy kálváriánkban nem
osztottak velünk a vétkesek; egy napon
ők néznek szembe a megsemmisüléssel?
...Minket arra ítélték, hogy nyájként maradjunk ott
a legkeményebb teleken...
Ti repüljete el!
De amikor elszálltok,
ne feledjete el minket, földhözragadtakat!
Nem baj, hogy vidám, távoli földekre mentek,
boldog szárnyalástok messzire visz,
és lehet, hogy szénné égetett szárnyaink
védenek meg titeket a gondatlanságtól.

Nagy István Paphnutius fordítása

Ljubov Makarivna Szirota (1956) – ukrán költőnő és művelődésszervező. Láttá felrobbanni a csernobili atomerőmű 4-es számú blokkját – életében ez fordulópontot jelentett. Az elszenvedett nagy mennyiségű radioaktív sugárzás következtében ő és fia is jelentős egészségkárosodást szenvedett. A tragédia ihlette első verseskötetét (*Teher*, 1990). 2009-ben jelent meg újabb könyve, a *Pripjaty-szindróma*, mely a katasztrófa 23. évfordulójának alkalmából került a boltokba.

Cornelis van Schaick (1808–1874) holland költő, író és református prédikátor, aki 1852-ben Szurinámba költözött.

Lucebert – eredeti nevén Lubertus Jacobus Swaanswijk – (1924–1994) holland költő és festő. Irodalmi munkásságát tekintve az Ötvenesek (Vijftigers) vezéralakjának tekinthető. Festőként a szintén kísérleti és progresszív COBRA (Copenhagen-BRüssel-Amsterdam) csoport tagja volt.

Cornelis van Schaick
Állatok kínzásáról

Frits.

Nézd csak ezt az állatot,
Szép gyíkocska, láthatod.
Tarka bőrű, s milyen fürge!
Két centért, ha megkapnám...

Konstant.

Bár itt lenne a macskám,
Hogy egyszerre széttéphesse!

Frits.

Fúj, te tényleg bolond vagy!
Állat: oka haragnak?
Ugyan miért is ne élhetne?

Konstant.

Mert ez csak egy buta gyík!
Kevesebb lesz – mit számít?
Másnak biztos fel se tűnne.
Múltkor egyet elcsíptem,
Lábait jól megnyestem,
Majd hagytam tovább futkosni,
Bután nézett az állat!

Frits.

Őrült! Fogd be a szádat!
Drágán fogsz ezért felelni!
Hogyha épp a te lábad
Lett volna, mit levágnak,
Mondd, te vajon mit éreznél?
Ha kínzunk egy állatot,
Ő is érez bánatot,
Bár fájdalmáról nem beszél.

Erre rá épp egy hónapra
Konstantnak a jó apja
Ajándékba majmot adott;
Konstant bottal kezébe'
Hozzásurrant, megütötte,
De az állat nyakaskodott!

Újra csapni igyekszik,
Ám a majma ráugrik,
Körmei már szemét vájják,
Harap, karmol, nem nyugszik,
Mégis észre sem veszik,
Kiabálhat, úgysem hallják.

Mikor anyja hazatért
– Két óra is eltelt rég –,
Alig volt már benne élet.
Konstant ugyan talpra állt,
Ám örökre vakká vált,
S sebeitől máig szenved.

Lucebert
Ma Yuan halásza

felleg alatt madár siklik
hullám alatt halak szállnak
ám a halász köztük szunnyad

hullám tornyos felleggé lesz
felleg szilaj tajtékká lesz
ám a halász közben szunnyad

Tóth Dániel fordításai

Hjalmar Söderberg

Az árnyék

Nem tudom, szeretem-e vagy gyűlölöm az életet; de teljes akaratommal és minden vágyammal kitartok mellette. Nem akarok meghalni. Nem, nem akarok meghalni: sem ma, sem holnap; sem idén, sem jövőre.

Sok-sok évvel ezelőtt mégis volt egy álmom, amely arra készítetett, hogy azt kívánjam, bárcsak sosem születtem volna meg.

– – – Magányosan sétáltam egy csendes és néptelen utcán. Kora tavaszi nap volt, a hó már olvadozott; a tetőkről lepergő cseppek megcsillantak a napfényben, az utcán fénylő tócsák tükrében a kikelet köszönt, s a házak kéményei és tetői felett a sápadt tavaszég kékje ragyogott. A levegő, amelyet belélegeztem, balzsamként hatott rám, s orvossággént a titkos bánat ellen, mely ez idő tájt még álmaimban is megmérgezte lelkem. Mégis egyfajta aggodalom kerített hatalmába. Valóban egyedül lettem volna? Olyan érzésem támadt, mintha valaki haladt volna mellettem, de nem láttam tisztán, ki az, mivel mindig egy fél lépéssel mögöttem maradt; s mikor egyszer megfordultam, hogy lássam az arcát, éppen az orrát törölte, és ily módon tekintete nagyobb részét eltakarta zsebkendőjével, mely kifeszült a szélben. Egyszerre csak észrevettem, hogy az utca napos oldalán haladok, s hogy talán az árnyékom lehet az, amely a fehér falon követ. Jómagam is megfáztam egy kicsit a tavaszi szélben, miért ne lehetne náthás ő is?

Régebben soha nem zavart az árnyékom, de aznap egy kissé feszélyezett. Új kesztyűt és ruhát viseltem, ám árnyékom szürke volt és fakó, nyomorúságos benyomást keltett. Miért éppen ezen a verőfényes napon kellett követnie, mikor azért mentem, hogy találkozzam azzal, akit szeretek?

Kedvesem elém jött, sugárzón és mosolyogva, ám szemében mintha egy könnycsepp is fénylett volna. Két rózsát tartott a kezében. Az egyik rózsaszín volt, a másik vörös. A rózsaszínűt átnyújtotta nekem; a vöröset azonban, melynek szárát tövisek borították, saját keblére rejtette.

– Miért nem adod nekem a vörös rózsát is? – kérdeztem.

– Most még nem – felelte mosolyogva. S álmomban úgy tetszett, mosolya olyan volt, mint amilyenel Leonardo nőalakjai nevetnek.

Belé akartam karolni, de ő kézen fogott. S mint két gyermek, kéz a kézben ballagtunk tovább az utcán. Szándékosan arra az oldalra engedtem a kedvesem, ahol az árnyékom haladt, így ő rátaposott, s az elmaradt tőlünk.

*

Ám az álom sebesebben változik az időnél is.

Az utca, melyen haladtunk, ugyanaz volt, mint az imént, vörös deszka-kerítések mögött rejtőző faházaival és kertjeivel, mégis másnak tűnt, hiszen itt nyoma sem volt már hónak, sem kéken ragyogó, fénylő tócsáknak – valóban kitavaszodott. A juharfák virágba borultan tűndököltek, s a szomszédunk telkén álló cseresznyefákon hatalmas rügyek pattantak. S akkor egyszerre csak beső-

tétedett; a kis házak kapui mint sötét nyílások villantak fel az álom bizonytalan fényében, míg egy öregember fáklyával a kezében körbejárt és itt-ott meggyújtott egy-egy lámpást.

A házam kapujában álltunk. Az a ház volt, amelyben gyermekként éltem, s amely az utcával, a kertekkel és a cseresznyefákkal együtt már régóta a múlt távolába vészett. Ott álltunk az alkonyatban, sugdolóztunk és simogattuk egymás kezét, s az idő tovaszállt egy csókban.

– És a vörös rózsá? – kérdeztem. – Elhervadt talán?

– Nem – felelte –, még nem hervadt el. Nézd csak, véresre sebezte a keblemet, és vágyom rá, hogy neked adhassam. De nem merem. Nem, nem merem!

S szeme megtelt könnyekkel, ahogy karjait kinyújtotta és a rózsát a kapun át behatoló alkonyfény sugara felé emelte. Képtelen voltam uralkodni magamon, mindkét kezemmel megragadtam az övét; a vörös rózsát ajkamhoz szorítottam és megcsókoltam.

Szédültem, a világ elsötétült a szemem előtt, és minden feledésbe merült. Ám amikor ismét magamhoz tértem, ő, akit szerettem, már távolabb állt tőlem, mint az imént, arca sápadtabb lett, és ajka körül valamiféle fájdalmas kifejezés tükröződött. Közelebb akartam lépni, de íme, ekkor egy árnyék siklott közé és közém. Szürke volt és fakó, s a Szegénység ujjainak nyomát viselte. Félre akartam lökni, de erősebb volt nálam; s mialatt küzdöttünk, én és az árnyékom, kedvesem mind távolabbra suhant az álom homályában – – –

Kiléptem a kapun, és az árnyék követett. Odakinn már véget ért a tavasz, téli alkonyat világlott, sötétszürke ég borult a friss fehér hóra, mely könnyörtelenül hullott továbbra is. Nem éreztem többé gyűlöletet az árnyékom iránt, mivel öreg voltam és görnyedt, s már régen elfeledtem mindent.

Hollós Judit Katalin fordítása

Hjalmar Emil Fredrik Söderberg (1869–1941) svéd író, költő, drámaíró. Jelentőségét több irodalomtudós August Strindbergéhez hasonlítja. A most közölt fordítás a *Historietter* (*Apró történetek*, 1989) című novelláskötetből való.

Vida Bianka

„Szent vagy szörnyeteg?”

Új értelmezési szempontok

Bethlen Kata Önéletírásának elemzéséhez

Bevezetés, fogalomtisztázás. Tanulmányom célkitűzése olyan új értelmezési szempontokon alapuló elemzés létrehozása, amely kibővíti, árnyalja és lehetőség szerint egységbe szervezi a Bethlen Katáról kialakult képet, az *Önéletírásában* létesülő alakját az elbeszélte azonosság ricoeuri elmélete felől vizsgálva. *Bethlen Kata Önéletírásában* az elbeszélte azonosságot társadalom- és irodalomtudományi szempontok alapján vizsgálom meg, hozzáfűzve női írásának jellegzetességeit.

Ahhoz, hogy a társadalomtudományi összefoglalóban egyértelműek legyenek az elbeszélte azonossággal kapcsolatos észrevételeim, tisztázok néhány alapvető fogalmat, amelyeket a későbbiekben használni fogok, és amelyek segítségével felépítem Bethlen Kata-értelmezésemet.

Társadalmi szerepkörei értelmezéséhez felhasználom a társadalmi nem fogalmát, amely egy adott társadalom által a nőktől és férfiaktól elvárt, társadalmi önazonosságukat meghatározó attitűdök, hiedelmek és viselkedésmódok halmazát jelenti.¹

A Paul Ricoeur meghatározása szerint elbeszélte azonosságról, más néven narratív identitásról olyan értelemben beszélünk, miszerint „az elbeszélés az elmesélte történet azonosságát építve építi a szereplő azonosságát”.² Az elbeszélte az azonosság két jelentését, az őmagaságot és az ugyanazonosságot egyezteteti össze az elbeszélés dialektikájában. Az ugyanazonosság a változékonyság ellenére megőrzi a folytonos, időben tartós azonosság tudatát, ezért ez a támasza az őmagaságnak, amely bár magában foglalja az időben zajló önmegőrzést, hogy az Én a lehető leghasonlóbb legyen önmagához, ki van téve a váratlan fordulatok, események hatalmának, így folyamatos önkorrekcióra szorul.

Az Én azonosságába folyamatosan beférkőzik a másikkal, a mással való azonosulás, aminek eredményeképpen a narratív síkon értelmezett Én folyamatosan létesített, újjáalakított Énként mutatkozik meg.³ Az önéletírás az őmagaság és az ugyanazonosság keveredését vonja maga után, de cselekményszövéseéhez szorosan kapcsolódik a ricoeuri hármas mimézis fogalmi

¹ Dauphin, Cécile, Farge, Arlette és mások, *Női kultúra és női hatalom: a francia nők történelmének kérdései = Van-e a nőknek történelmük?*, szerk. Wallach Scott, Joan, ford. Greskovits Endre, Bp., Balassi Kiadó, 2001, 338.

² Ricoeur, Paul, *Az én és az elbeszélte azonosság = Uő: Válogatott irodalomelméleti tanulmányok*, szerk. Szegedy-Maszák Mihály, ford. Jeney Éva, Bp., Osiris Kiadó, 1999, 384.

³ Ricoeur, Paul, *A narratív azonosság = Narratívák 5. Narratív pszichológia*, szerk. László János, Thomka Beáta, ford. Seregi Tamás, Bp., Kijarat Kiadó, 2001, 23.

köre, amelynek eljárásai módjai – mimézis I, II, III – az elbeszélés és az idő közötti kapcsolatot hozzák létre. Ennek kiemelkedően fontos része a cselekmény szimbolikus közvetítettsége. A narráció nem a semmiből születik, mindig megelőzi a rögzült beszédműfajokon túl egy kvázi-szöveg, vagyis a cselekvések és dolgok szimbolikusan közvetített jelentésvilága.⁴ Az identitásnak alapvetően két közvetítő közege van: a szimbólum és a narráció. A cselekvésben, tárgyakban, társadalmi státusokban megragadható identitás szimbolikusan közvetített – ezekben benne élünk anélkül, hogy különösebben tudatában lennénk annak, hogy mindezek szimbólumként utalnak identitásunk milyenségére, és egyben állítják össze azt. Az identitásnak az az aspektusa, amely eléri a reflexív tudatot, a narratív identitás. Ez akkor jön létre, amikor az ember már nemcsak benne él a szimbólumokban – észre nem véve azokat –, hanem már elkezd értelmezni is ezeket a szimbólumokat. Az identitás szimbólumainak narratív kifejtése és értelmezése vezet el az önazonosság tudata, a narratív identitás felé. Ez az azonosság azonban végérvényesen elérhetetlen, hiszen nem tudjuk kibontani egy-egy identitás-szimbólum összes jelentéselemét, s ugyancsak nem tudjuk számba venni az összes identitásképző szimbólumot a narráció segítségével. Azonban mindig efelé tartunk. Ezért kell beszélni egyszerre az ugyanazonosságról és az őmagaságról az identitás esetében. Az embert környező kultúrák közvetítő szimbólumok köre természetesen kismértékben változik, de nagy részben mégiscsak állandó; a szimbólumoknak a szubjektum által felismert jelentése azonban mindig változik, s ezért mindig újra el kell beszélni. Erről szól minden ön-életelbeszélés. Úgy vélem, egy ilyen megközelítés lehetővé teszi az olyan kérdések újraértelmezését, amelyek a *Bethlen Kata Ön-életírásában* létesülő dinamikus azonosság kapcsán a „szent vagy szörnyeteg” ellentmondásainak szembeállításán alapulnak.

A 18. századi magyar társadalom – a nő szemszögéből. Bethlen Kata elbeszélte azonosságát jelentősen determinálja az, hogy a korabeli társadalmi közeg elvárásainak bizonyos helyzetekben megpróbál megfelelni vagy ellenszegülni, és éppen ezek a minták ellenpontozzák a sajnálatra méltó személyről sugallt képet, amelyben önmagát láttatni kívánja. Ezért tartom nélkülözhetetlennek a 18. századi magyar társadalom korképének megrajzolását, a benne élő nők és a közéjük tartozó Bethlen Kata mindennapjainak, illetve azt összevetve az *Önéletírásában* megjelenő gyakorlati tevékenységek kiemelését.

A 18. századi magyar társadalomban a nők helyzetét, megítélését még jelentősen meghatározta a patriarchális római jog hagyománya, amely az asszonyt a bölcsőtől a sírig gyámság alatt tartja, a germán hagyomány, amely szintén a gyámkodásra helyezte a hangsúlyt, illetve a keresztény kánonjog, amelynek a nőkre és családra vonatkozó részei a bűnre csábító Éván alapultak.⁵

A legtöbb európai országban a férjes asszonynak nem lehetett saját akarata, mindenben engedelmességgel tartozott először apjának, majd a férjének, sőt a

⁴ Ricoeur, Paul, *A hármas mimézis* = Uő: *Válogatott elméleti tanulmányok*, szerk. Szegedy-Maszák Mihály, ford. Angyalosi Gergely, Bp., Osiris Kiadó, 1999, 283.

⁵ Bobula Ida, *A nő a XVIII. század magyar társadalmában*, Bp., Magyar Társadalomtudományi Társulat, 1933, 9–10.

legtöbb kultúrában a nők bántalmazását – házasságtörés gyanúja esetén megölését – is engedélyezték.⁶ Magyarországon viszont az asszonyok rendelkeztek ősi jogokkal, például az Árpád-korban lehetett saját vagyonuk, örökölhettek és hagyományozhattak, valamint földbirtokukat bármikor eladhatták gyám közreműködése nélkül, illetve a 18. századig nem voltak kötelesek felvenni férjük nevét, megtarthatták és használhatták lánykori nevüket.⁷ Az Árpád-kor tehát a nőknek sok előnyt biztosított, azonban a 18. század kezdetén Magyarországon is érvényt szerzett a patriarchális irányzat, amely a nők másodrendűségét, alárendelt szerepét hirdette, így a nők megbecsülése ekkor mélypontra került.⁸

A kuruc korban a Franciaországgal, a nyugati országok diplomátaival való kapcsolat új szellemet hozott Magyarországra.⁹ A kuruc világban lépnek fel első költőnőink, akik önmagukról szubjektív önkifejező lírát alkotnak abban a korban, amikor a férfi lírikusok is csak áttételesen merik ezt megtenni, vagy kizárólag olyan érzelmekről nyilatkoznak, amelyeket a társadalom férfiak számára is tolerál¹⁰ – és a századfordulón született Bethlen Kata, aki *Önéletírásában* megörökítette életét, a kor társadalmi szokásait: mindezt női identitásának minden rezzenésével. Írásában megelevenedik a 18. századi Magyarország történelme: a kuruc kori nehézségek, amelyek „igen nehézzé tévén az özvegyeknek és árváknak sorsát”,¹¹ az 1717-es törökkel való hadakozás Nándorfehérvár táján, amely Bethlen Katát elkeserítette, mert „nagy félelem volt a pogányok béütésétől, aminthogy bé is ütöttek Besztercénél a tatárok, és egynéhány vármegyékben igen nagy rablást és sok károkat tettek”,¹² ami miatt a Bethlen család is kénytelen volt biztonságosabb helyre költözni. Megjelenik benne a megszállt, beolvasztott, ellenreformációs Erdély és a pestis pusztításai, amelyek következtében többek között első férje, Haller László is elhunyt.

A jogi és társadalmi szokások az egész világon – így a 18. századi Magyarországon is – engedélyezték az apának azt a jogát, hogy ahhoz adja férjhez a lányát, akihez akarja, és hogy az engedelmességet minden eszközt felhasználva kikényszerítse.¹³ Bethlen Kata, mivel az édesapja már meghalt, anyja adta férjhez. Mivel a mélyen református vallású lány ellenkezett – lévén hogy a férj-jelölt katolikus volt –, anyja megfenyegette, hogy ha nem veszi el a gyűrűt, kitagadja, így Bethlen Kata kénytelen volt formálisan beleegyezni a házasságba. A társadalmi konvenció alapján nem ellenkezhetett volna, mégis szembeszegült anyja döntésével, ami a többi eladósorban lévő lánytól megkülönbözteti.

⁶ Miles, Rosalinda, *Az idő leányai*, ford. Juhász Borbála, Bp., Balassi Kiadó, 2000, 14–15.

⁷ Bobula, i. m., 14.

⁸ Bobula, i. m., 17.

⁹ Bobula, i. m., 97.

¹⁰ S. Sárdi Margit, *A költő nő szerepe és társadalmi lehetősége a XVII–XVIII. században = Hagymányos női szerepek – Nők a populáris kultúrában és a folklórban*, szerk. Küllös Imola, Bp., Magyar Néprajzi Társaság és Szociális és Családügyi Minisztérium Nőképviseleti Titkársága, 1999, 136.

¹¹ *Bethlen Kata Önéletírása*, válogatta, szöveggond., jegyzetek, Bitskey István, Bp., Szépirodalmi Könyvkiadó, 1984, 10.

¹² Bethlen, i. m., 11.

¹³ Miles, i. m., 127.

Azon a felfogáson azonban, miszerint a nők feltétlen engedelmességgel tartoznak férjüknek, éppen a vegyes házasságok ütötték az első rést.¹⁴

Bethlen Kata, miután anyja hozzáadta Haller Lászlóhoz, *Önéletírásában* írja, a házasság „férjem mind szép úrfi familiájára nézve, mind pedig maga személyére nézve illendő és elegendő szerencse is lett volna, ha velem egyazon hitben és vallásban való lett volna”,¹⁵ de a vallási különbség miatt „ez felemás házasságnak keserű gyümölcsét szüntelen kóstoltatta Isten énvelem”¹⁶. A későbbiekben megemlíti, bár férje „igen vidám, rendes tréfájú, magát kedveltető ember”,¹⁷ nem kényszerítette arra, hogy elhagyja vallását – holott ezt férjeként megszabhatta volna –, sőt amikor férje papjai megjelentek náluk, megparancsolta nekik, hogy feleségét vallása miatt ne háborgassák. Ugyanakkor Bethlen Kata szívesen gúnyolódott férje vallásán, ezért férje megtiltotta papjainak, hogy csodatételekről beszéljenek felesége előtt. Ebből világosan kitűnik, hogy a szegény, elnyomott protestáns feleség csak egy identitásmenta alkalmi érvényesülése.

Miután férje elhunyt, Bethlen Katának a férj rokonaival kellett harcolnia. A 18. században márpedig sokféle lehetőség volt arra, hogy a rosszakaratú atyafiak kisemmizzék az özvegyet: a fiatal lányok az örökös gyámság, a feleség a férj befolyása alatt állt, az özvegy viszont „felszabadult a törvény alól”.¹⁸ „Mint-hogy az özvegyeknek állapotjuk hozza azt magával, hogy más embereknek mintegy célul kitétessenek, úgy vagyon az én özvegyi állapotom is; amelynek támadtak háborgói”¹⁹ – írja *Önéletírásában*. A Haller család atyafiai erőszakkal elvették tőle gyermekeit, és jószágának egy részét is kénytelen volt átadni nekik, második özvegysége után pedig anyagi javaiért, birtokáért kellett küzdenie a Teleki családdal.

A 18. században széles lehetőségei voltak a női munkának: gyáripár nem volt, a mesteremberek pedig főleg olyan iparcikket készítettek, amelyek ritkán fordultak elő és drágán keltek el, így a fogyasztási cikkek legnagyobb részét az asszonyok állították elő.²⁰ Minden háziasszonynak ismernie kellett a kenyérfőzés fázisait, hogy gondoskodjon családjára ételmezéséről, és értenie kellett a szövéshez, fonáshoz, hogy ruházatukat is biztosítsa, ezenkívül tudnia kellett vetni, aratni, hogy kell gabonát tárolni.²¹

Bethlen Kata házában sok kézimunka készült: rokonai őt bízták meg a lakodalmi keszkenők, asztalterítők és ajándék kendők készítésével, sőt e mesterségek megtanulására is hozzá küldték az inasokat, de a református templomok számára is rendszeresen készített úrasztali terítőket.²² Azonban nemcsak vászonfélét szöttek a házában, hanem gyapjúholmit is: pokrócokat és cser-

¹⁴ Bobula, i. m., 36.

¹⁵ Bethlen, i. m., 11.

¹⁶ Bethlen, i. m., 11.

¹⁷ Bethlen, i. m., 23.

¹⁸ Bethlen, i. m., 30.

¹⁹ Bethlen, i. m., 149.

²⁰ Bobula, i. m., 43–44.

²¹ Miles, i. m., 181–182.

²² Palotay Gertrúd, *Árva Bethlen Kata fonalas munkái*, ETF, 1940/117, 4–10.

géket.²³ Erre utal *Önéletírásának* az a része, amely a házában támadt tűzvész által megsemmisült javait sorolja fel: „Szüretre szoktam készíttetni pokrócokat, csergéket, ködmönöket, mellre valókat, mostan majd minden másszori szüretim felett való készületem felett készíttettem volt, úgyhogy az efféle egy nagy fekvő ládával égett el.”²⁴

Bethlen Kata ugyanakkor – nagybátyjához, Bethlen Miklóshoz hasonlóan – a nyugat-európai bútorok házában való meghonosításával is az élen járt: akkori-ban Francia- és Olaszországban már régóta elterjedtek voltak az olyan karosszékek, amelyeknek támlája és ülése hímezve volt, ennek megfelelően Bethlen Kata székeinek hímezését bár külföldi minta alapján készítette, hímezsművein azonban a régi, hagyományos minták és a késő barokk jellegzetességei is felfedezhetők.²⁵ Ezek alapján látszik, hogy Bethlen Kata a kor gazdasszonyi teendőket magában foglaló társadalmi mintáival azonosult.

Annak tükrében, amit tudunk székeiről, a ricoeuri szimbolikus közvetítettség elmélete elvezet a 66. számú elbeszélésének világáig: „Elbágyadván azért, egy **szék**re leültömben elszunyódtam, és sok nehéz gondolatim s képzelődő elmélkedéseim után ilyen **álmat** láttam. Hogy egy esméretlen ember előmbé jővén nékem, így szólott. Én tudom, micsoda gondolattal ültél ide, mert azt gondolod vala: Én Istenem! ez a **gyermek**, ha élt volna is, úgy reménlem, hogy a szüléi vallásokkal ellenkező vallásban nem neveltetett volna, ez mégis meghalá: az enyimeket pedig, akiket tőlem el akarnak venni, s én szent felségednek jó szívvel adnék, életben tartod. De amely dékrétumat most hoztak, attól nem félj: mert az Isten mennyből küld más dékrétumot, mely ezt elrontja. Ezen serkentem fel álamból. Éppen azon gondolatokkal is ültem volt le a székre.”²⁶

A szék Bethlen Kata számára már nem pusztá tárgyként funkcionál, státuszszimbólummá válik: Marosszékről származik, második férje neve Széki Teleki József, ezek pedig a székhelyhez kapcsolódnak, amely a legfőbb társadalmi méltóság, a gróf(nő) helye. Ezután kulturális szimbólum lesz belőle, mert azáltal, hogy kihímezi a karosszéket, elsajátítja azt, művészi alkotássá alakul, a szövegrészben pedig Isten ítélőszékeként jelenik meg, mert tőle várja az ítéletet gyermekeiről. Ezek után szövegképző szimbólummá válik, ahogyan a szék és az álom szimbólum összekapcsolódik – magában foglalván az életértelmezését és az isteni igazságot –, ami elvezeti anyai szerepei és gyermekei kapcsolatának értelmezéséhez. Az álom szimbólumának pedig van olyan jelentése, hogy az anya a gyermek jövőbeli sorsáról álmodik,²⁷ és a gyermek is mint a jövő, a lehetőség szimbóluma van jelen a szövegben.²⁸ A szövegből szöveg lesz: a szövés, szövet az ember életét, sorsát jelképezi,²⁹ és a szöveg éppen Bethlen

²³ Palotay, i. m., 9.

²⁴ Bethlen, i. m., 185.

²⁵ Palotay, i. m., 7–8.

²⁶ Bethlen, i. m., 41.

²⁷ *Szimbólumtár. Jelképek, motívumok, témák az egyetemes és a magyar kultúrából*, szerk. Pál József, Újvári Edit, Bp., Balassi Kiadó, 2001, 36.

²⁸ *Szimbólumtár*, i. m., 177.

²⁹ *Szimbólumtár*, i. m., 458.

Kata életéről szól – amelynek minden egyes elbeszélése egy-egy kézimunka, műalkotás. A tárgyból szimbólummá válás folyamatát az identitás „öntudatlan” jelei alkotják, és miután a szimbólum szövegképző aktusra tesz szert, jön létre az elbeszélte azonosság. Ebből egyértelműen látszik, mi a különbség az identitás társadalmi és narratív formája között.

A gazdasszonyi feladatok közé tartozott még a gyümölcsös- és veteményeskert, a majorság, a tejgazdaság, sertéshízlalás, illetve az élelmiszerek pincében, padlásán történő raktározása, valamint feldolgozása.³⁰ Ezt igazolja az, hogy *Önéletírásában* – szintén a tűzvészről való leírása során – megemlíti, volt a kertjében egy veteménynek készített verem, amelynek teteje meggyuladt, és csak tizenkét szalonnát és néhány dézsa túrót tudtak kimenteni belőle, de a sok gabona, szalonna, háj, faggyú, aszalt gyümölcsök és sok más, ami a háztartáshoz szükséges, a tűz martalékává vált.

Az asszonyok feladata volt a gyógynövények termesztése, gyűjtése és szárítása, hogy betegségek esetén gyógyíthassanak, és minden nő ismerte valamennyire, mi a teendő akár élet és halál kérdésében.³¹

Bethlen Katát főleg egyes füveknek, virágoknak, gyümölcsöknek a gyógyításában való hasznossága miatt érdekelték a növényteni művek.³² Korának három legnagyobb orvosa – Köleséri Sámuel, Simoni Márton és Borosnyai Márton – tanította, így nagyfokú gyakorlatra tett szert az általános orvostudomány, a gyógyfüvekkel történő gyógyítás és a szemészet körében.³³ Orvosi tevékenységéről annyira elhíresült, hogy bekerült Weszprémi István orvoséletrajzokat tartalmazó könyvébe.³⁴

A 18. században több könyvgyűjtő asszony élt. Közéjük tartozott, főként vallási indítatásból Bethlen Kata. Művelődéstörténetünk a 18. század legjelentősebb könyvgyűjtő asszonyának őt tartja.³⁵ Bethlen Kata és irodalmi környezete nem volt általános jelensége a 18. század első felének.³⁶ Bethlen Kata Magyar Bibliothecájában a megelőző két évszázad több mint ötszáz kéziratos és nyomtatott magyar nyelvű művét gyűjtötte össze.³⁷ Erdélyben a magyar nyelvű írárok, a vallás terjesztése és megerősítése érdekében, illetve a tudományos élet hiánya miatt ekkor keletkeztek tudományos gyűjtemények, könyvtárak.³⁸ Az állomány általában patrónusok adományából került ki, gyarapodott; ilyen patrónus és adományozó volt Bethlen Kata és második férje, Teleki József is.³⁹

³⁰ Bobula, i. m., 44.

³¹ Miles, i. m., 183.

³² Simon Melinda – Szabó Ágnes, *Bethlen Kata könyvtárának rekonstrukciója*, Szeged, Sctiptum Kft., 1997, 18.

³³ S. Sárdi Margit, *Bethlen Kata orvosló könyve*, Magyar Könyvszemle, 2008/1, 71.

³⁴ Németh S, i. m., 236.

³⁵ Simon–Szabó, i. m., 25.

³⁶ Hopp Lajos, *Németh László és a „régí magyarság”*, Itk, 1959/2, 300.

³⁷ Simon–Szabó, i. m., 7.

³⁸ Simon–Szabó, i. m., 14.

³⁹ Simon–Szabó, i. m., 14.

A 18. században több nagyasszony élt, akik birtokukon papirosmalmot és üvegcsúrt állítottak: Erdélyben, Kercesorán Bethlen Kata készítettett eladásra üvedényt és táblaüveget.⁴⁰ A papírgyártás azért foglalkoztatta Bethlen Katát, hogy az általa patronált művek kiadásához biztosítani tudja az olcsóbb papírt.⁴¹ *Önéletírásában* a tűzvész pusztításairól szólván megemlíti, hogy „A papirosmalomhoz megkívánható sok berbécsláb, enyvnek, melynek köblit veszik negyvennyolc pénzen; rongy papirosnak való sok, melynek mázsáját szedettem bé száznegyvennégy pénzen.

Gyűjtöttem volt sokat, kívánván a maga idejében gondot viselni, hogy osztán fogyatkozás benne ne lenne. Ide tartozó égett el annyi, hogy esztendeig való hasznából nem gondolom, hogy a papirosmalomnak megforduljon.”⁴²

Mária Terézia hosszú uralkodása alatt történt meg Bécsben a női nem átértékelése.⁴³ A nőnevelésre kezdtek gondot fordítani, de még mindig a vallásoktatás volt a legfontosabb, és nem az általános műveltség elsajátítása.⁴⁴ A lánynevelést hosszú ideig elhanyagolták, mert a régi hagyomány szerint jobb, ha a lányok tudatlanok maradnak, és kényelmesebb volt az államnak, ha a nőnevelést az egyházra bízza.⁴⁵ Bethlen Kata annak elősegítése érdekében, hogy a lányokat magasabb szinten oktassák Erdélyben, anyagi támogatást ajánlott fel a fogarasi református egyháznak, hogy egy második iskolamestert alkalmazzon, és a kettő közül egy a lányokat oktassa, mert „fájdalommal szemlélhetni a mostani ott való leányok állapotját, melynek okául talán azt is gondolhatni, hogy mivel Ikfalvi uram fiúgyermekeket is tanított, tehát a leányok jól tanítására nem érkezhettek”.⁴⁶ Ez a viselkedésforma tehát nem volt általános jelensége a kornak, amikor a nők taníttatására nem fordítottak elegendő figyelmet.

Bod Péter, Bethlen Kata udvari papja a század vége felé már belevette *Magyar Athenasába* négy írástudó magyar asszony nevét, a már elhunyt Bethlen Katáét, Dániel Polyxenáét, Lorántffy Zsuzsannáét és Petrőczy Kata Szidóniáét – példának kívánván állítani a tudós nőket más asszonyoknak, hogy ne szégyelljék a tudományt, mondván: „Más országokban a tudós asszonyok nem oly ritkák, mint a fekete hatytyúk vagy a fejeér csókák, akik a tudós férjfiak között előszámláltnak s dicsértetnek.

Ha azért itt is egy-kettő megemlíttetik, hogy másoknak légyen jó példa a követésre, s a tudományt azoknak példájokkal ne szégyenljék. Nem illő, hogy amiatt senkinek illetlen vádjá vagy ítélete alá essem.”⁴⁷ Bethlen Katát mint „tudományokat igen szerető, nagy kegyességű, tudós úri asszonyt” jelöli meg.⁴⁸ Ekkor már nem volt ritkaság a Bodhoz hasonló felfogás, amely a nők irodalmi működését dicséretre méltónak találta.⁴⁹

⁴⁰ Bobula, i. m., 48.

⁴¹ Simon-Szabó, i. m., 18.

⁴² Bethlen, i. m., 185.

⁴³ Bobula, i. m., 87.

⁴⁴ Bobula, i. m., 93.

⁴⁵ Fohlen, Claude, *A nő a társadalomban*, Világtörténet, 1982/1, 97.

⁴⁶ Bobula, i. m., 108.

⁴⁷ Bod Péter, *Magyar Athenas*, Bp., Magvető Könyvkiadó, 1982, 246–247.

⁴⁸ Bod, i. m., 283.

⁴⁹ Bobula, i. m., 170.

A társadalom és a férfiak körében – kivéve a középnemesség többségét és az egyszerűbb, alsóbb társadalmi rétegeket – elkezdődik lassan a nagy változás: egyre többen elismerik a nők jogát a szellemi élethez.⁵⁰

Elbeszélt azonosság és önéletírás. A szöveget intertextuális kapcsolódásait figyelembe véve közelítem meg. Ily módon az önéletírás interpretálásához – mivel valóságrepresentációs szándékkal jött létre – elengedhetetlennek tartom a társadalomtudományi, kultúrtörténeti és a történelmi kontextusok vizsgálatát.

Az *Önéletírás* referenciális szempontból (valós vonatkoztatási rendszer) a 18. század kulturális és társadalmi jellemzői, utóbbin belül a női társadalmi szerepkörök alapján épül fel. Bethlen Kata elbeszélt azonosságát jelentősen determinálja az, hogy a korabeli társadalmi közeg elvárásainak bizonyos helyzetekben megpróbál megfelelni vagy ellenszegülni, és éppen ezek a minták ellenpontozzák a sajnálatra méltó személyről sugallt képet, amelyben önmagát láttatni kívánja. Fikció szempontjából (irodalmi rendszer) az *Önéletírás* szöveg-hagyományokhoz is kapcsolódik intertextuálisan: a kegyességi irodalomhoz, a vallásos vallomásokhoz, az emlék- és naplóírói hagyományhoz, illetve a 18. századi halotti beszédekhez. Olyannyira kapcsolódik a korszak protestáns irodalmához, hogy gyakori szövegszínti átfedések mutathatók ki az önéletírás és a környezetében keletkező, 18. századi halotti beszédek között. Németh S. Katalin rámutat arra, hogy bizonyos részeken szövegszerű az egyezés, máshol témája vagy a hangulati tartalom feltételezi az átvételt, és az egyezések épp ott jelentkezők, ahol a legszemélyesebb, legfájdalmasabb az alaptónus.⁵¹

Az önéletírás mindig azt meséli el, amit csak egyedül ő mondhat el, de életrajzi kutatásokkal megkérdőjelezhető a mű hitelessége.⁵²

Bethlen Katát S. Sárdi Margit is bírálta, hogy a gyámoltalan, elesett nő csak póz, szerep, mert leveleiből, más emlékiratok feljegyzéseiből kitűnik, hogy a valóságban erős, kemény, racionálisan gondolkodó gazdasszony volt.⁵³ Úgy vélem, nem szükséges külső forrásokkal egybevetni a művet, mert abban jelen követhető a torzítás.

Az elbeszélés közös nyelvi közege az emlékezésnek és a történelemnek, az elbeszélés pedig az elbeszélt epizódokban rögzített emlékek lezártóságát az emlékezés folytonosságával egyesíti.⁵⁴ Az elbeszélő mindig közvetíti és értelmezi az elbeszélt eseményeket, és ezzel folyamatosan létesíti az elbeszélésben a felidézett ént. Az emlékező tehát a felidézett én színrevitelével alakítja ki identitását, de az elbeszélés csak ideiglenesen tudja kivonni az elbeszélőt a visszaemlékezésből, és a megírás jelenéhez visszatérve elkerülhetetlenné válik

⁵⁰ Bobula, i. m., 178.

⁵¹ Németh S. Katalin, *Bethlen Kata Önéletírása és a XVIII. századi halotti beszédek*, Itk, 1984/2, 198.

⁵² Lejeune, Philippe, *Önéletírás, élettörténet, napló*, szerk. Z. Varga Zoltán, Bp., L'Harmattan, 2003, 38.

⁵³ S. Sárdi Margit, *Bethlen Kata*, Irodalomismeret, 1999/3–4, 21.

⁵⁴ Thomka Beáta, *Elbeszélt identitás = Uő: Beszél egy hang. Elbeszélők, poétikák*, Bp., Kijarat Kiadó, 2001, 183.

a beszélők megkettőződése, a felidéző és a felidézett tudatok folyamatosságának megszakítása.⁵⁵ Annak ellenére, hogy a kettő teljesen soha nem tudja lefedni egymást, hiszen az elbeszélés pillanata mindig az események utáni idő, megvizsgálható, hogy Bethlen Kata írásában milyen a felidéző én és a felidézett én közötti distancia. A kettő között nincs nagy különbség, mivel szinte soha nem reflektál egykori önmagára. Emellett ugyanúgy ellentmondásos, látszólag összeférhetetlen tulajdonságai, szerepei is megjelennek művében: szegény, elnyomott fiatal protestáns feleség, aki szívesen űz gúnyt férje katolikus vallásából, csodatételekből; mint Istennel társalkodó vallásos lélek, de birtokát erőskezűen kormányzó, gyakorlatias gazdasszony; gyermekei növekedését örömmel szemlélő anya, aki a halálba kívánja őket; alkalmazottairól gondoskodó, velük szeretettel bánó asszony, és akitől megszöknek a jobbágyai.

Az elbeszélés alanyai a hatalommal rendelkező, erőszakos cselekvők és a szenvedők, akik elviselik a rájuk ható befolyást, javulást vagy romlást, védelmet vagy megfosztást.⁵⁶ E két fogalom részaránytalanságán alapszik az erkölcsi ítélet.⁵⁷

Bethlen Kata elsősorban mint szenvedő, kiszolgáltatott nő állítja be magát *Önéletírásában*: amikor a Haller család elveszi tőle a lányát és fiát a vallásuk miatt, Bethlen Katát megviseli, hogy nem nevelheti őket református vallásban, holott a kontraktus szerint a fiút át kellett volna adnia nekik, de ha szükséges, mindig megvédi magát másokkal szemben, és a hatalmát fel is használja.

Első férjénél is így kívánta érvényesíteni akarátát: „Kegyelmed azt maga is tudja, hogy énnékem erős kontraktusom vagyon kegyelmedtől, hogy ha vallásomban háborgat, elhagyhassam.”⁵⁸ Eszerint a szenvedő szerep valóban póz.

Ahogy az elbeszélő azonosság a dialektikán alapul, ugyanúgy a szereplő is rendelkezik egy belső dialektikával: az egyezéssel, ez az őmagaság, és az ütközéssel, amelyet váratlan események alkotnak, amelyek megszakítják az időbeli teljességet.⁵⁹ Az ilyen váratlan eseményekben bővelkedik *Bethlen Kata Önéletírása*: mindkét férje és több rokona meghal, özvegy lesz, négy gyermeket temet el, kettőt elvesznek tőle, vihar és tűzvész pusztítja el többször a megélhetését biztosító termés jelentős részét.

Elöljáró beszédét a keresztény istenfélő olvasóhoz intézi, ennek megfelelően kollektivitást vállal más hívó emberekkel, azaz ugyanazként determinálja magát. Ugyanakkor ez a bevezető főként ahhoz szükséges, hogy felfezesse saját élettörténetét. Bizonyítja, hogy minden csapás, kereszt Isten műve. Minden, ami történt vele a múltban, az Istennel, az ő hatalmával függ össze, mindennek ez az oka, a magyarázata. Minden, amit leír, részletez, csak azért szükséges, hogy „innen is láttassék meg az Istennek csudálatos gondviselése az ember körül”.⁶⁰ Az egyéni emlékek, élmények beiktatódnak a közösségi emlékekbe.

⁵⁵ Dobos István, *Az önéletírás elméletei = Uő: Az én színrevitele. Önéletírás a XX. századi magyar irodalomban*, Bp., Balassi Kiadó, 2005, 15–16.

⁵⁶ Ricoeur, i. m., 380.

⁵⁷ Ricoeur, i. m., 380.

⁵⁸ Bethlen, i. m., 25.

⁵⁹ Ricoeur, i. m., 383–384.

⁶⁰ Bethlen, i. m., 34.

Hasonlóképpen az élettörténetben egyes emberek megélt története is belefolyna a másokéiba.⁶¹ Bethlen Kata tárgyilagosan közli is: „Hogy pedig világi életemnek leírásában némely személyeket nevezet szerint ki kellett írnom, magamon kívül, ezt a szükség kívánta, mert különben magam állapotját is világosan leírnom nem lehetett volna, hanem azokról is emlékezném, akik között volt életem.”⁶²

Ezután *Életem folyása* címmel saját élettörténete következik, amelynek elején tulajdonnévvel és származásának leírásával egyértelműen jelzi, hogy ő, Bethlen Kata, „Bethlen Sámuel úrtól, Kükküllő vármegyének főispánja és Marosszéknek főkapitányától, ki Bethlen Jánosnak, Erdély országa főkancelláriusának fia és a nevezetes Bethlen Miklósnak testvéröccse volt. És Nagy Borbála asszonytól, a borsai Nagy Tamásnak édes leányától”⁶³ született. Önmeghatározása szerint „Istennek tetszett (...) egész gyermekségemtől fogva mind ez ideig sok nyavalyák és igen nehéz keresztek alá rekeszteni”,⁶⁴ tehát fizikailag gyengének írja le magát, szellemi képességeiről pedig így szól: „Isten engemet gyermekségemtől fogva méltóztatott a maga szentbeszédének olvasására, és tanulására.”⁶⁵ Ezzel a szövegben létrejött azonosság az őmagasághoz áll közelebb. Önmagáról alkotott képét az *Önéletírás*ban végig meghatározza az a mondat, amely apja halálának leírása után következik: „tetszett az Úristennek még kisdéd koromban a gyámoltalan árvák seregébe bérni és egyszersmind mintegy előre jelül adni, hogy életemnek jobb részét árvaságban kellene eltöltenem”.⁶⁶ Az árva, a szenvedő szerep jelenik meg. Azonban az árva szót a 18. században az özvegy kifejezés szinonimájaként használták,⁶⁷ és Bethlen Katát éppen özvegyiségei idején támadták a rokonok; Teleki László halála után Árva Bethlen Kataként írja alá leveleit.⁶⁸ A környezetében élőkről azonban nem alkot jellemrajzot, csak egy-két mondat erejéig emlékezik meg róluk, vagy hálaadása során felsorolja azokat, akikre támaszkodhatott a bajban.

Amikor férjhez megy a katolikus Haller Lászlóhoz, mély vallásossága miatt mind élesebben elhatárolja magát férjétől: „elszemlélvén a kétféle vallásúak különböző isteni tiszteleteket, könnyen felháborodó életeket, és efféle házasságnak egyéb mérges gyümölcsseit, oly nagy kísértetben és gyötrelemben voltam azon az egész éjszakán, melyet leírnom nem lehet”.⁶⁹ Felmerül a kérdés, ha annyira nem tudta feldolgozni a házasságot, akkor miért nem vált el tőle? Hiszen „nagy familiája, jószága is vagyon, odahagyja az urat, még véle sem fog lakni: megválnak osztán, mit csinál az úr”⁷⁰ – idézi Kornis Zsigmond gubernátor szavait.

⁶¹ Ricoeur, i. m., 402.

⁶² Bethlen, i. m., 7–8.

⁶³ Bethlen, i. m., 9.

⁶⁴ Bethlen, i. m., 6.

⁶⁵ Bethlen, i. m., 80.

⁶⁶ Bethlen, i. m., 10.

⁶⁷ S. Sárdi Margit, *Bethlen Kata*, Irodalomismeret, 1999/3–4, 21.

⁶⁸ Németh S. Katalin, *A levéltár Bethlen Kata*, It, 1979/1, 8.

⁶⁹ Bethlen, i. m., 13.

⁷⁰ Bethlen, i. m., 24.

Önéletírása első felének nagyobb részében folyamatosan önsajnálathoz burkolózik, hogy idegen vallású a férje, pedig hites ura nem háborgatta vallásában, sőt ő csitította akaratos és gúnyolódó nejét: „az én uram mindenkor megmondotta, hogy az Istenért ne szóljanak ellenem, mert igen meg szoktam felelni”, de maga Bethlen Kata is bevallja írásában, hogy „ha ellenem nem szólottak, mentől keményebben és vastagabban kívántam nekik megfelelni”.⁷¹ Férje tehát mindenben kedvében járt, vallását tiszteletben tartotta – Bethlen Kata mégis kesereg, kesergésének egyetlen oka pedig az, hogy ura pápista vallású, és nem az, hogy rosszul bánná vele. Csupán egy esetet tud felhozni saját álláspontjának igazolására, amikor Haller megbántotta a vallása miatt, amin ő olyannyira megsértődött, hogy napokig nem szólt férjéhez, sőt férje halálát is ennek a hibájának tulajdonította: „Azután engem soha nem háborgatott, sőt elő sem hozta vallásomat egyszernél többször, hanem egy betegségében, de akkor is mindjárt megbánván, megkövetett róla.”⁷² A katolikus követről és a pápista csodatételekről is szívesen anekdotázik. Amikor a gárdján közli vele, hogy nem él Haller Lászlóval igaz házasságot – mivel nem vette fel vallását – azon nevet, hogy milyen tudatlan számár volt a pap, hogy azt sem tudta, hogyan kell esketni, majd a báránycsont és a spanyol rézkereszt csodatévő hatását bizonygató barátokból is gúnyt űz, mire férje így szól: „Az Istenért, atyámuram, miért adta kezében, mert ezzel ő csúfságot fog űzni.”⁷³

Miután mindkét férjét és négy gyermekét eltemeti, kettőt pedig elvesznek tőle, ahogy egészségügyi állapota egyre jobban romlik, valamint mind a Haller, mind a Teleki család ki akarja forgatni vagyonából, és utóbbi Bethlen Kata szerint valótlanosságokat terjeszt róla, a magáraulaltság, az elhatalmasodó magány elvezeti odáig, hogy egyedül Istenhez forduljon, vele „társalogjon”, hozzá imádkozzon, könyörögjön. Ahogy pedig a mű szerkezete a második felétől kezd széttöredezni – a sok levélbetét, az imaformák túlzott használata miatt –, narratív identitása is töredezetté válik. Ennek az az oka, hogy megszűnik a belső feszültség: legtöbb ellenségével kibékül, így nem kell harcolnia jogaiért, elveiért, vallásáért, de emiatt a narratív identitásának koherenciája is gyengül, hiszen éppen ez az állandó feszültség, ami élte. Az írás problémája tehát az Én problémája.

Önéletírása megírásának motivációját is abban jelöli meg, hogy „senki mellettem nem volna, akinek kipanaszsolhatnám magamat, hogy a panasszal megkönnyebbülne a fájdalom... Kiönteném azért most is nagy bizodalommal az én panasziomat az én mennyi atyámnak kebelébe.”⁷⁴ Eközben pedig folyamatosan megkülönbözteti magát mindenki mástól: „magamat az afféle időtöltő haszontalan társalkodástól teljességgel elvontam”,⁷⁵ hiszen „engemet senki jobban és közelebből nem esmér, mint magam”.⁷⁶ A beékkelt fohászok-

⁷¹ Bethlen, i. m., 26.

⁷² Bethlen, i. m., 26.

⁷³ Bethlen, i. m., 29.

⁷⁴ Bethlen, i. m., 107.

⁷⁵ Bethlen, i. m., 122.

⁷⁶ Bethlen, i. m., 196.

ban, könyörgésekben viszont egy másfajta identitás jelenik meg, mint ami a törzsszövegre általában jellemző. Míg a lineáris cselekménysorban szüntelenül ártatlanságát bizonyítja volt férjei családjával szemben, addig imáiban az én nyomorult bűnősként határozza meg magát. Tehát az anekdoták, események alapján egy erős akaratú, gazdasszonyi teendőit ellátó, a művelődésre igényt fordító, elveiért a végtelenségig kiálló nő, aki magát mindenkitől megkülönbözteti – addig Istennel való társalkodása során szegény, beteg, bűnös „por és hamu”, a keresztényi kollektíva, a közösség tagja. Miután visszatér a lineáris cselekményszövéshez, szomorúan írja, hogy még megmaradt gyermekei is ellene fordultak. Amikor tudomást szerez arról, hogy lánya, Haller Borbála – akit testvérével, Pállal együtt a Haller família elvett tőle –, miközben hízelt neki, háta mögött pedig katolikus családjának azt a hírt terjesztette, hogy anyja haragszik rá vallásáért, Bethlen Kata mélységesen elkeseredve írja, hogy valótlanosságokat állít róla, majd mintegy megcáfolva korábbi kijelentését, írja: „minthogy énnékem az ő vallások iránt szüntelen való keserűségem volt, úgy kívántam én is magam dolgait igazítani, hogy sokat velem ne légyenek”,⁷⁷ majd megmondja Borbálának, hogy többé látni sem akarja. Gyermekei „mocskolása” során, annak ellenére, hogy előzőleg kijelenti, csupán Isten előtt mentegeti magát, tőle várja az ítéletet, megszólítja az olvasót: „csak könnyen megítélheted, istenfélő olvasó, hogy megháborított engemet is gyermekeimtől mocskolhatnom, oly dologgal, amelyben semmi sem volt.”⁷⁸ Ez viszont már arra utal, hogy az utókortól várja az együttérzést, az ő jó életének és szerencsétlen sorsának megítélését, ami megkérdőjelezi az Isten előtti vallomás őszinteségét. Innentől kezdve már a folyamatos történetbe is beékeli a könyörgéseket: egyre többször „kiszól” a szövegből, és ezt is ugyanúgy keltezi, mint a külön egységeket alkotó fohászokat.

Azért, hogy igazát bizonyítsa, művébe beemel dokumentumokat, leveleket, így *Önéletírása* korhű dokumentáció is. Ezt támasztja alá az is, hogy az önéletírás műfajára jellemző hitelesség megmarad, amikor szintén a lányáról ír: „ebben egészen bizonyos nem vagyok, s csak úgy is írom mint bizonytalant”.⁷⁹

Ezek után olvasható az 1744. esztendő t megjelölő mondat, azaz ettől az időponttól kezdve következnek a folyamatos bejegyzések. Nagyrészt a természeti katasztrófák által megkárosodott termésről szólnak a feljegyzések és az Olt-parti tolvajokról, akik szerencsére elkerülték birtokát, de nagyobb események is szerepet kapnak bennük. Most a Rhédei és Kun család vádolja meg azzal, hogy nála vannak a levelesládáik, ezt követően a Teleki família azzal rágalmazza meg, hogy megszöknek tőle a jobbágjai, és elmeháborodottnak tartják, *Önéletírása* végén – amikor már annyira felfokozott érzelmi állapotba kerül – olyan transzcendens entitást vezet be, amellyel azonosul: Istennel, azaz az örökkévalósággal. „Élek pedig többé már nem én, hanem él énbennem az én Jézusom, és amely életet most én ebben a testben élek, az én Jézusomban élem”,⁸⁰ „mert bizony szeret tégedet az én lelkem, és teljes szívemből kívánom

⁷⁷ Bethlen, i. m., 100.

⁷⁸ Bethlen, i. m., 102.

⁷⁹ Bethlen, i. m., 102.

⁸⁰ Bethlen, i. m., 143.

életemmel egészen kimutatni, hogy én már tiéd vagyok”.⁸¹ Ezzel bekövetkezik az azonosságvesztés: „az Én az valaki Más”.⁸² Elveszti tulajdonnevét, személyiségét, de ez csupán a vágyott énje. Ezen a ponton teljesedik ki az áldozatszerep. Viszont az „Élek többé nem én” kezdetű mondat nem azt jelenti, hogy az én semmi, hogy nem létezik. Ez az Én az ugyanazonosság segítségétől van megfosztva, amikor az elbeszélés által létrehozott Én a valóságban saját semmiségének hipotézisével szembesül.⁸³ Az elbeszélés síkján eltűnni látszó Én viszont az erkölcsi síkon megtartható,⁸⁴ és az Én visszatér önmagához. Újfent az őmagasághoz közel. Műve utolsó oldalain listaszerűen felsorolja azokat az igaz hitű embereket, akik halálosnak tűnő betegsége idején ágya mellett virrasztottak, és még két, ellene forduló gyerekeivel is kibékül, de eközben sem feledkezik meg a jövőről: saját haláláról és az „utána élőkről”.

Úgy vélem, a szimbolikus közvetítettség alapján a 135. számú elbeszélés egyik bekezdése narratív identitása felépítésének szempontjából kiemelt jelentőségű, sőt eme szövegrészlet az egész mű történetét magába sűríti: „Engem ha szüntelen való **betegséggel** látogatott is az Isten, de ugyancsak az **ágyhoz** nem szegezett, hanem annyi erőt engedett, hogy többire fenn járva hordoztam a nyavalyát. Emellett csendes nyugodalmát sok nyavalyák bágyadozó **testemnek** az Isten szolgáltatta, mert magam **házamnál** csendesen és szükség nélkül voltam.”⁸⁵ Az idézetben vastagon szedett motívumok újra és újra visszatérnek a szövegben, sőt együttesen jelennek meg abban. Ilyen motívum a ház, az ágy és a betegség, és ezek a test szimbólumához köthetők. A ház „feminim szimbólum”, ha hozzákapcsoljuk a háztartást, amelyet Bethlen Kata kiválóan vezetett és az ő felségterülete volt, nála státusszimbólummá válik, de „magára az emberi testre is utal”.⁸⁶ Hasonlóan az ágy szimbolikájához, mert az ágy a test fekhelye, pihenőhelye, de „a halál, a betegség, az erőtlenség jelképe is”.⁸⁷ Bethlen Katánál mindig az utóbbi értelemben szerepel, ezáltal a ház és az ágy összefüggésbe kerül a betegséggel, például Bethlen Kata terhecségeit is betegséggként jellemzi – ez a szinonima használatos volt ebben a korban –, szintén utalva teste erőtlenségére, sőt a gyermekágyi betegség is megjelenik nála. Tehát az ágy, a ház és a betegség motívumok mind a test motívuma köré szerveződnek, amely így központi szerepre tesz szert. Azáltal, hogy Bethlen Kata kibeszéli magából a betegségeit – mivel hosszasan értekezik nyavalyáiról –, hogy értelmezi az azzal kapcsolatos tárgyakat, helyeket, azok szimbólumokká válnak, és önmagával, saját életével szembesül. Tehát az ő kezében van saját sorsa, ő szövi annak fonalát – utalok itt hímzéseire –, és a betegség alakítása során hozza létre a műalkotást. Ezáltal a ház és az ágy már nem csupán tárgy, a betegség már nem pusztán állapot, hanem identitás meghatározó elemként

⁸¹ Bethlen, i. m., 145.

⁸² Ricoeur, i. m., 23.

⁸³ Ricoeur, i. m., 409.

⁸⁴ Ricoeur, i. m., 410.

⁸⁵ Bethlen, i. m., 77.

⁸⁶ Szimbólumtár, i. m., 202.

⁸⁷ Szimbólumtár, i. m., 25.

működik, hiszen amikor Bethlen Kata elkezdte ezeket a szimbólumokat értelmezni a narráció során, amikor ezekre reflektál, ez vezeti el a narratív identitás felé, létrejön a konfiguráció: ezen szimbólumok saját, különleges részévé válnak. Így az ezekből létrejövő szimbólumrendszer működésével – amely magában foglalja mind a női, a társadalmi és a narratív identitását – jön létre az *Önéletírás*.

Identifikáció és női kultúra. Elaine Showalter megjegyzi, hogy egy olyan elmélet tudná a legteljesebben meghatározni a női írások sajátosságait, amely a nők kultúráján alapul.⁸⁸ Eszerint *Bethlen Kata Önéletírásában* az identifikáció a puritanizmus, pietizmus, illetve a női társadalmi szerepkörei felől működik. Vallásossága szempontjából megállapítható, hogy magán- és közösségi elvárásoknak eleget tesz. Az egyéni elmélyülést és érzelmi vallásos érzést kibontakoztató pietizmus jellemző vallásosságára.⁸⁹ Emellett a puritanizmus eszméit is követi: a kegyességgyakorlás mellett a közösség oktatását, művelődését támogatja,⁹⁰ például templomot építtet a református közösségnek. Németh S. Katalin kritikusan írja Bethlen Kata ellentmondásos tulajdonságairól a „Sok és nagy erőtlenségekkel küszködő ember...” – *Bethlen Kata a kortársak szemével* című cikkében, hogy miközben önmagát mentegető vallásos lélek, a gyakorlati élet irányítója, irodalmi mecénás, könyvgyűjtő, művelt emberfő.⁹¹ A művelt emberfő fogalommal azonban óvatosan kell bánni, mert ez már a felvilágosodás korának egyik kategóriája, amellyel Kazinczy Ferencet és Bessenyei Györgyöt jellemezték, Bethlen Katánál viszont még a barokk kor irodalmi sajátosságai érvényesültek. Úgy vélem, a fent említett két tulajdonság nem zárja ki egymást Bethlen Kata esetében, hiszen éppen a puritanizmus kettőssége – az elmélyült vallásosság gyakorlása, de „gyakorlati” tevékenységek végzése is a közösség szolgálatában – eredményezi ezt a látszólagos ellentmondást. Hasonlóképpen azt is felrója, hogy halálba kívánja gyermekeit, de gyönyörködik gyermekei gyarapodásában, és idegen gyermekeket istápol.⁹² Ez a viselkedés meglátásom szerint nem feltétlenül azt jelenti, hogy Bethlen Kata ne lett volna jó anya, mert ő maga is végig a halálra készül, következetesen ugyanúgy velük kapcsolatban is így vélekedik – sőt még az örökbe fogadott árvával, Sámuellel szemben is –, és mint „gondoskodó” anya fohászkodik Istenhez, hogy vegye el tőle, „s ne engedje, hogy e világgal megmocskolja lelkét”.⁹³

A mártírszerep tehát nemcsak rá, hanem gyermekeire is vonatkozik, hiszen ez az igazi megdicsőülés: eljutni Istenhez, feláldozni neki életét. A kegyesség és a misztika egyesülését eredményező pietizmus hatja át az Istenhez való elju-

⁸⁸ Showalter, Elaine, *A feminista irodalomtudomány a vadonban – A pluralizmus és a feminista irodalomtudomány*, ford. Kádár Judit, Helikon, 1994/3–4, 434.

⁸⁹ Klaniczay Tibor, *A magyar irodalom története 1600-tól 1772-ig*, Bp., Akadémiai Kiadó, 1964, 457.

⁹⁰ Klaniczay, i. m., 234.

⁹¹ Németh S. Katalin, „Sok és nagy erőtlenségekkel küszködő ember...” – *Bethlen Kata a kortársak szemével*, *Theológiai Szemle*, 1985/10, 233.

⁹² Németh S., i. m., 233.

⁹³ Bethlen, i. m., 36.

tását, a vele való egyesülést. Tudatosan úgy építi fel Istenhez való útját, hogy az individuum bűnbánatától eljut a közösség bűnéig. Emiatt jellemző a műve vége felé megjelenő fohászokban a többes szám első személyű alak használata. Ezzel állítja magát példaként a közösségnek: „az én példámon emelkedjenek fel a nyomorúságok között tehozód való ragaszkodásra, bizodalomra és szent nevednek dicsőítésére”.⁹⁴

Női létéből fakadó szerepei a következők: leánygyermek, akit akarat ellenére adnak férjhez; kétszeri özvegy, akit rokonai ki akarnak forgatni vagyonából; gazdasszony, aki özvegyiségei után egyedül igazgatja gazdaságát; anya, aki gyermekeiért harcol és felvilágosult, a (nő)nevelésre, művelődésre gondot fordító nő. Olyan nő tehát, aki az 1700-as évek viharos időszakában – amikor a nők megbecsülése nem volt megfelelő, és hivatásos női íróink nem voltak – újszerű, korunkbeli eszméket vall, aki szabadon választ hitet, életformát, társat. Nem kizárt, hogy önéletírására a női egyenjogúsítás igénye is rányomta a bélyegét. Különösen, ha figyelembe vesszük, hogy Hermányi Dienes azt a képet őrizte meg Bethlen Katáról, ahogy ifjú asszonyként csípőre tett kézzel háromszor kergeti körbe az asztal körül a hátráló, görcsös, nő-komplexusos Pápai Páriz Imrét, hogy kivegye belőle véleményét az asszonyokról.⁹⁵

A nők éppen hagyományos nemi szerepük miatt csak későn, a 19. században jelentek meg mint hivatásos írók, szembehelyezkedve azzal az általános vélekedéssel, hogy szerzők csak férfiak lehetnek. A gendermegközelítésű irodalomelmélet éppen ezt a patriarchális irodalomhagyományt bírálja, mert hiányoznak belőle a női minták. A nőírók közötti fontos különbségek, például az osztály, a nemzetiség és a történelem és a társadalmi nem, jelentős irodalmi determinánsok.⁹⁶ A 17. századi Magyarországon a naplóíró nők ugyanonnan vették mintáikat, mint a naplóíró férfiak: a rokonok által írt munkákból, hiszen ezekben a családokban nem kellett megküzdeniük az írás jogáért.⁹⁷ Azonban a naplót a családjuknak vezették, és éppen a személyesség hiányzik írásaikból.⁹⁸

Ez a hagyomány hatással volt Bethlen Katára, aki továbblépve már egy erős női öntudattal rendelkezik: a nyilvánosság számára írta *Önéletírását*, és a szubjektív önkifejezés jellemző művére. Ahogyan „az elbeszélő forma a saját cselekedeteink és a mások cselekedetei megértésének és értelmezésének alapformája”,⁹⁹ a nők kulturális modellje ahhoz szükséges, hogy kiderüljön, hogyan érzékeli őket a domináns csoport, valamint hogyan érzékelik saját magukat és másokat.¹⁰⁰

A női írás mindig magában foglalja mind az elnémított, mind a domináns csoport társadalmi, irodalmi, kulturális örökségét, tehát nem a férfitradíció kívül vagy belül vannak: egyszerre vannak benn mindkét hagyományban.¹⁰¹

⁹⁴ Bethlen, i. m., 205.

⁹⁵ S. Sárdi, i. m., 20.

⁹⁶ Showalter, i. m., 435.

⁹⁷ S. Sárdi Margit, *Naplók és naplóíró nők*, It, 2006/4, 624.

⁹⁸ S. Sárdi, i. m., 624.

⁹⁹ Thomka, i. m., 207.

¹⁰⁰ Showalter, i. m., 436.

¹⁰¹ Showalter, i. m., 439.

Ez adja a női írás sajátosságát. Ennek megfelelően tanulmányoztam a női írás kéthangúságát: Bethlen Kata irodalmi identitását egyszerre formálja női kultúrája, ahogyan a domináns férfitrádió is, hiszen Bethlen Miklós példáját, hagyományát követve kezdte el írni *Önéletírását*, tehát az írás jogát – amely férfitprivilegium volt – is elsajátította. Itt felvetődhet a felvetés, hogy a grófnő utánozta-e elődjét, vagy korrigálta. Bethlen Kata, bár az önéletírást mint műfajt elsősorban tőle vette, ugyanakkor képes volt leírni és megalkotni saját szimbólumait, amelyek nem egyszerűen nagybátyja hagyományának ellentétei. A 19. századi angol, francia nőíró beleírta betegségét, örültségét, étvágytalanságát, tériszonyát és paralízisét a szövegbe¹⁰² – Bethlen Kata, a tudatos író ezt már a 18. századi Magyarországon megtette, jelezve ezzel, hogy női identitásához való viszonya erős és kiegyensúlyozott.

Összegzés. Konklúzióim alapján tehát az identifikáció női kultúrájának meghatározó szegmensei felől épül fel: a vallásosságát meghatározó puritanizmus és pietizmus, illetve női társadalmi szerepkörei felől működik. A keresztényi kultúra minden hívő ember sajátja, nem hat megkülönböztető erővel. Mivel ez a közösségi kollektivitást hangsúlyozza, azonossága egyezik másokéval, hívőtársaival. Ezáltal vallásos identitása csupán egy identitás minta alkalmi érvényesülése, de ezt felerősítik társadalmi szerepkörei és írói ellentmondásai.

Miközben állítja, csak Isten előtt vall, a vele való bensőséges társalkodásba beférkőzik az írói becsvágy, megszólítja az „istenfélő olvasót”, mert tőle várja az együttérzést, az ő szerencsétlen sorának megítélését. Ez azt bizonyítja, hogy az áldozatszerep szintén csak alkalmi azonosság alakzat. Társadalmi szerepei alapján egy határozott, racionalista, erős akaratú, elveiért és vallásáért kiálló, gazdasszonyi teendőit ellátó, a művelődésre igényt fordító nő – mindez ellentétét képezi a vallásossága alapján kibontakozó szegény, elnyomott, vallásban háborított áldozatszerepnek. Női társadalmi szerepei szerint korához képest korunkbeli eszméket vall, aki szabadon választ hitet, életformát, társat, amivel ellenszegül a konvencióknak. Ez alól a gazdasszonyi teendőinek ellátása képezi a kivételt, amelyeket a kor más asszonyaihoz hasonlóan ellát, így ebben megfelel a társadalom elvárásainak. Valójában tehát a törzsszövegben jellemző társadalmi identitás, a társadalmi közeg mintái bizonyítják az önmagát mentegető vallásos identitás hiteltelenségét. Kiváltképp az őt ért sérelmekről ír, életének boldogabb, kiegyensúlyozott időszakairól alig jegyez fel valamit, tovább erősítve ezzel az áldozatszerepet. Ezt viszont megint csak ellensúlyozza társadalmi szerepeivel azáltal, hogy mindig megvédi magát, és hatalmát felhasználja mások, főleg első férje ellen. Ezáltal egy kettős identifikációs folyamat jön létre, mert a narratív identitásba beépülnek a társadalmi identitás mintái.

A szöveg szimbólumrendszere alapján kijelenthető, attól függetlenül, hogy Bethlen Kata elsősorban az egyházi szónoklattan narratíváival építi fel szövegét, a különböző szociolektusok és beszédműfajok kavalkádjából – a műhöz való intertextuális kapcsolódásuk ellenére – kialakul a csak az ő nyelvére jellemző idiolektus, amely egy olyan eredeti, sajátos cselekményszövezi mintát hoz létre, ami azelőtt a magyar irodalomban még soha nem fordult elő.

¹⁰² Showalter, i. m., 432.

Kicsi Sándor András

Csontváry cédrusai

Csontváry Kosztka Tivadar (1853–1919) a plein-air (nála napút) festészet képviselője volt, s a napút fogalmáról értekezett is. Életében és halálában is elválasztották a félnótás embertől a nagyszerű művet. Egyik névfelidézője talán „a napút festője”, másik „a Cédrusok festője” (utóbbit használja már például Halász Zoltán, 1968, 288.). A *magányos cédrus* című, Lakatos Iván rendezte színes magyar dokumentumfilm (1996) mutatta be a festő életét. A *Csontváry cédrusai* kifejezés jelentése: 'azok a cédrusok, amelyek a *Magányos cédrus* (eredetileg: *Egy cédrusfa Libanonból*) és a *Zarándoklás a cédrusnál* című képeken találhatók', s hozzátehető: az előbbi kép egy, az utóbbi két cédrust ábrázol. E két, 1907-ben festett kép többek, így a Marcel Jean és Mezei Árpád szerzőpáros (Gerlóczy & Németh, szerk., 1977, 218.), továbbá Czeizel Endre (1980, 298.) szerint is a két legcsodálatosabb Csontváry-kép. (További nevezetes képe, amelyen cédrus is van: a *Baalbek*, 1906.)

Füst Milán *A magyarokhoz* című versében emlékezett meg explicit említés nélkül, ám a libanoni cédrusokról szólva Csontváryról (1978, 49., Tüskés, 1978, 58–59.), s e verset, pontosabban a burkoltan Csontváryra vonatkozó részletét Halász Zoltán nekrológnak értelmezte (1968, 288.). A festő Vaszary János és az Ady-életrajzokból ismert Dénes Zsófia együtt nézték Csontváry posztumusz, 1935-ben, a budapesti Belvárosban, Fränkelnél megnyílt kiállítását (Dénes, 1981, 300–303.). Dénes Zsófia szerint Csontváry két különös hatású, földöntúli cédrusában nem fát festett, hanem az emberi sorsot ábrázolta bennük rejtélyes erővel (1981, 303.). Hamvas Béla is esszét írt a témáról (1992, 65–69.). Rudnai Gábor összegyűjtött több, a Csontváry cédrusai által ihletett költeményt (a szerzők: Bényei József, Garai Gábor, Pál József, Petróczi Éva; további: Simon, 2000, 5–6.).

Ahogy a valódi libanoni cédrusok hegytetőre vezető úton érhetők el, Csontváry cédrusainak azonosítása, specifikálása fokozatok révén lehetséges. A cédrus (*Cedrus*) a tűlevelűek (*Pinopsida*) osztályában a fenyőalakúak (*Pinales*) rendjébe, a fenyőfélék (*Pinaceae*) családjába és a vörösfenyőformák (*Laricoidae*) alcsaládjába tartozó növénynemzetség. A nemzetség fajainak száma vitatott, egy és négy faj között szokás számolni. A libanoni cédrus (*Cedrus libani*) névadó alapváltozata (*C. l. var. libani*) Libanonban maradt fenn, tízhektárnyi cédruserdő képviseli. Ezek a fák több száz évesek, némelyik ezer évnél is idősebb.

A cédrus Libanon emblémája, és „Isten cédrusai” (Hors Erz er-Rab, *erz* 'cédrus') 1998-tól az UNESCO Világörökségének részei. A Libanont felkereső, igényesebb magyar turisták is megemlékeznek azokról a cédrusokról, amelyeket Csontváry is lefesthetett. A Libanon-hegységben kétezer méter felett tűnedeznek fel a kisebb, fiatalabb cédrusok („kicsi, összekócolt karácsonyfák”), háromezer méter körül az 1960-as években négyszáz öreg cédrus élt még,

őscédrus, Istennek igazi cédrusa pedig az 1960-as évek végén hét, 1911-ben még 13 darab volt (Szabó, 1969, 161–2.). A legalább 35 méteres, 12–14 méter kerületű fák számát ma négyre becsülik. (A monumentális magyarországi fákról: Pósfai, 2004.) A cédrusnak az irodalomban elfoglalt helyéről szólva Surányi Dezső is említette Csontváry művészetét (1987, 28–29.). Ókori jelentőségét jellemzi, hogy a középkori keresztény felfogás szerint Jézus keresztjét is – legalábbis részben – cédrusból ácsolták.

Egy korábbi tanulmányomban részletesen beszámoltam arról, hogy a magyar szabad tűzi konyhán a nyárrsal való sütésre több faanyagot is javallanak: egyesek a fűzet és akácot elvetik, mások éppen ezt a kettőt ajánlják, a kökényt és különösen a mogoróveszőt azonban általában becsülik, véletlenül sem tiltják (Kicsi, 1996, 2007, 63–72.). Részletező igényessége révén kivételes, de nem meglepő az a libanoni recept, amely cédrusfa nyársat ír elő (Horváthné, 1985, 239.).

Irodalom

- Czeizel Endre: *Az orvos-genetikus szemével*, Bp., Minerva, 1980
- Dénes Zsófia: *Úgy, ahogy volt és...*, Bp., Gondolat, 1981
- Füst Milán: *Válogatott művei*, szerk. Kis Pintér Imre, Bp., Szépirodalmi, 1978
- Gerlőczy Gedeon & Németh Lajos, szerk.: *Csontváry-émlékkönyv. Válogatás Csontváry Kosztka Tivadar írásai-ból és a Csontváry-irodalomból*, Bp., Corvina, 1977²
- Halász Zoltán: *A szenvedély arca*, Bp., Corvina, 1968
- Hamvas Béla: *Patmosz. Esszék*, 1. rész (1958–1964), Szombathely, Életünk, 1992
- Horváth Boldizsárné: *Hús ország konyhája. Dél-amerikai, afrikai, ázsiai ételek-italok*, Bp., Európa, 1985
- Kicsi Sándor András: „Milyen fából kell nyársat vágni?”, *Holmi* 8 (1996) 7, 1009–1013. Újra in: Kicsi Sándor András: *Konyha és lélek*, Bp., Orpheusz, 2007, 63–72.
- Pósfai György: *Dendrománia*, *Kortárs* 48 (2004) 12, 30–71.
- Rudnai Gábor: *Magányos cédrus (Még költő Csontváry képeiről)*, *Ezredvég* 13 (2003) 6–7, 44–49.
- Simon Ottó: *Sárkányölő*, Fonyód, A szerző magánkiadása 2000
- Surányi Dezső: *Lyra florae. A növények örök himnusza*, Bp., Tankönyvkiadó, 1987
- Szabó Judit, G.: *Legyen az egyik feleségem*, Bp., Táncsics, 1969
- Szabó Júlia, *Csontváry és a cédrusok*, in: Benyik György, szerk.: *A messiási kérdés. Szegedi Bibliikus Konferencia 1995*, 103–120, Szeged, JATE Press, 1997, 103–120.
- Tüskés Tibor: *Versről versre. Az újabb magyar líra megközelítése*, Bp., Tankönyvkiadó, 1978²

SZENT-GYÖRGYI ALBERT

FALUDY GYÖRGY

GYURKOVICS TIBOR

GARAI GÁBOR

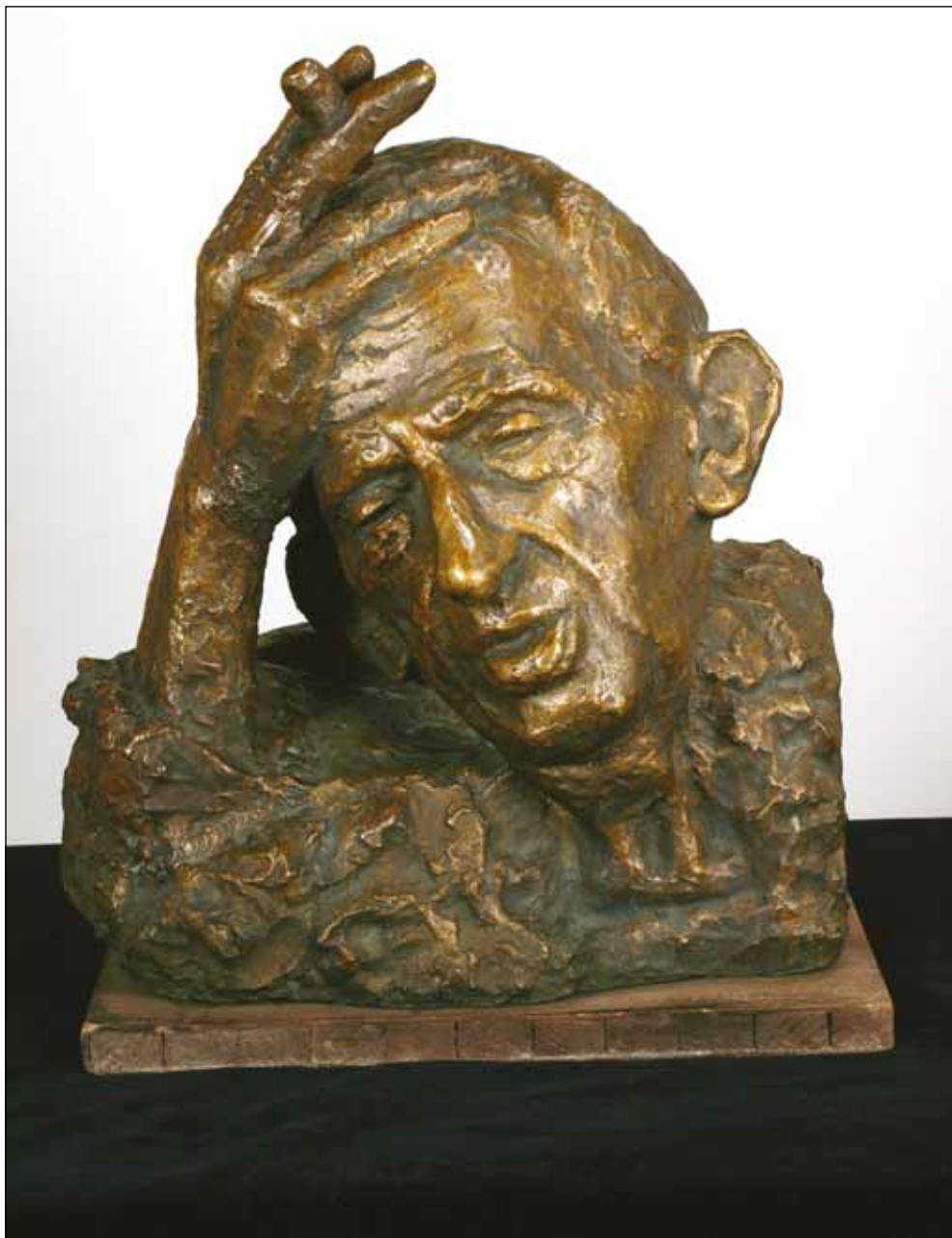
ILLYÉS GYULA

DÉRY TIBOR

BABITS MIHÁLY

LUKÁCS GYÖRGY

A klasszikus szobrászati eszmények ígézetében

Pallag Zsuzsa szobrászművész életrajzára pillantva, műveinek ismerete nélkül is megállapítható, hogy e művész pályafutása rendhagyó volt: az 1917-ben született, 2010-ben elhunyt alkotó munkássága meglehetősen későn érett be. A gyermekkora óta a szobrászathoz vonzódó, az 1940-es évek végétől a mesterség fogásait szabadiskolákban megismerő és elsajátító művész csak jóval ötvenedik életéve után, az 1970-es évek második felétől jelentkezett alkotásaival a magyar művészet fórumain. A bemutatkozása utáni időszakot azonban hallatlan aktivitás jellemezte: összegyűjtött munkáiból rendezett néhány önálló kiállítást, szerepelt pályázati anyagot felsorakoztató és tematikus csoportos tárlatokon, az 1990-es években többször jelentkezett a magyar éremművészet legrangosabb seregszemlájén, a soproni Országos Érembiennálén, elkészíthette egy-egy köztéren elhelyezett második világháborús emlékmű domborművét, és művei közül több rangos közgyűjteménybe került.

A művész hagyatékában összegyűjtve fennmaradt munkák együttese azt tanúsítja, hogy Pallag Zsuzsa sokoldalú, széles érdeklődésű alkotó volt, aki a klasszikus szobrászati eszmények és konvenciók szellemében dolgozott: hagyományos anyagokat munkált meg, hagyományos technikákat alkalmazott, s az így megformált-kivitelezett művei a tradicionális műformák, műfajok keretei közé illeszthetők. Pallag Zsuzsa műegyüttesében a két alapvető szobrászati eljárással, az elvétel és a hozzáadás módszerével készült alkotások sorakoznak: kőbe faragott és mintázott, majd bronzba öntött – valamint gipszbe és terrakottába foglalt – kompozíciók. Mindkét – egymással ellentétes, más és más specifikumok által meghatározott – technika-alkalmazást magabiztosan, pontosan és igényesen kivitelezett művek sorozata reprezentálja életművében. E kőbe faragott és bronzba öntött, gipszbe és terrakottába foglalt alkotások a kispasztika-, a portré- és az érem-, illetve a plakett-műforma jellegzetes jegyeit hordozzák magukon. Életnagyságú arcmások, kézbe fogható, maroknyi – sokszor karikaturisztikus jegyeket hordozó – kompozíciók és a bensőségesség atmoszféráját, a viszonylag közelről való szemlélés lehetőségét megteremtő kisméretű szobrok sorakoznak egymás mellett: álló és ülő, néha fekvő férfi- és nőalakok, vagy alakok zsánerszerű csoportjai. A legváltozatosabb az érmek kollekciója: itt alkalomhoz kötődő – megrendelésre készült –, egy-egy intézményhez, eseményhez kapcsolódó korongok, emlékérmek, és autonóm, a szuverén alkotói gondolat aspirációi által éltetett művész-érmek szerepelnek, amelyek a hagyományos kör-, illetve korongformátumot megőrzik vagy felbontják, de a zárt érem-alapsíkot mindig tiszteletben tartják. Művei – legyen szó kispasztikáról vagy éremről – csaknem mindenkor a realista, természetelvű szemlélet által determinált figura-idézések, a figuratív megjelenítés szellemében alakított munkák, de vannak olyan stilizált alkotásai is, amelyek e szigorú valósághoz való konkrét kapcsolódásokon túllépnek, és már csak emlékszerűen hivatkoznak plasztikai forrásukra.

Pallag Zsuzsa szobrászatának két kiemelkedő jelentőségű alkotóterülete a portré- és az éremkészítés volt. A kőből kibontott és a megmintázott, majd a végső formájában bronzba foglalt arcmások formailag egymástól lényegesen eltérnek: a kő-portrék az anyag és a technika által meghatározottan tömörszerűbb és lényegre koncentrálóbb kompozíciók, míg a bronzok – illetve a gipszben maradt, patinázott arcmások – részletezőbb, rendkívül gazdag felületmegtunkálású alkotások. (A különbségek megvonásának lehetőségét teremti meg Illyés Gyula faragott és mintázott, kő- és bronzportréjának összehasonlítása.) A megjelenítettek névsora – amelyben olyan írók és költők, zeneszerzők szerepelnek, mint Babits Mihály, Márai Sándor, Illyés Gyula, Faludy György, Déry Tibor, Kodály Zoltán, Giuseppe Verdi –, s amely névsor kiegészül egy-egy tudós, illetve teoretikus arcmásaival – Lukács Györgyével, Erdei Ferencével, Szent-Györgyi Albertével –, már önmagában is jelzi Pallag Zsuzsa alkotói eszményeit, illetve művészeti ideáit de számos, konkrét névvel nem jelzett, számunkra ismeretlen portré is fontos, jelentős műként illeszkedik az életműbe. Legyenek ismert vagy ismeretlen alakok, személyiségek Pallag Zsuzsa megjelenítettjei, mindenkor rendkívül erőteljes, karakteres vonásokkal felruházott, izgalmas egyéniségekként bontakoztatják ki előttünk szobor-valójukat. (Különleges, e körbe sorolható alkotás a Weöres Sándor–Károlyi Amy kettős portré: a költő-házaspár két alakjának érzékeny, gazdag plasztikai eszközökkel megformált kompozíciója.)

Tematikailag és plasztikailag is rendkívül változatos együtttest termett Pallag Zsuzsa érem- és plakettművészeti munkássága. Alapvetően itt is hagyományos műveket szemlélhetünk: bronzban kivitelezett korongokat, néhol a körformától eltérő, négyzetes és téglalap-formátumú, vagy szabálytalan körvonallal övezett plaketteket. Portrék, városképek, valóság-hű szemlélettel megidézett természet-részletek, stilizált tájak, esetenként kollázszerűen felépített, elemekből szervezett kompozíciók rögzülnek emlék- és művész-érmeinkben. Az éremfelületet formagazdagságukkal uraló domborművek mellett mértéktartó, visszafogott kompozíciók is megjelennek, amelyek a leíró-megjelenítő plasztikai előadásmód helyett a stilizált alakzatokra és a szimbolikus kifejezésre helyezik a hangsúlyt. Az érem, illetve a plakett szigorú feltételeket szab a szobrászi mondandónak és formateremtésnek: néhány négyzet-centiméternyi felületen kell mindent megfogalmazni és elmondani. Pallag Zsuzsa a lényeg kifejező megragadása érdekében megfosztja a felesleges részletektől motívumait, szobrászi mondandóját leleményesen, esetenként emblematisztikus erővel sűríti.

Pallag Zsuzsa szobrászata – szellemi eszményeiből és stilisztikai kötődéseiből eredeztethetőn is – alapvetően emberközpontú szobrászat, amely a XX. századi magyar plasztika Ferenczy Béni és Medgyessy Ferenc nevével és művészetével fémmjelzett, oly erőteljes figuratív, realista áramlatához kapcsolható. Ha Pallag Zsuzsa törekvéseit e két mester örökségének vetületében vizsgáljuk, megállapítható, hogy művei témaválasztásban, tartalmi mondandóban, a kifejezés mikéntjében az alapvetően népi ízeket és hangokat megszólaltató, kicsit fanyar, néhol ironikus, mély érzelmekkel telített Medgyessy-szobrászathoz állnak közelebb: plasztikai világa alapvetően humánus szemlélettel vezérelten, mély érzelmekkel áthatottan az emberi fenség és méltóság megőrzésének elengedhetetlen voltára figyelmeztet.

Wehner Tibor

Egry Artúr

tapintás

hazafelé mentem
vékony bőrén az alkony
rajzokat erezett széjjel
hártyáin kék pára kelt
japán papíron egyfajta vízjel

fülemben messzi nagy dobok
szóltak fekete nagy dobok
dadogtak sötét dalokat dobogtak
ahogy a távolban doboltak
részeg volt a lelkem

és fenn az éj szikár csillogása
tapintható volt érdes és hideg
lenn én voltam én a bársony
a fekete nagy dobozban
ismerője mindegy hogy kinek

Botos Ferenc

Mithraeum

Sziklából születő
vérhullató próbán diadalmas
ifjú lovas napszekéren
ott vagy a kőbánya felett
kitáruló héricsekben
patakáramlású barlangsötétben
Dionüszosz unokája
Jézus herceg testvére
Mithrász, te fényességes

Derzsi Pál

Csillag

láttam:
 az űr sötét
 szorítását
 önnön fényétől
 mámorosodva
 tépte szét,
 hogy beitta őt
 a végtelen,
 s rejtik immár
 időtlenné vált
 valaholok
 mégis
 keresem egyre
 estéli karéjba hajló
 hegyek szurkálta égen
 azt a reám fénylő
 szelíd csillagot...

Jó éjt

tuják sötétje lobog az égre
 harmattal oltja szomját
 éj csillagfényeit csillogó fű
 a ház aludni lódul odébb
 s a kert fölé nő
 kiring hosszan a holdas útra
 játszi árnyékaival a tető...
 halkan kopog zsalun az álom
 felnagyul s lépteimként szaporáz tovább
 szemhéjad mögött mámorvilág
 odaálmodsz épp ahol az áfonya kel
 s a fenyőbojtok felizzó zöldje
 rajzolja meg hogy mi a világ...
 hozzádig értem
 ölbe felkapó puha mesében
 szemed a zsenge árpa vetése
 hajad fekete mint az ében...

Tégy engem

Tégy engem, tégy engem öled bársonyára,
 öled bársonyára, égő áldozatnak,
 jajduló gyönyörnek,
 szél-lövellő Napnak.

Tégy engem, tégy engem vágyadnak tavára,
 vágyadnak tavára, ágyé kod ívére,
 megiramló érnek
 legyek lüktetése.

Tégy engem, tégy engem bőrdöngnek havára,
 szűz patyolatára, csuda-tűzvirágnak,
 szirmos szerelemben
 égő lobogásnak.

Menedék

bezárulnak ajtók, felvonók
 – a hidak mind aknaszárnnyon –
 eljutni már sehová nem lehet,
 korom csillog gyökéren, ágon,
 kuckódba húzódva eldől sz
 recsegő, derékalj-halálon

Vörösbor

vörösbor-csepp-vörös
 hógyertya-csöpp-fehér
 az este ahogyan ölbe kap
 s a láng szalagja körbeér
 ring-ringat a búcsúzás
 égnek a csillagok felettem
 de zöldbe hajtó friss remény
 ölbe kapkodó est lehettem
 túlhan az ágy fehérje villan
 árnyakkal lejtett tánc a fény
 nevetett veled hold karéja
 a becsicscentett csillagokra
 a legboldogabb éj felén...

Dittrich Panka

Fonjam?

Nem tudom, hol vagy.
 A fonal az megvan,
 csak a végét nem találom.
 Fonjam, de melyik szálon,
 hogy el ne szakítsam:
 A nyarunk égető sugarait,
 az éjből ébredő foszlányait.
 Vagy a kopogó esőcseppeket,
 a benne fázó őszi leveleket.
 Vagy a ránk váró viharok
 csendet záró zúgó percét.
 Netán az eltelt évszakok
 felcserélt kusza, kósza rendjét.
 Mikor lelem meg végre
 szívem összes guruló fonalát?
 Mert forog a föld...
 Lassan kihullok belőle.

Kísértett

Ő kísért és
 ő az ki sért és
 ha nincs a kis értés
 jön a kísértés...

Csak úgy

mint elszáradt rózsabimbón
 a kérlelő harmatcseppek,
 melyek meleg felhőért epedtek
 majd a friss zápor vigaszában
 a villámot szült viharszelek
 mindig hulló levelével
 úgy omlok felejtésed
 homokpercének halk porába
 ha vége lesz a nyárnak?
 – akkor is szeretlek

Csend hangján

Üres a szoba.
Mozdulatlan.
Csak egy pók
Szövögeti álmát
A sarokban.
Elszáradt virág,
Levele koppan,
Aztán megtorpan,
S nem lép tovább.
Úszik a térben,
S pihen a néma,
Levegőtlen sóhaj.
Elhúzott függönyön
Táncol valahol
A bántó közöny.
Kinti vonatfütty
Bent préseli a falat,
Majd magára hagyva
Rezzen a vakolat.
Asztalon pohár,
Valamire várva,
Töri a csendet,
A katonás rendet.
Szürkül az este,
A sovány hold betekint.
A mának búcsút int.
Voltam...
Vagyok...
S tán leszek...

Erdélyi Tea

Mondat

– *Telmának* –

Egy szoborparkban szeretnék szeretkezni veled:
 kőbe vésett, néma szemtanúk néznék,
 amint felnyög hosszan, és
 sikoltva összeomlik
 bennünk az
 akarat.

Ennyi volt, csak?

– *Majának* –

Nyisd fel, itt, előttem,
 most azt a kis, kemény diót,
 amit a combjaid tövén hordasz,
 és varázsolj elő belőle
 valami sikamlósan egyszerűt
 és édesen fennköltet!
 Egy kastélyt: aranykakas a tetején,
 forduljon arra,
 amerre a szél fúj!
 Egy tanyát, vágózó lovakkal,
 hogy megülhesd aztán,
 ha arra támad kedved! Vagy
 egy folyót, kis halakkal,
 hogy felússzanak vaginád mélyére,
 ott lakjanak és lubickoljanak!

Ne akarj látni, tudni, érteni!
 Csak tedd: add és fogadd,
 ne érdekeljen más!
 Csak kápráztass el, lepj meg,
 izgass fel legalább!

Ha tudsz még.

Vagy ennyi volt, csak?

Halott menyasszony

Nem látszik arcán a napsugár,
 karját a mellén összefonja,
 kibomlott hajával játszik a szél,
 nem lesz többé már erre gondja.
 Fehér ruháján fény cikáz,
 ráncok közt hasadékokba botlik,
 íves derekán öv feszül,
 szegélyéről a csipke foszlik.
 Szatécipő és selyemharisnya,
 behúzás, pánt, fodor és pruszlik,
 nem rejtik már el, hogy mi a titka:
 a menyasszony halott. Ez a nő oszlik.
 Hamuszín arcán pókháló fátyla,
 ragyogó szemében zöld moha,
 csak a vörös rúzs, az ég a száján:
 halálba torzuló mosolya.

Gál Erika

A biológus látomása

Tájképek peregnek reggelente.
 A felszántott dombok barna testén
 zöldessárgán szikkad a gyér festék.
 A jegenyék földbe szúrt ecsetek.

Marcona ködök ballagnak odébb.
 Az álmos napfény átnyúl a hegyen,
 a völgy ölében vénás erek
 kanyarognak. Az erdő szélén

bagoly pihen, sűrű szuszogással
 alszik már a cickány s pocegér.
 Harmattól csapzottan hazatér

majdnem minden éjszakai állat.
 A szirmok kéjesen szétnyílnak,
 sóvár illatában remeg a rét.

Guti Karina

Ecce Homo

Az élet sötét színpadán egy színész játszott hajdanán.
S mert a szerepváltásokhoz értett, mást sem csinált.
Ebből élt meg.

Eljátszott minden szerepet.
Minden agyba belelátott, megszólalt minden hangszínen.
Megáldotta, megátkozta, építette, lerombolta,
Ezerszínű játékával kiszínezte ez a színész
A szürke, színtelen világot.

A kosztümöket úgy váltotta, mint igényes nő a cipőket.
Ha megváltoztak a díszletek, ő is egy csapásra más volt:
Pillantása, teste, hangja, a szót kísérő mozdulat...
Tehetséges volt a színész. Csak gondolt egyet és varázsol.

Dalnok volt, ha úgy akarta,
S mint egy hűséges barát, elkísérte őt a lantja.
Tudósszerepben lant helyett egy mikroszkópot dédelgetett.
Tanárként a diplomáját, papként az Úr Bibliáját.
Anyaként pólyás gyermekét.
Szerelmesként egy csinos kis színésznőt, ki sosem beszélt.

Ám túl sok szerep élt már benne.
Túl sok ember volt egyszerre.
Szenvedett az ügyes színész.
Úgy döntött, hogy egyet-kettőt megszüntet ezer arcából.
Kevesebb szerepben talán az élete is könnyebb lenne.

Másnap egy lovagot játszott.
A lovag védte a világot, de ekkor változott a szerep.

Kezében egy pisztolyt talált.
Lába előtt néhány hullát,
Meg egy szép, halott gyermeket.

Különböző szerepekben kiirtotta saját magát.
Egy bársonyfüggöny takarta el az élet nagy, sötét színpadát.
A közönség sírt.
Ő nevetett.

Komán Zsombor

ha az ősz

ha felfalja az ősz a parkot
a szobrok kacsintás helyett
hosszan ásítanak

ha felfalja az ősz a parkot
a nedves sétányon sárgás
levélrácok

ha felfalja az ősz a parkot
a felhők, lombozaton átderengő
fények, ha a kezek

ha felfalja az ősz a parkot
a válaszok nélkülözhetőségének
nyugalma

ha felfalja az ősz a parkot
én sem maradok, levél leszek
egy korhadozó fapadon

ha felfalja az ősz a parkot
nem félek a reménytelenségtől
benne bízom

ha felfalja az ősz a parkot
a múzsa az elmúlás homlokára
játszik csókot

ha felfalja az ősz a parkot
a halál fájó szenvedéllyel alkot
a fák és a kezek

Kőszegi Mária Anna

Tóparton

Távol a tavon
hattyúnyakú fény,
lágy ölü hullámmal
suhan csak felém.

Magasban fent
aranyszínű lég
hangodat hozza
a szélben felém.

Hosszú szálú nádon
simogat, súg a szél –
puha asszonybőrön
mint erős férfikéz.

Nap melege csókol,
égőn hevít, tüzel,
vágyat lehel feléd
gyengéden, végtelen.

Varga Nóra

Őszi hexameter-gondolatok

Fonnyad a nyár. Pici, mézszínű láng izzik a fán fenn,
árva sorokban a fészkek, bennük golyafióka
nem lakozik. Csupaszon, rőt-tarkán száll a törött ág,
égre legyint. Csak az újbort kóstolgatva csalóka
ősz melegít. A fal égő bíbort öntöz a tájra,
összevegyülve a sóhajtó vágyakkal, elülve
vad sziszegő viharok mélyén. Elnyűtt reverenda:
hol sok a nyűg, a világ kínjától hallgat a lélek.

Liszói Gyuricza József

(Jefersiáda)

(Robinson Jeffers emlékezetére)

ne csak eladható szavakon kotolj, az óceántól tanulj
hangokat, legyen ember előtti és utáni hidegség a nyelven,
az anyag isteni közönyéig érij el, és meglelve egy belső szirtfokot
szellemi sasfészket rakjon rá türelmed viharoknak ellenálló megkövült
szavakból, vidd oda az időt nem ismerő Kedvest, ejtsd teherbe, szüljön
ikerfiúkat: egyiknek a neve Közönyös Ítélet, másiké a Tárgyak
Szerelme legyen

(Bachiáda)

Johann Sebastian nem rohanna holmi reklámozott gyönyörök
után? nem ordítogna ölne dúlna a lázítóktól hipnotizált
csőcselékkel? társas létnek örülve sem adná föl
a vonószene kottáival időtlenségre
írott NAGY MAGÁNYT?
az élet és halál fölé röpítő
SZENVEDÉS
szárnyas
hangját
őrizné
MA is?

Maretics Erika

A csönd

A csönd cseppen fülembé,
 lassuló ütemben lüktet
 a nyár,
 apró kortyokban issza
 az erdő
 szelíden titkos hangjait
 az este,
 erre már senkim sem
 jár.
 A fű szerényen simul lábam
 alatt,
 csintalan csiklandozza talpam,
 itt százszorszép nyújtotta
 finom ívű nyakát
 hajdan,
 hajamba hervadó szírom
 ragad.
 Falevélből szőtt köntösbe
 öltözött gesztenyefám
 fáradtan vállamnak
 dől,
 kíváncsi ujjam ismerős vastag kergét
 tapintja, mit fényesre koptatott
 az idő.

Újra ősz

A köd ázott hajamba tapad,
 gyöngykavics gurul talpam alatt,
 a kertben egy lehajló ágon
 fonnyadó körte lóg,
 fogam alatt
 a szőlőszemek roppanók,
 reggel a nap is másként
 ébred arcomon,
 a borostyán tolakodón
 ömlik be az ablakon,
 falnál felejtett
 létra mellett virágcserep,
 elszomorító, tűnő nyári kép.
 Kerti lak teraszán apácarács
 foszladozó festéke maga az elmúlás,
 egy szarka a tetőn
 önmagát dicsőíti,
 száználmas vékony lábain remegve áll,
 mögötte a szél csupasz fát cibál,
 az ég opálos vászon,
 esőcseppek gyűlnek csendben
 a rozsdamarta biciklivázon.

Móritz Mátyás

Sáristenek

Ahol nem istentelenség a gúny,
ahol por ül a néma koszorún;
ahol a messiás erkölcsse veszve,
ahol nem akad egyesítő eszme.

Ahol tervezőnek sincsen terve,
ahol a hit is csak nyirkos pernye;
ahol ködben áll a hegyek minden orma,
ahol ködben áll minden palota tornya.

Ahol fekete a tüzek üszke,
ahol nyomorult, számár a büszke;
ahol a határban varjúcsapat károg,
ahol az emberek között mély az árok.

Ahol mindenki gyűlöl valakit,
ahol meg a temetőláng vakít;
ahol a szerelem is csak egy rossz kaland,
ahol vak a bűn és ártó a hírharang.

Ahol rosszabbul élünk, mint tavaly,
ahol még egy rózsát sem szül a gally;
ahol ingoványos és fekete a táj,
ahol minden sötét iszap, bürök, nadály.

Ahol kőleves fölött száll a gőz,
ahol csak ritkán bűbájos az ősz;
ahol vonzó a bűn, förtelmes az erény,
ahol rossz ringyóként hiteget a remény.

Ahol recseg az ócska fakerék,
ahol rúgják az ország szekerét;
ahol féreg az ember, hitvány ázalék,
ahol süllyed a hajó, rajta száz a lék.

Ahol besároznak, meggyaláznak,
ahol bélyeget süt rád a látszat;
ahol nem csábít a kétes üdvű mennybolt,
ahol az ember mindenkor idegen volt.

Ahol nincs szükség szívre, se észre,
 ahol törékeny e kettő, mint a csésze;
 ahol mindegy, hogy meddig rójuk még a kört,
 ahol a rendszertelenség rendszerbe tört.

Ahol annyi ember jár és kel hontalan,
 ahol annyi út vész a ködbe nyomtalan;
 ahol nem egy sárból gyúrt embert ismerek,
 ahol sárból vannak gyúrva az istenek.

Szakadék

Szálltam és másztam,
 mintha odafönt sosem
 nyugodna a nap.
 A szakadékok

fölött bennem iszonyúbb
 szakadék hasadt.
 Leolvasztotta
 mégis a nap hátamról

a fagy-teleket.
 Fájt a szívem. Most
 szeretem az utat, mely
 hozzád vezetett.

Tűznyelő

Nem csillapítja
 könnyeim árját vigasz,
 hiszen a Világ
 nem folyamat, csak

átmenet, és enyém a
 melankóliád.
 Utazó vissza
 sohasem tért, ha búcsút

én vettem tőle.
 Meddig kell még itt
 ácsorognom – mondd –, mint a
 Nap tűznyelője?

Tündöklés

Kérlek, ne sírjál!
Ne hagyj el! Gázolnom kell
mindazt, ami rút.
Súgd a fülembe:

nem értelmetlen az út,
ahol én járok.
Bolondul küzdök
a szépért: látnom kell, hogy

a Nap tündököl,
ahogy aranylik
az erdő, ahogy a szél
a lombbal pöröl.

Kántor Gyöngyi

Hétköznapiok igása

Termőtlen létföldeken járod utad,
szokások nyakörvében szorul torkod,
repedt gyöngy-vágyaid szívedben hordod,
a muszáj kutyája nyomodban ugat.

A lélegzést megkaptad, és nem tudtad,
napjaidnak hajszoaltság lesz a porond,
fejbe kólint vaskos szegénység-dorong,
hisz mások merik ki spórolás-kutad.

Válladon az örök megélhetés-hám,
békés öregkor éveit tán el sem
éred, de a gond derétől ősz vagy már

úgyis. Fogad közé beakad a nem,
gödörig húzod igád, mondván, ha fáj
is, küszöbről küszöbre csak így jutsz itt lenn.

Sebestény-Jáger Orsolya
 Szavaid igaza (Jn 6,68)

Még tanulgatom egyre szavaid igazát,
 lábad nyomát keresve a porban.
 Ha fölém borultak téli éjszakák,
 elrejtett kincsedért földig hajoltam.

Platánok csöndjét hoztam magammal.
 Vércsék vijjogását – virrasztott éjeket,
 ha ágyamra ült, mozdulatlan arccal,
 hogy meg ne moccanjak – az emlékezet.

Csak bárkád ölében nyugszom el.
 Tavad tükrében, hol álmodnak a fák.
 S míg Benned kikötve partot nem érek –
 még tanulgatom egyre szavaid igazát.

Stonawski József
 Csillagszóra

Az éjszaka csillagszóra ébred, testes
 tücsökhang lépked az ablak felé
 e lények is a lényekre törnek üvegen
 biztonsági háló véd hívatlan látogatót
 Köntörfalat bontanak enyészet ellen
 a szerelem programozott idézőjelük

Sonyovszki László

Ikarosz

(Pilinszky János emlékére)

Égi csöndben földi zárka
Rabruhában nyög zihálva
A büntelen
A nincstelen
A vágy közös
Az álma nem.

Láncra fűztek, mélybe húztak
Messze vittek, botladoztak
A bűneim
A hátadon.

Alvilági némaságban
Görbe-házi szolgaságban
Merész gyerek
Felébredek
„Az ágy közös
A párna nem”...

Akkor éjjel, felismertem
A hangodat, az arcodat
A válladon
A szárnyakat.

Szűk Balázs

Sehol

Ha majd fiam kérdőre von
 panelosított urnasiórnál, hova
 az olcsóság miatt költöztem idejekorán
 egész spórolós életem
 büszke metaforájaként,
 mit mondok majd neki,
 milyen parainesist öklend
 fel a mélyből kihűlt serviens szám,
 elgyávult porom, melyből
 nem keltek eszmék, s nem virulhattak
 reneszánsz kertek sem sétáló filozófusokkal.
 Mit mondok majd neki, ha örökön
 békétlen-boldogtalan szellemképem
 néha átsuhan számítógépe
 harcoktól izzadt monitorján,
 s mint ama Hamlet Helsingőr vára felett,
 rettentő súlyt rakok kicsiny szívére, hogy
 szürke halálomért vállalja a dicstelen
 örülést, mert az maga az élet,
 s ezen kívül semmi sem az!
 Mit mondok majd neki, hogy meghallgasson
 egy századmásodpercnyi villanást,
 hisz életemben is gyakran asztráltest voltam:
 leírt, pitiáner gyalogosa a tisztességnek,
 sehonnai-agymosott járadékolt,
 visszaküldött pályázatok sajnálomuramja,
 összeszurkált légi herceg Baudelaire lapjairól,
 titkos tabu, akit vigyorogva megtapod
 a hatalom Leviatán-tenyészeté, s
 lassan félrevezetett családjá is.
 Mit mondok majd, mért lettem ily
 könyörtelen és renitens, ilyen magamnak
 való lobbanás, ily naptalan „fehér törpe”.
 Mit mondok majd nyugtatót és
 reménytelit innen a síron túlról,
 hisz még most is harcolok
 ellenem kelt földi szélalmokkal,
 holott élnem kellene már végre itt a mélyben,
 nem mint rénszarvas hónap fehérében,
 csak a sötét igazság puha fészkében,
 mint meleg fény a halotti beszédben.

Vörös Rózsa

Szárnyad letöröm

Szállj, s én szárnyad letöröm,
nincs e világon más örömöm,
mocsárba marasztallak,
láp leve édes harmat,
ha indák közt úszol velem.

S maradj alant, ha Napba repülök,
fényes árnyékodra feketén vetülök,
keserű a könnyű lég,
fojtó, tiszta hidegség,
ha porban kúszol nélkülem.

Könyörülj!

Sebzett állat vándorútja véget ért.

Hajnali dombok sírnak az égre kihányt vércsiktől,
száraz a zöld szempár,
tépett szőre az őszi talár,
nyáladzik, mancsán a futástól hólyagok égnek,
karmai koptak hosszú évek macskakövéén.

Híre a távol méla zajától csendesesen oszlik.

Egykor hős volt, angyali bátor,
forróvérű, mámoros ó-gladiátor,
félholtként harcolt keselyűkkel,
s újra meg újra felépült,
küzdött a csatatéren hontalanul,
mígnem a révbe beért.

Szólította a Sátán, s így már
volt értelme a kínnak:
szolgálhatja a kénes poklot
a méreg könnyeivel.

Ó, Sátán, könyörülj a szegényen,
zúzd szét vermeiden!

Némán fordul a kedves...

Némán fordul a kedves, kényes, halk nesze zizzen,
könnye az arccsontjáról csordul a büszke nyakára,
fáradt, elnehezült keze gondtól megtörik, így jön,
átölel, és ölelésén sós víz csepp-pora repdes.

Ím, még élek, a kamrából hazaértem, a kulcsot
eldobtam, nehogy újra a rémisztő fenevaddal
kísértsen meg a sorsom, aláírtam neki végül
hát megalázó szerződése, hogy ne reméljek
boldogságot a fénysugaraktól téli sötétben,
hús árnyékot a gyötrő, fojtó kánikulában,
rút közöny érinthet csak csendben hangzavarával,
bársonyosan finom ajkad vágyam képzelete már csak.

Renaissance

Lehanyatlottam egy puha felhőről
a hideg tóba, kivetett a hullám
a sziklatakaróra, hullám mint a
romlott hal feküdt a parti fövényen.
Te a pokolból buktál fel hozzám, hogy
lángesőt fújj rám, de zord volt a torkod,
szarvaiddat te sem hordtad régóta.
Vizes levegő tüzet nem szül újra,
s nem lobogtatja lángod fuvallata
szárnyam. (Keserű víztől poros a föld,
s holt föld nem medre semmilyen folyónak.)

Mi volt, mi elfújt, mi volt, mi meggyújtott?
Ráborult a parázsra a szikkadt éj,
régibb és szebb volt a világ végénél.
S mi újjáéledtünk.

Pereg a homok az üvegen

Régi tavasztól szirmai éledtek, s elmúltott földi varázsa, leszáradt.
Nyáron pompás színei égtek a végtelen élő síkon, mára fakó koronája.
Pereg a homok az üvegen.

Barna levél ingott, leesett a bokorról, ő nemrég dúdolván újra kihajtott.
Korhadtt, pernyeszerű képet festett az öreg fa, s megtelt ismét nedveivel.
Pereg a homok az üvegen.

Zentai Eta

Amikor el kell menni

Azt szeretném, hogy ősz legyen
Hályogos szemű, szürke ég
A hideg ködben meztelen
Fekete fák vacogjanak
Éjszaka legyen, vaksötét
Csak csillagtalan, sűrű semmi
Ne legyen szín és napsütés
Akkor, amikor el kell menni!
Éjfél legyen, bús, hallgatag
Nem rémít úgy, ha része vagy
Ne legyen hang, zene, se ének
Szó se legyen, mi visszahív
Érintés se, mely fogva tart.
Sérült edény búcsúzó testem
Elszívárogoz a múlt, jelen
Kemény egóm akár a pára
Vágyaim halott madarak
Életem emlék, lelkem ábránd
Ül rajta néma rettenet
Későn kereslek, álszent órán
Későn kiáltok, merre vagy?
Szeretnék, Uram, újra hinni
Most, amikor el kell menni!

Szemben a paradigmaváltással

Szepes Erika: *A mocskos mesterség – gondolatok a paradigmaváltásról* (Hungarovox, Budapest, 2012)

Szepes Erika, az egyik legtermékenyebb és legsokoldalúbb kortárs magyar irodalomtörténész érdekes tanulmánykötetet publikált nemrégiben. Bár köztudomású a szakmán belül, hogy irodalmári értékrendje mondhatni tökéletesen az ellentéte a korunkban oly divatos, Magyarországon a kilencvenes évek végén lábukat megvetett és azóta talán kissé szélsőségesen akadémizálódott irodalomtudományi irányzatoknak (hermeneutika, recepcióesztétika, dekonstrukció, diskurzusanálízis stb., a sort hosszan folytathatnánk), *A mocskos mesterség* című könyvében nem egyszerűen másként gondolkozik, hanem koncepciózusan és bátran szembemegy és vitába száll e megítélése szerint túlzottan elméletcentrikus, a műveket olykor szélsőségesen a teória szolgálatába állító iskolákkal. Talán nem túlzás azt mondani, hogy programja szerint e tanulmánykötet mintha megkísérelné újraindítani, de legalábbis felidézni és továbbgondolni a kilencvenes évek nagy irodalomtudományi szellemi összecsapását, az úgynevezett kritika-vitát.

Szepes nem titkoltan elsősorban az elméleti irodalomtudomány legrangosabb hazai képviselője, Kulcsár Szabó Ernő iskolájával és irodalomfelfogásával kíván heves vitába szállni. Kulcsár Szabó köztudottan a hermeneutikai gondolkodás magyarországi meghonosítója, aki főként az úgynevezett német *konstanzi iskola* irodalomeszményét hozta be Magyarországra a rendszerváltás környékén, ezzel átformálva a hazai irodalomtudományi gondolkodást, szembefordulva a marxista irodalomértelmezés meglehetősen szemellenzős tradícióival, ezáltal pedig kétségtelenül jelentőségre tett szert a szellemtudományok hazai történetében, többek között Hans-Robert Jauss és Hans-Georg Gadamer gondolkodásmódját behozva a magyar irodalomértelmezői köztudatba. Szepes Erika ugyanakkor – kissé az elégedetlenség hangján – felhívja rá a figyelmet, hogy a magyar nyelvterületre sajnos oly jellemző provincializmusnak köszönhetően a recepcióesztétika is negyedszázados késéssel jelent meg a hazai irodalomtudományban, s megítélése szerint a helyzetet még gyászosabbá teszi, hogy a hazai irodalomelmélet mintha részben értette volna csak meg a külföldi teóriát, az eredmény pedig egy eklektikus, olykor pedig önellentmondásokba keveredő teóriahalmaz lett. Bár Kulcsár Szabó Ernő kétségtelenül e folyamat elindítója volt, a magyar sajátosságok és a kialakult eklekticizmus már korántsem kizárólag az ő, vagy pusztán egy konkrét tudós felelőssége. Az (ön)ellentmondásokra Szepes számos példát felsorol, megemlíti többek között azt a paradox tételt, melyet Kulcsár Szabó Ernő maga is Jausstól vett át, amely szerint az alkotói tevékenység egyúttal befogadásként is értelmezendő, ugyan-

akkor ezzel együtt képtelenség egyszerre befogadni és alkotni, olvasni és írni. Az ellentmondásokra ez persze csupán egy példa, s Szepes Erika udvariasan és kollégái iránti tisztelettel azt is kifejti, hogy nem a teória tényerésével van a baj, sokkal inkább azzal a tendenciával, hogy a teoretikus irodalomszemlélet és annak művelői mintha kizárólagosságra törekednének, nemes egyszerűséggel reflektálatlannak nevezve azt, aki más (esetleg régebbi gondolkodásmódokhoz visszanyúló, tradicionálisabb, kevésbé elméletcentrikus?) irányból közelít az irodalmi szövegekhez, olykor még az elméleti megközelítésekkel szembenelő irodalomtörténészek szakmai kompetenciáját is kétségbe vonva. Világos önellentmondás, hogy miközben a posztmodern irodalomtudomány értékpluralizmust hirdet és a dogmák, a dogmatizmus lerombolására törekszik, olykor mintha ön maga elveit határozná meg egyedüli, kizárólagos értékként, a lerombolni (dekonstruálni?) kívánt dogmatizmus és ideológia helyére pedig a látszólagos dogmamentesség dogmáját, az ideológiátlanság ideológiáját emelve. Az eredmény pedig ebben az esetben sajnos szemellenzős szemlélet és szakmai párbeszéd-képtelenség. (Megfogalmazott bírálata egyébként valamennyire emlékeztet Bezeczky Gábor *Irodalomtörténet a senkiföldjén* című 2008-as könyvére, melyben a szerző erős kritikával illeti Kulcsár Szabó Ernő megítélése szerint irodalomtörténész fő művét, *A magyar irodalom története 1945–1991* című könyvét, mely valóban az irodalomtudományi paradigmaváltás egyik legnagyobb hatású műve volt. Bezeczky alapos, szövegközeli olvasata ugyanakkor számon kéri Kulcsár Szabó irodalomtörténetén a posztmodern irodalomesztémát mint valamiféle előre meghatározott célállomás apoteóziását, azt az ebben az esetben, legalábbis Bezeczky olvasatában meggyőzőnek ható önellentmondást, mely szerint az irodalomtörténeti célelvűség tagadása által mégiscsak valamiféle körülhatárolható végcél érhető el, az értékpluralizmus bevezetése által paradox módon egyféle értékrend kizárólagosságát kapjuk, a lerombolt ideológia helyébe pedig lényegében új ideológia emelkedik.

Szepes alapos kritikával illeti azt a posztmodern irodalomelméleti axiómát, mely szerint egy irodalmi szöveg lehetséges olvasatai száma gyakorlatilag végtelen. Felhívja rá a figyelmet, hogy A.-J. Greimas már az 1970-es évek elején figyelmeztette rá az irodalomtudósokat, hogy amennyiben így áll a helyzet, egy szöveget pedig végtelen-féleképpen lehet(ne) olvasni, akkor maga az irodalom és az irodalomtudomány is értelmét veszti, mert lényegében nincs összehasonlíthatási alapunk a művek bármiféle vizsgálatához.

Az irodalomelmélet-kritikai program radikális, egyértelmű megfogalmazása után Szepes olyan közelmúltbéli és kortárs költőket elemez, akik véleménye szerint művészetük által mennek szembe az elméletcentrikus irodalomtudományi irányzatokkal, valamifajta stabilabb, a képviselőségben, a személyességben és a jelentés egyfajta stabil megragadhatóságában a posztmodern paradigmák ellenében továbbra is hívó irodalomesztétikát képviselve. Olvashatunk itt Weöres Sándorról, Szilágyi Domonkosról, Kovács András Ferencről, akit a posztmodern irodalomtudomány egyik orvosi lovaként is szokás emlegetni, Szepes szerint azonban ennek ellenére poétikájában felfedezhető a *személyesség, képviselőség és a jelentés stabilitásában való hit* is, Marsall Lászlóról, Turczi Istvánról, Körmendi Lajosról, Utassy Józsefről vagy éppenséggel Petri Györgyről. A szerző jórészt a teoretikus irodalomtudományi iskolák által is

kanonizált, pusztán mondhatni (radikálisan) más szemszögből *olvasott* költők szövegein mutatja ki azon tendenciák jelenlétét a kortárs magyar irodalomban, melyeket a kurrens, az egyetemi irodalomtörténeti tanszékeket is uralni látszó irányzatok következetesen elavultnak, meghaladottnak és kerülendőnek tartanak. Persze e tanulmányok magukban is megállják a helyüket, s publikálásra is kerültek korábban, mégis összeállnak egy konzisztens szakmunka szervesen egymásba illeszkedő fejezeteivé. Elegáns kísérlet ez vitára a hermeneutika, a dekonstrukció, a recepcióesztétika képviselőivel még akkor is, ha olykor a kortárs magyar irodalomtudományban mintha bizony-bizony a párbeszéd-képtelenség lenne a jellemző.

A kötet előszava és kilenc fejezete nem tesz egyebet, mint lehetőséget kínál a szakszerű és aktuális irodalomtudósi párbeszédre, elméleti és „földhözragadtabb” (elméletellenes, szövegközeli olvasatokban hívó, irodalmi szövegekben értékeket és értékrendet kereső, jelentéscentrikus? – a meghatározásokat sorolhatnánk) irodalomtörténészek egymástól jelenleg igencsak távol eső álláspontjainak közelítésére.

Szepes Erika persze maga is joggal vádolható elfogultsággal, félreértés ne essék, hiszen tanulmányaiban nagyon határozott irodalomeszményt, esztétikát fogalmaz meg, ugyanakkor valamiféle elfogultság nélkül nem létezik irodalomértelmezés sem, s a szerző az általa bírált irányzatokkal és azok képviselőivel látszólag ellentétben nem esik abba a hibába, hogy álláspontját kizárólagosnak, üdvöztetőnek és mindenki által követendőnek tekintené. Reflektátlansággal és szemellenzősséggel semmiképpen sem vádolható, hiszen alapvetően szövegközeli, a szövegeket szinte sosem ideológia vagy teória szolgálatába állító, őket inkább nagyon is *tisztelő* olvasataiban hatalmas szakirodalmi apparátust mozgósít, s az idézett szakirodalmi tételeket nem csupán saját véleménye alátámasztására használja fel, hanem gyakran és konzekvensen idézi az ellenvéleményeket is, s mindig explicit módon kifejti, kivel miben, s főleg miért nem ért egyet. Véleményét sosem csupán ex cathedra kinyilatkoztatja, de mindig az ellenvélemény tiszteletben tartása mellett, alapos irodalomelméleti és esztétikai érveléssel támasztja alá. Mondhatni, úgy is sikerül dialógust kialakítania a kritizált teoretikusokkal, teóriákkal, irodalomszemléletekkel, hogy azok érdemben nem *válaszolnak*, s e dialógus egyaránt vonatkozik olyan jelentékeny külföldi teoretikusokra, mint Heidegger, Gadamer, Jauss, Riffaterre, Derrida vagy Ingarden, de olyan kortárs magyar irodalomtörténészekre is, mint Kulcsár Szabó Ernő, Schein Gábor, Kálmán C. György, Margócsy István, Görömbéi András vagy éppenséggel Radnóti Sándor.

A *mocskos mesterség* olyan produktív irodalomelméleti/irodalomtörténeti szakmunka, mely a kellő alapossággal világít rá korunk magyar irodalomtudományi életének és gondolkodásának problémáira, visszasságaira, olykor a szakma szembeütnő provincialitására és párbeszéd-képtelenségére. Kendőzetlenül, ugyanakkor alaposan és tisztelettudóan mer arról *írni*, amit esetenként könnyebb a szőnyeg alá söpörni vagy egyszerűen kész tényként elfogadni, éppen ezért pedig adott esetben élénk és gyümölcsöző irodalomtudományi vita kiindulópontja lehet(ne). Megkerülni mindenestre már most is nehéz.

Kántás Balázs

„Egy lehetséges magyar regény”

Carbonaro éjszakái, Ulpius-Ház, Bp., 2012

A *Carbonaro éjszakái* nehéz feladat elé állítja az értelmezőt, a kritikust: a könyv nagyobbik részét vendégszövegek, különböző szerzőktől összeválogatott rövid írások teszik ki, melyeknek a szereplők beszélgetései, kommentárjai, magyarázatai adnak keretet. Így a kötet értelmezésekor mindenképpen érdemes előtérbe helyezni három tényező megítélését: a kötetben helyet kapott idegen írásokat és a más módon megidézett irodalmi műveket; a kerettörténetet, az átkötő szövegeket; és ezeknek összjátékát, egymáshoz való viszonyát. Kezdjük az elsővel, az intertextualitásokkal!

„Fekete púpostevéje nyergéből Carbonaro így szól, de az is lehet, hogy trónterme lépcsőjén ülve: – Mától én leszek Sahriár király egy-két hétig. S ti mind együtt konkrétan

Seherezádé” (5.) – ezzel a felütéssel indul útjára a *Carbonaro éjszakái*. A könyv címe és a szereplők felvett nevei egyértelműen az arab irodalom monumentális alkotását, *Az ezeregy éjszaka* meséit idézik meg. Maga a szituáció viszont, a tény, hogy Carbonaro és kísértete csak szerepet játszanak, hogy az utóbbi a királyi rangot csak ideiglenesen ölti magára, egy másik halhatatlan világirodalmi alkotást is életre hív, nevezetesen a *Dekameron*t. A *Carbonaro éjszakái* e két mű keresztszövetében helyezkedik el, olykor-olykor az egyik vagy a másik szöveg felé húzva, ám legtöbbször a *Dekameron* és *Az ezeregy éjszaka* meséinek keverékéből építkezve. Legszembetűnőbb példája ennek a könyv felosztása. A *Carbonaro éjszakái* tizenkét fejezetből áll, melyek több rövid történetet tartalmaznak; az első tíz fejezet egy sorszámnévvel ellátott „éjszaka” címet viseli (*Első éjszaka*, *Második éjszaka* stb.), a két befejező rész ettől némiképp eltérő megnevezést kap: *Szökőnap* és *Utolsó éjszaka*. A tízes felosztás, illetve a fejezetek további mikrotörténetekre való felbontása a *Dekameron* struktúráját idézi meg; az „Este” elnevezés viszont már *Az ezeregy éjszaka* meséivel teremt kapcsolatot, hiszen Seherezádé csak éjszaka szórakoztatja történeteivel a királyt.

Az ezeregy éjszaka meséiben, a *Dekameron*ban és a *Carbonaro éjszakái*ban közös, hogy mindegyik a mesemondás aktusa köré szerveződik, és – nem mellékesen – a történetmondást a világ gondjai elől való elvonulás tereként ábrázolja. Ez legszembetűnőbben Boccaccio művében jelenik meg, melynek elején egy fiatal nőkből és férfiakból álló társaság a Firenze városában dúló pestis elől egy vidéki birtokra menekül, ahol aztán kitalált történetekkel szórakoztatják egymást. De a kikapcsolódás, az elvonulás alakzata *Az ezeregy éjszaka* meséiben is fellelhető. A király az esti történetek után mindennap

„folytatja munkáját, igazságot szolgáltat, egyeseknek hivatalt ad, másokat levált hivatalukból [...]. A díván befejeztével Sahriár király visszatér a palotájába”,¹ a fárasztó, egész napos munka után szórakozásra vágyik, amit Seherezádé szerelmében és meséiben talál meg.

Ugyanakkor arról sem szabad megfeledkeznünk, hogy *Az ezeregy éjszaka meséi* a történet szintjén a mesemondásnak a szórakoztató mellett egy másik, egy halálosan komoly funkciót is kijelölnek. A hűségben és szerelemben csalódott Sahriár király kegyetlen szokása, hogy minden estét egy szűz lánnyal tölt, akit a pásztorórák után a hóhér kezére ad. Seherezádéra is ez a sors várna, ha nem találna ki egy megoldást a kivégzés elkerülésére, elhalasztására. Minden este belekezd egy mesébe, amelyet azonban sosem fejez be ugyanazon az éjszakán, hanem csak másnap, így a király – akit furdal a kíváncsiság – nem öleti meg reggel. A következő este ez a szituáció ismétlődik meg, és így tovább. *Az ezeregy éjszaka meséiben* a történetmondás tétje tehát nemcsak a szórakoztatás, hanem Seherezádé élete is.

A Carbonaro éjszakái szkeptikus ezzel a nézettel szemben, a kerettörténetben nyoma sincs ennek az életben maradásért folytatott küzdelemnek, nem hisz abban, hogy az irodalom életbevágó problémákban nyújthatna segítséget. Ebben a tekintetben sokkal inkább a *Dekameron* mintáját követi, célja az igényes szórakoztatás, amely – megint csak Boccaccio nyomán – nem mellőz némi tanító szándékot sem. Ahogy a firenzei fiatalok levonják a tanulságokat az egyes novellákból, úgy a Carbonaro éjszakáinak átvezető szövegei is gondoskodnak arról, hogy a frappáns történetek mellett ne maradjon magvas gondolatok nélkül az olvasó.

A kötetnek azonban nem mindig tesz jót ez a didaktikus jelleg. A Carbonaro éjszakái hajlamos reflektálni az irodalomtudományban divatos kérdésekre (e tudományághoz fűződő kapcsolatát a könyv a szöveg és az illusztrációk szintjén is jelöli: a *Hatodik este* felvezető szövegében freudi elszólásként Walter Benjamin neve hangzik el, a könyv bevezetőjéhez mellékelte képen pedig Roland Barthes *S/Z* című munkáját fedezhetjük fel a király kezében). Ám Sahriár király és Seherezádé ilyen célzatú megjegyzései néha szájbarágósak, dagályosra sikerülnek. A *Tábornokok és sakálok* című szöveg utáni rövid beszélgetésben például a következő kijelentés hangzik el: „[m]i más a történelem, mint narratíva?” (66.). A probléma nemcsak az, hogy ez a gondolat a bölcsész tudományokban (különösen az irodalom- és történelemtudományban) közhelyszámba megy, hanem az is, hogy az olvasó szájába rágja azt, amit a történeteknek, a vendégszövegek elrendezésének kéne szemléltetnie. Ezek az erőltetett értelmezések nem tesznek jót az átkötő részeknek, csakúgy mint a túlzásba vitt önreflexió sem.

Az ezeregy éjszaka meséinek az elején Seherezádé egy körmönfont módszerrel próbálja befolyásolni a királyt, meséivel megpróbálja rávezetni az uralkodót, hogy a könyörületesség olyan erény, ami megjutalmaztatik, ellenben a kegyetlenséggel, ami büntetést von maga után. Az első, *A halász és az ifrít* című történetében a szegény halász megkegyelmez a palackba zárt ifrítnek, aki cserébe gazdaggá teszi; Junám király és Ruján hákim történetében viszont

¹ *Az ezeregy éjszaka meséi*, Urbis Könyvkiadó, Budapest, 2001, 13.

az ellenkezőjével találkozunk, a király megöleti egyik hűséges alattvalóját, ám tetteért ő is halállal lakol. Seherezádé soha nem mondja ki nyíltan, hogy olyan meséket fog előadni, melyek megnyihítik majd a király szívét, minderről csak egy szép metanarratívából értesülünk.

A *Carbonaro éjszakái* másik utat választ, önreflexióit teljesen nyíltan tárja az olvasó elé. A szöveggyűjtemény első pár oldala a vendégszövegek kiválasztásának kritériumait, az ezekkel szemben támasztott elvárásokat, valamint az olvasásukhoz, az értelmezésükhöz fűzött instrukciókat tartalmazza. Lássunk ezek közül néhányat: 1. „Jó, ha van bennük fordulat, de csak elegánsan, mint a legjobb szonettekben. Olcsó poén, lestrapált geg, ócska vicc, banális csattanó szóba sem jöhet. Semmi, ami kiszámítható. Amúgy a mese lehet teljes történet vagy annak egy részlete, max. öt-hatezer leütés.”; 2. „Magyarok mindenesetre legyenek benne.”; 3. „De a fő kiválasztási elv a hideglelős, libabőrös álmélkodás legyen mégis.” (5.); 4. „Kétféle történet van a könyvben. Egyiket történetnek szánta a szerzője, ezeknek van elejük, közepük és végük. A másikféle történet pedig egy hosszabb narratíva része: nem »kerek«, nem önálló életre szánták [...]. Az olvasó ezeket is történetnek fogja fel és ennek megfelelően olvassa majd őket – holott a szerzőnek ez meg sem fordult a fejében...” (7.); stb.

A *Carbonaro éjszakáinak* ez az önreflexió megoldása kétféle nehézséget szül, kétféle feszültség forrásául szolgál. Egyrészt olyan elvárásokat szab az idegen írásoknak, melyeknek azok nem minden esetben felelnek meg. Nyilvánvalóan nehéz megmondani, hogy hol húzódik a határ a frappáns megoldás, az „elegáns fordulat” és a geg, az olcsó humor között, az mindenesetre már első olvasatra kitűnik, hogy a könyv fejezetei között lényeges minőségi különbségek vannak. Amilyen élvezetesek a *Második este* szövegei (*Sztálin és a magyarok hátgerince*, *A párbaj*, *Kun Béla feltámadása avagy Szilveszter reggelén*) vagy a *Szökőnap* történetei (*A kis Rókák*, *A kővé vált rosszember*, *Dalí Galának udvarol*), olyan laposak például az *Első* és a *Harmadik este* egyes írásai (pl. *Miért bukott el a mohácsi vész*, *A cigányprímás tréfája*, *Eötvös a női lábokról*, *Szentkuthy a női lábokról*, hogy csak néhányat említsek).

Másrészt egy-egy alkalommal a kiszámíthatatlanságba is hiba csúszik, aminek a pikantériája, hogy ezért nem a szövegek, hanem a könyv – egyébként rendkívül jó – illusztrációi a felelősek. A *Tizedik este* ötödik története (*Képes képtelenség*) Tróznér igazgató úr esetét beszéli el, akinek a marosvásárhelyi református gimnázium irodájában kirakott képébe egy robbanás következményeként beleáll „egy töltőtoll nagyságú, szögletes, érdes acéldarab” (147.). A történet csattanója, hogy az igazgató, amikor értesül az incidensről, hazamegy, lefekszik és azonnal meghal. Ám ez a fejlemény nem éri meglepetésként az olvasót, mivel a szöveghez készített kép már jóval korábban közli ezt az információt. Ráadásul ezt sem bírja a véletlenre, nem hagyatkozik pusztán vizuális eszközökre, hanem egy felirattal csapja agyon a fordulatot, az illusztráció alatt nagybetűkkel a szöveg befejező sorait, magát a csattanót olvashatjuk: „Bement a szobájába, lefeküdt és azonnal meghalt” (149.). A *Képes képtelenség* a 147. oldalon szépen elülteti a bogarat az olvasó fülében, aki azonban egyet lapozva, az illusztráció szuggesztív hatására rögtön szembesül is a mese poénjával.

„A történeteket illusztráló rajzok szerves kiegészítői az élménynek és nagyban emelik a becsét e sajátos műnek” – olvashatjuk a *Carbonaro éjszakái* hátlap-

ján. A megállapítás teljesen helytálló, a kötetben szereplő képek valóban egyedi stílusúak és jól sikerültek. A könyv átvezető részeiben tapasztalható szájbarágás viszont mintha a rajzokra is átragadt volna: mindegyik képhez tartozik egy felirat, amely minden esetben (apró eltérésekkel) az illusztrált szöveg egyik mondatát idézi. Ez a fogás megfosztja a befogadót a felfedezés örömétől, nem engedi meg neki, hogy elgondolkozzon rajta, vajon az írás melyik részének képi feldolgozását látja; mintha a képek pontosan rá szeretnének mutatni, melyik gondolat ihlette őket valójában. Általában véve ez a megoldás teljesen feleslegesnek mondható, és hogy kártékony is lehet, arra fentebb már láttunk egy példát.

Az olvasói instrukciók egy másik hibába esnek bele: védekező mechanizmusként működnek, megpróbálják túlbiztosítani a szöveget, előre elhárítani bizonyos szemrehányásokat. Ettől lesz rossz szájíze a könyvben szereplő kétféle történethez fűzött olvasási stratégiának, és ugyanez köszön vissza a kötet végén is, Seherezádé megszólalásában: „Én azon gondolkodom, nem adtunk-e az egésznek valamiféle fölösleges kompozíciót, nem strukturáltuk-e az anyagot, nem volna-e érdekesebb, ha kommentárok nélkül, taláломra, mint valami antológiában, egymástól tökéletesen elkülönülve volnának olvashatóak ezek a szto... – nevezzük nevükön őket – sztorik” (196.). Ha tehát az jutna a kritikus eszébe, hogy ezek az írások önmagukban, magyarázatok és megjegyzések nélkül jobban megállnák a helyüket, kár is erőlködni, mindez csak ismétlés lenne: a szöveg előre jelzi, hogy ezzel a ténnyel tisztában van.

Az *ezeregy éjszaka* meséinek Seherezádéja történeteivel elsősorban nem egy romantikus génusz célkitűzését valósítja meg, nem arra törekszik, hogy a „semmiből világokat” teremtsen, sokkal inkább, hogy már meglévő meséket ismétелjen el, adjon elő újra. Nem véletlen, hogy első megjelenésekor külön hangsúlyt kap műveltsége: „...sok könyvet, krónikát olvasott, régi királyok történetét, meséket letűnt idők népeiről; mondják, hogy ezernyi könyvet gyűjtött össze, régi nemzedékekről és hajdani királyokról szóló históriákat meg költők műveit”.² Az *ezeregy éjszaka* meséi saját keletkezéstörténetével zárul: „[A király] elhívatta történetíróit és írnokait, megparancsolta nekik, írják fel mindazt, ami vele és feleségével történt elejétől végéig. Azok mindent írásba foglaltak és elnevezték *Az ezeregy éjszaka* meséinek.”³ Az uralkodó szándéka nyilvánvaló: mindazt, ami megesett vele, és mindazokat a meséket, melyeket meghallgatott, szeretné örökölni hagyni az utókornak. Hasonló megőrző – hogy ne mondjam: kanonizáló – gesztussal a *Carbonaro éjszakáiban* is találkozunk, sőt, a szereplők hangot is adnak ennek a törekvésüknek (megint csak kicsit szájbarágósan): „– Válogatásunkat beszűkítette a magyarokkal kapcsolatos megkötés. Nem tudom, legalább annyi haszna volt-e ennek, hogy összehordtuk egy lehetséges magyar regény építőköveit. Vagy ezek egy részét” (196.). Carbonaro és Seherezádé „építőkövekről” beszél, és nem a tartógerendákról: tisztában vannak tehát azzal, hogy nem a gyűjteményükben található írások képezik a „lehetséges magyar regény” alapjait – de hogy ezek is hozzátartoznak, abból nem engednek. A *Carbonaro éjszakáinak* ez a törekvése mindenképpen becsülendő és sikeres: elfeledett vagy unalmasnak bélyegzett (pl. *A kőszívű*

² Az *ezeregy éjszaka* meséi, 7–8.

³ Uo., 411.

ember fia) írásokra hívja fel a figyelmet, mégpedig úgy, hogy válogatásával kedvet csinál az olvasásukhoz.

Mindazok alapján, amit eddig írtam, úgy tűnhet, hogy a *Carbonaro éjszakái*-ban a tényleges szépírói teljesítmény, az átkötő szövegek kevésbé sikerültek, ami arra engedne következtetni, hogy a szöveggyűjtemény szerzőjének – ha már a könyv álneven jelent meg, személyét fedje itt is homály – képességei megkérdőjelezhetők. E tévképzet megelőzése érdekében szeretnék rámutatni ennek ellenkezőjére: a *Carbonaro éjszakái*-ban a *Tizedik este* utolsó két szövege (*A fogkefe*, *A bérgyilkos* és *a Mester*) Carbonaro – azaz az álneves szerző – saját írásai, melyek megérdemelten kaptak helyet ebben a válogatásban, színvonalukban, finom humorukkal felveszik a versenyt a többi történettel, sőt, jó párra rá is vernek egy félkört. Éppen ezért sajnálatos, hogy ebben a könyvben csak ennyit, csak ízelítőt kapunk Carbonaro megcsinált írásaiból; a kommentárok kárára nyugodtan elért volna még néhány ezek közül ebben a gyűjteményben.

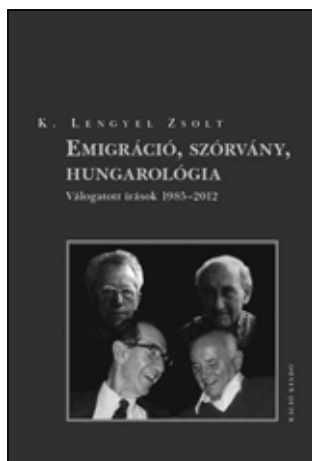
Hlavacska András

Időben és éppen jókor...

Időben jelent meg a közel harminc év válogatott írásait áttekintő, impozáns kötet. Időben, mert szerencsére még van nyugati és tengeren túli magyar emigráció. Tehát: a magyar diaszpórában élnek és dolgoznak emigránsok, akik hiteles tanúi az áldatlan történelemnek. Már van rálátás az egyéni történetekre: az elmentétek, a megosztottságok dimenzióira.

...és éppen jókor jelent meg a gyűjtemény, mert a kint születettek számára most kell bemutatni a megmaradás erőfeszítéseit és lehetőségeit; a felszívódás tendenciáit és veszélyeit. Hiszen már a diaszpóra is szórványosodik...

K. Lengyel Zsolt nézőpontja figyelemre méltóan mérvadó. Kolozsvárról

K. Lengyel Zsolt: *Emigráció, szórvány, hungarológia. Válogatott írások 1985–2012*, Ráció, Bp., 2012

kényszerült Nyugatra; az 1962-ben, emigránsok által létrehozott Münchener Magyar Intézetben dolgozott. Tehát Magyarországot egyaránt tudta erdélyi, Kárpát-medencei és németországi szemmel figyelni. Fáradhatatlanul kutató, elemzett, írt és szervezett a kinti és a hazai magyar kultúra, tudomány érdekében. Jókor jelent meg tehát a kötet, mert a nagyszülők és szülők hazája elvont, alig érthető történelemmé válik, ahogyan a magyar

nyelv mindennapi szerepe is csökken. A leszármazottak számára a látogatói hazatérést nem az emigráns emlékei, hanem a gyökerek keresése és ezzel együtt a kulturális turizmus iránti érdeklődése motiválhatja.

A Szerző előszó helyett írt „szag-
gatott körvonalai” pontosan behatá-
rolják a három évtized során németül
és magyarul keletkezett írások váloga-
tásának szempontjait. Meghatározzák
az emigráns, a diaszpóra és a nyugati
magyar fogalmakat. Körültekintően
utalnak a neves küzdő, elemző tár-
sakra, példaképekre és a gyűjtemény
létrehozásának szervezési, szakmai
körülményeire. Aktuális kérdéseket
vetnek fel: „...milyen alkotó felada-
tokat tartogat a nyugati magyar lét...
Képesek-e a szórványok arra, hogy
külhoni társadalmakkal összefonódva
saját értelmiségi célokat fogalmazza-
nak és valósítsanak meg?” (23.)

Az első, *Az ötágú síp hatodik fű-
jókája* című fejezetben a regionális
hangok jelentőségét, az *élmény* és
a *kijózanodás* tapasztalatait tárgyalja
és mutatja be. Jelentős személyisé-
gek életművét (például Szabó Zol-
tán, Molnár József) tekinti át, illetve
könyveiket, munkásságukat mutat-
ja be (például Borbándi Gyula) vagy
érinti. Ugyancsak ebben a fejezetben
tárgyalja a diaszpóra magyarjainak
feladatát. „A kultúra befelé és kifelé
áramoltatása nyugati magyarok széles
körében: feladat. Mi több, a külhoni lét
eszmei legitimációja... Két fő eleme a
'kiegészítés' és a 'közvetítés'... Magyar
nyelvet és kultúrát, magyar múltat és
jelent más nyelvűek számára ismertté
tenni ugyanolyan fontos, mint külföl-
di művészi, társadalmi valóságokat
magyarra fordítani... Nyugaton élni
és dolgozni magyaroknak nemcsak
feladatot, hanem *lehetőséget* is je-
lent: szemügyre venni nem magyar
vonatkozású fejleményeket... Kettős
kötődésük *kettős tudatra* épülhetne.”
(67–68.)

Az *Újragondolandó magyarság-
tudomány* című fejezetben a hunga-
rológiát tárgyalja történeti, diszcipli-

lináris, interdiszciplináris, kulturális
diplomáciai nézőpontokból. Nagyon
fontos, hogy minden egyes tanulmány
világossá teszi: a hungarológia avagy
a magyarságtudomány valóban újra-
gondolandó. Tehát a ködös magyar-
kodástól és a zavaros tudományos
eklekticizmustól elhatárolódva, jól fel-
épített kutatásokra, felelős elemzé-
sekre volt és van szükség.

A Pécsi Egyetem PhD-hallgatója-
ként a tengeren túli magyar diaszpóra
kérdéskörével foglalkozom. Ebben a
munkában természetesen nem ke-
rülhető meg a hungarológia összetett
problémaköre. Számomra is irányt
mutató: „...a hungarológia nem az,
amilyennek felületes szemlélők eset-
leg elképzelik. Nem hungarocentri-
kus, mivel változékonny vonatkoztatási
elemekhez igazodik. Alapkövetelmé-
nye *koncepcionálisan* és *módszer-
tanilag* tudományköziségében és táj-
egységeken túlmutató távlataiban,
tematikailag pedig kapcsolattörténeti
arculatában nyilvánul meg...” (185.)

Határozottan forrásértéke van eb-
ben a fejezetben a Münchener Magyar
Intézet tevékenységét részletesen be-
mutató írásoknak; a nevek, a munka-
társak, a kapcsolatok, a kiadványok,
a rendezvények áttekintésének.

A harmadik fejezet tanulmányai
A múlt jelene – a jelen múltja cím-
mel ugyancsak neves személyiségeket
idéznek meg. Valamennyi írás figye-
lemre méltóan fontos, ám e fejezet
kiemelkedő értéke a Bogyay Tamás
munkásságáról szóló cikkek és ta-
nulmányok gyűjteménye. A kutatók,
történészek számára érték, hogy e
fejezet egyik tanulmánya tételeken is
közli Bogyay Tamás műveinek és a ve-
le kapcsolatos írásoknak a bibliográfi-
áját. Ebben a fejezetben olvashatók a
Szerzőnek az osztrák–magyar viszony-
rendszerrel foglalkozó tanulmányai is.

A kötetben közölt záró interjú már a címében összefoglalja a hatalmas vállalkozás lényegét: „...alternatíva és kompromisszum mint történeti probléma...”. Ezek az emigráció, a diaszpóra, a szórvány mindenkori lét-kérdései. Menni vagy maradni, az identitást őrizve együttműködni vagy beolvadni... A mindenkori hazával valamilyen kapcsolatot tartani... Napi és korszakonkénti alternatíva volt és maradt mindez – szellemi, személyes, családi kompromisszumai, vállalásai az utódok és az utókor előtt is vállalható feladatok.

A kutatók és érdeklődők számára a függelék is határozott élmény- és információs forrás. A kötetről és írásairól szóló, átfogó tájékoztató ugyanis bemutatja a felelősségteljes és küzdelmes életutat, a publikálás lehetőségeit és tényeit. Továbbá a névmutató önmagában is érték, hiszen bőséges névsort olvashatunk a nyugati magyar emigráció tagjairól és

a velük foglalkozó, kapcsolatot tartó hazaiakról, a Kárpát-medencei felelős gondolkodókról.

E gyűjtemény a Kodolányi János Főiskola Történeti Műhelyének Kiadványai 4. kötete. Sorozatszerkesztő: Csurgai Horváth József és Újváry Gábor. Ezt azért fontos megemlíteni, mert ez a hatalmas mű valóban csak munkamegosztással és körültekintő összefogással jöhetett létre.

Az emigráció, a szórvány, a diaszpóra kérdéskörében csak meggondoltan, tudományosan megalapozottan és a kapcsolatok történetében, lehetőségeiben gondolkozva juthatunk el a tisztánlátáshoz. A cselekvési szándékok terén napjainkban az igazán fontos az, hogy az emigránsok és leszármazottaik virtuálisan, de inkább ténylegesen látogassanak haza, ismerjék meg a mai Magyarországot, a Kárpát-medencét, ezzel is erősödve identitásukban.

Bába Szilvia

Könyv a határon

Botos Kata: „...mint tükrön a lehellet”, Napkút, Bp., 2012

Vannak szerzők, akik munkájukba beleépítik az értelmezést is, a kritikust – mondhatni – kiűtik a nyeregből. Mondatfolyamukban benne van a nyakas önrendelkezés, az öntörvényű szuverenitás és a kinyilatkoztatott ítélet elevenekről és holtakról.

Ilyen öntörvényű szerző Botos Kata.

A Napkút adta ki önéletrajzi visszaemlékezését, ha egyáltalán be lehet gyömoszolni azt egy műfaj keretei közé. Nem írásmű a könyv, hanem beszédfolyam. Botos Kata nem megírta, hanem elmesélte emlékeit, a sajátját, a családjáét és legálább négy-öt nemzedékét.

Öröm, bú, baj, kín, küzdelem hullámszik szakadatlan, áttöri a magánélet korlátait, s a nemzet sorsáról tudósít: mi történt velünk Trianon után, a második világháború és a kommunizmus éveiben, a rendszerváltás hevületében és nap-

jainkban. Hol történelmet ír, hol családi krónikát, hol szociográfiát, itt-ott politológiát.

E sokszínűség miatt volt szükség az Ottlik Géza-könyvcím parafrázisára.

Hogy csinálja?

„Magyarországon születtem, Nagyváradon. (...) Édesanyám, Kapitány Etelka, hétgyermekes kistisztviselő gyermeke volt. (...) Nagyanyám német, nagyapám örmény-székely származású. (...)

Édesapám, Krepsz László árva gyerek volt, szülei gombamérgezésben haltak meg. Jóval idősebb nővére, aki egy vak (...) kefekötő és fonottárú kereskedőhöz ment feleségül, anyja helyett anyja volt.” (5. old.)

Elég lenne a fenti szemelvény anyaga három bő regényre!

Híres polgár városunkat, a „pöce-parti Párizst” 1940-ben kaptuk vissza, amikor a bécsi Belvedere palotában léket ütöttek Trianon vak falán. Ezért született Botos Kata Magyarországon, Nagyváradon.

A német-székely-örmény keveredésben a Monarchia sejlik föl, s a gombamérgezés miatt bekövetkezett halált és a vak kefekötőhöz hozzáment nővér történetét Dickens is megírhatta volna.

Botos Kata mindezt hihetetlen nagyvonalúsággal és férfiakra jellemző bátorsággal ömleszti elénk. Nem törekszik irodalmi kimunkáltságra, nem csűriscsavarja a szót, nem merevedik bele semmilyen stílusirányba, emiatt sehol sem válik modorossá.

Férfias természetét maga is emlegeti: *„Én széles vállú, keskeny csípőjű (...) komoly arcú teremtes voltam. Fiús alkatom valószínűleg nem volt véletlen...”* (6. old.) És: *„Nem vagyok igazán nőies nő...”* (17. old.) *„Bicskám volt, többnyire nadrágot hordtam, bicskával a zsebemben, s nem ijedtem meg egy kis verekedéstől.”* (19. old.)

Ez határozza meg ennek a krónikának minden fontosabb formai és tartalmi jegyét. Nincs veszélyérzete, hol alábukik, mint gyöngyhalász, a mély vizekbe, hol légtornázként egyensúlyoz ott, ahol nagy rutinnal rendelkező prózaírók is megszédülnének.

Mindenekelőtt az idővel bánik módfelett szabadosan. Előreszalad, megáll, visszatér, követ valamiféle kronológiát, de szinte minden oldalon jelen van a gyermekkor, a felnőttkor, a világ régebbi és újabb kori zajlása. Figyelmezteti gyakran önmagát (és az olvasót): ne szaladjuk előre, térjünk vissza erre s erre a korszakra, még nem meséltem el, hogy kerültünk ide, stb.

De az is különleges feszültséget eredményez az olvasóban, hogy a szerzőnő – fiús külseje, természete ellenére – gyermekkorában apácának készült. S ezt olyan komolyan gondolta, hogy csak a véletlen és a kommunizmus beköszönte akadályozta meg abban, hogy kivonuljon a világból.

S ha nem vonult ki, belezuhant, belesüppedt a feje búbjáig. A könyv leg-sikerültebb fejezeteiben éppen ezeket a zuhanásokat részletezi. A gyermekkori szegénység, a kiszolgáltatottság olyan bugyraiba löki a háború, a kommunizmus, amit csak a naturalisták eszközeivel lehetne megírni.

Botos Kata hályogkovács módjára oldja meg feladatát. Nőiesen részletez és férfiasan nagyol. Apró csecsebecsére figyel, s hatalmas korszakokon száguldozik keresztül-kasul. Térben és időben. Nagyvárad, a szülőváros, Arad, Körösgégény, Tatabánya, Budapest a színtér, de ez nem akadály a annak,

hogy ne lépjen be a képbe India, Gandhi, egy jóval a gyermekkor után látott film révén.

Itt időzni kell egy pillanatra, mert pontosan tetten érhető Botos Kata írásmódja, modora, titka. Hároméves korában csak azért nem taposták el az ökrök, mert azok okos állatok. A *Gandhi* filmben is földre vetik magukat az indiai katonák a lovasroham előtt, mert tudják, a ló nem lép élő ember testére.

Talán-talán életfilozófiát is ki lehet olvasni a jelenetből. Botos Kata úgynevezett osztályidegenként volt mellőzött, aztán mégis tanul, érettségi után közgazdasági egyetemet végez, bankok élére kerül, egyetemen tanít, a pénzügy-minisztériumban lesz osztályvezető-helyettes, később az Antall-kormány pénzügyminisztere.

Lefeküdt volna a lovak előtt, így maradt sértetlen?

Nem tudjuk meg a könyvből. Van Botos Katának valamilyen titka, amit nem árul el. Bár kiszolgált minden kormányt a rendszerváltás előtt és után, nem alkudott meg, sőt legnagyobb krédója mindig az igazmondás volt (*„Itt üzenem mindenkinek, hogy hazudni sosem érdemes.”*), eltűrték vallásos, klerikális fel fogását, nem törték ki a nyakát, mint annyi nemzedéktársának, ellenkezőleg, országos súlyú feladatokkal bízták meg.

Az kétségtelen, hogy szakmai tudása, a közgazdaság-tudomány ismerete, a vasszorgalma tette nélkülözhetetlenné, de sejthető, hogy végül is személyiségének különleges karátjai segítették át a gázlókon.

A tüneményes karrier fölvázolása közben sem távolodik el az élettől, az emberi sorsok érdeklik mindenekelőtt, s meg is rajzol a *Nagyanyó* fejezetben egy egészen különleges portrét, férje, Botos József nagyanyjának az arcélét. Ez a könyv legsikerültebb része. Akkora a kavargás a négy elemivel, de *„kivételes intelligenciával”* megáldott nagyanyó körül, hogy abban benne van a XX. század minden borzalma, miazmás traumája. Éhség, halál, tüdőbaj, katonai invázió, vörös forradalom pusztítja az országot, s nagyanyó szálfaegyenesen áll ebben a vérzivatarban, őrzí a tisztességet, a család szentségét, a ház melegét. Ott a helye a magyar irodalom nagyasszonyai között!

A kis formátumú, méretében sem terjedelmes könyv címlapján híres fényképfelvétel: Botos Kata „férfiasan” kezet nyújt II. János Pálnak, a boldog emlékezetű pápának, a szentatya mellett Antall József miniszterelnök áll.

Kívánhat-e többet földi halandó?

Botos Kata, életrajzi krónikája szerint, elégedett a sorsával, de boldogságáról imádott és sokszor emlegetett férje, Botos József és az unokái gondoskodnak.

Hegedűs Imre János

Az érzelmek és emlékezés párhuzamai

Rott József: *A ragaszkodás mámore*, Napkút, Bp., 2012

Irodalmi frazeológia nélkül egyszerű olvasónak nehéz szólni egy regényről, hiszen az egyszerű olvasmányélmény önmagában nehezen kommunikálható. Rott József alkotása szokatlan ajánlása miatt keltette fel a figyelmemet. Az érzelmekről írott műveik nyomán a szerző a könyvet Heller Ágnesnek és a nemrég elhunyt Ranschburg Jenőnek ajánlja. Ez valamilyen pszichologizálást sejtet, és az ilyesmi egy szakembernek mindig érdekes, hiszen ez a tudomány és a művelt közvélemény egyfajta találkozására utal.

Szerencsére a regényben nincs semmi didaktika és tudományoskodás. Először a hetvenes-nyolcvanas évek realista stílusa látszik, a szokott népi életrajzok vagy a Kodolányi-féle visszatekintő önelemzés hangneme jelenik meg. Önéletrajz, családtörténet a háború előtti zavaros kortól a rendszerváltozás kezdetéig. Egy ember magára eszmé-

lése gyermekkorától megöregedéséig. Lassan felsejlik a különös íz, a narrátor önmagát keresi, mértékletesen, tűnődően, de a kellő pátoosszal. A történelem zaklatott eseményei és ezek keserves leképeződései a családban és az emberi környezetben szinte elmennek mellette. Az átélt érzelmi reakciók az elsődlegesek az emlékezésben. A vezető szál a kötődések keresése, amelyek a szerző gyakran használt fogalma szerint sajátos ragaszkodások. Ezek többnyire meg hiúsulnak, nem segítik a felnövekvő, majd az életben sodródó, alkalmazkodni próbáló fiút, felnőttet. A ragaszkodás sokféle jelentésű Rottnál. Érzelmi támaszkeresés, várakozás és reménykedés valami megerősítésben, érzelmi válaszban. De mindenekelőtt valamiféle belenyugvás, beletörődés, a változtatási döntések halasztása, a kilépések és eltávolodások gondolatainak elfojtása. Az élet így szinte elsuhan, közben kényelmetlen, időnként kínzó, bizonytalan életérzések zűrzavara kíséri a történéseket.

Rott finoman, szinte elegánsan tudja ábrázolni a kort és a világot a maga lehúzó, kedvet romboló hangulatával és a cselekvési mozgástér súlyos kötöttségeivel, anélkül hogy az érző és visszaemlékezéseiben önvizsgáló szubjektumot mentesítené a felelősség alól. Ugyancsak mértékkel, a pszichologizálás még nagy alkotókat is gyakran megkísértő sablonjai nélkül rajzolja meg, hogy milyen meghatározó jelentősége van a gyermekkoraknak az érett, vagy akár már öregedő ember életében, lelkivilágában is.

A regényt az első harmada után már nehéz letenni, mintha valami izgalmas cselekmény végkifejletét akarnánk megismerni, közben már világos, hogy nem fog történni semmi, hétköznapi, átlagos emberi eseményekről és ellentmondásos érzésekről lesz szó, nincs katarzis és nincs megoldás.

Viszont lehet azonosulni a személlyel és a történettel, a szöveg nem akar befolyásolni, de a figyelmes olvasó átéli a szomorú megrendülést. Ilyen volt – kivált akik akkor éltünk – az életünk, és ezek az átlagos magyar (vagy inkább közép-európai?) élet lassan zajló eseményei és zavaros, sokszor lefojtott rezonanciái.

Buda Béla

Gondolatgyűjtemény: útikalauz

Szilágyi Roland: *Megosztom veled*, Napkút, Bp., 2012

Elmélkedésre, összevetésre csábító gondolatgyűjtemény. Átélt, megszenvedett, letisztult, olykor egymással perlekedő életigazságok. Aforizmák, azaz: aranymondások, aranyigazságok, velős mondások... Így kezdődik: „az élet igazán ott kezdődik, ahol a legtöbb ember számára véget ér. Túl a társadalmi és a szülői kondíciókon, túl az ego korlátain, túl a kártékony gondolati és cselekvési mintákon, túl a szavak szintjén megfogalmazható tanításokon...” Akkor máris le kellene tennünk, hiszen a gondolatok a szavak segítségével vannak megfogalmazva, persze Wittgensteinnek is igaza van. Nem tesszük le, mert kérdező és kereső emberek vagyunk. „A kérdéseidtől függ, hogy milyen válaszokat találsz.”

Megszenvedett igazság, kapcsolatok múlnak rajta: a jó kérdéseket tanulni kell. Néha mennyire bosszantó egy kérdés, vagy az, ha egyáltalán nem kérdeznek. Régi, bölcs tanács: ha gondjaid vannak,

menekülj alkotásba. Ezt így formálja a szerző: „Az alkotás, a teremtés mindekelőtt öncélú: boldogabb leszel tőle. Ha te örömet leled benne, örömet fogja lelteni benne más is.” Mindenki találja meg a maga alkotási lehetőségeit.

A legnagyobb veszély (euroatlanti) életmódunkban a halmozásban van. A 'még több'-ben, a 'soha nem elég'-ben: „Ha a fizikai szükségleteid kielégülnek, vágyaid lépnek a helyükbe; ha szerényebb vágyaid kielégülnek, nagyobbat álmolsz, mert úgy érzed, a jelenleginél több is elérhető számodra.” A szerzésről, a halmozásról lemondani föltehetőleg azért nehéz, mert evolúciós oka is van. Ha egy van, legyen több is. Talán nem késő a figyelmeztetés, észrevenni az orrunk előtt vagy karnyújtásra lévő, nagyon egyszerű, az emberiség által kitalált és gyakorolt tevékenységeket. Szilágyi Roland akár egy közművelődési program részeként is ezeket ajánlja: „A sok pénzen megvásárolható szórakozások azért oly csábítóak, mert külső forrásból táplálkozó, újra és újra átélhető, intenzív élményt biztosítanak az egyén számára. A kevés pénzből megvalósítható, minőségi szórakozások és élmények ezzel szemben kellő intellektuális, érzelmi, spirituális háttérrel feltételeznek, amely lehetővé teszi az olvasás, az alkotótevékenység, a tartalmas beszélgetés, a játék, a meditáció, a művészet, a természet, az apró, mindennapos tevékenységek örömet és élvezetét.”

Lehet program: gyorsuló idő helyett a lassuló idő. Olvasás, beszélgetés, alkotás, játék, természet, mindennapos apró tevékenységek... Valójában minden gondolat, üzenet, intelem a boldogságról, a boldogulásról és a megtalálható boldogságért szól. A boldogság egyéni útjairól. Ebben főszereplők a jól megfogalmazott kérdések, az alkotás öröme, az alapvetően nem pénzen megvásárolható tevékenységek. Van esély arra, hogy önmagunkra találjunk: „Merj szegregálni és nemet mondani! Véd meg az elmédet más emberek negatív gondolataitól, manipulatív médiaüzenetektől, a világban uralkodó káros trendektől, egyének destruktív életmódjától.” Keleti filozófiáktól, életbölcsekségektől átitatott, jó szándékú útikalauz egy értelmesebb, boldogabb és talán hasznosabb élethez.

Balázs Géza

„Ki meddig”*

Bevezető szavak Lászlóffy Csaba ikerkötetéhez

Távolról és nagyon személyesen szeretnék indítani: azt mondanám el, honnan ered Lászlóffy Csabával való ismeretségem. Nevét, munkáit természetesen ismertem, de egy pályaművének olvastakor valami olyasmit éreztem, mintha valamelyik nagyon közeli barátom, sőt talán a testvérem beszélne, nem is hozzám, hanem helyettem... Ez a vers a szép Karinthy-parafrazis, *A tálentom ára*. Hogy mi fogott meg benne? Az időjáték: a múlt (Karinthy ideje) és az akkori jelen (a vers 2000-ben született) egymásra hangolása, a nagyon negatív korjellemzők összezsengezése, és ami a fő: a mindennel szembeszegülő dac, a hit: „– hinni muszáj! akárhogy is vesszük, ma nem akar megdőglenni még Európa. Ámen...” Ez a nagyon rokonnak érzett emberi tartás egy másfél évtizedes barátságnak lett az alapja, a távolból és a távolba jöttekmentek, sőt máig jönnek-mennek a művek, levelek. Talán ennek az egyre erősödő barátságnak köszönhetem

a felkérést, hogy beszéljek a most megjelent két kötetről.

És megint az az erős ütés a gyomorszájon, ugyanaz a heves szívdobogás, mint akkor. Megint azt írja Csaba, amit én érzek, gondolok – csakhogy ez az érzés és gondolat homlokegyenest az ellenkezője annak a bizonyos Karinthy-versnek. Hiszen megint világunkról ír, még hozzá, Huxley szarkazmusát idézve: szép, új világunkról. „Ahogy az advent jött, érces fagyok / csillogásával, mint *szép, új világra* / a terror: bennem mindent szétzilált / az álszentség s szónoklatok dagálya.” (I. 29., a római szám a kötet száma, az arab szám az oldalaké, a továbbiakban is így.) Mert Lászlóffy Csaba nem szónokolni szeret, hanem gondolkodni, nem dagályos pátoszban harsog, hanem olyan versekben, amelyekben szarkazmus, elégikusság és nemritkán tragikum szól.

Mert milyennek látja ma Európát? „Ághegyek szurkálnak a légbe, tarágak hadonásznak / a hűtlen angya-

* Elhangzott a kolozsvári költő budapesti könyvbemutatóján 2012. május 17-én.

lok után, miközben nő benned a / rémület, hogy Európa rothadása közben egészen / szétfoszlik olcsó úticipőd.” Fontos és pontos a kép: a költő mindig része Európának, részesül az európai sorsból, tehát nincs már út, amelyre léphet, és nincs cipő, amelybe lábát belebújthatná. Ugyanez a gondolat másutt: „Le-cövekeltem, nincs hova / tovább. Gyászos évek után / nem újul meg már a világ.” (I. 113.). Az *Ars poetica* talán a legkeserűbb, mert József Attila hitvallásának megkérdőjelezésével indul: „Költő vagyok? Kit érdekelne?” – és ezután következnek a szinte káromló sorok a hajdan imádott kultúrát hordozott földrészre: „Európa, gyilkos hecc s mételey; / hány hulla(dék) gödröt koholt. / Bomlott agyat riaszt a kétely: / az értelem csak szolga volt!”

S a vers végén: „Megzápult próféták, varangyok, / szókészletük másfél arasz, / meg se kell húzni a harangot, / mind saját magára szavaz.” (II. 41.). S a káromlás ellenében egy megértő jelző: a sebezhető. Van benne valami sebezhető. Talán nem gyűlöljük, csak végtelenül elkeseredettek vagyunk miatta. „Szállni, elrepülni a / verejtéktől habzó provincia / felett [nem jelentőség nélküli a szóhasználat: Európa mint provincia, az az Európa, amelynek voltak provinciái, mára lesüllyedt a provinciák szintjére], elhagyni, elfeledni szabályokat, előítéletet; / a káoszról ki – tán a semmi, /

Lászlóffy Csaba: Pókok a sebezhetőn | Átörökitett magány, Napkút, Bp., 2013

vagy csak az öregség felé lehet”, és a vers második szakaszában vallomásos első személyben: „De hát ki az, aki ezt írja most? (...) kinek szupercsárda hazudta Éden- / hitét vagy – képzetét?” (I. 33.).

Lászlóffy Csaba nem egyes verseket ír, hanem életművet. Nála minden fogalom mindig önmagát jelenti, és viszi tovább a többi versben. Így köszön vissza ebben a versben a korábbi prózakötet címe: *Az Éden kényszerképze*t. Már ott tudja, tudatja velünk, hogy mindaz, amit Édennek mondunk, vagy aminek eljövételében reménykedtünk, kényszerképzet. S az Éden mellett még egy bibliai helység-fogalom kap más, a bibliaitól nagyon eltérő jelentést: a Szentírásban az elképzelhető megtisztulást ígérő Purgatórium is lezúllik Európa szintjére: „Talán

a Purgatórium is egy darab Európánakunk?” Reménytelenség szakad fel a költői kérdésben: „Álnok magvait érleli még az emberi lét? Bár / (örület!) Isten tudja, mióta kudarcra – bukásra? – / kétértelmű közönyre ítélve a tiszta tudat, s tör / teljhatalomra a csonka.” A versvég bizonyítja, hogy a remény csak költői kérdésben jöhet elő: „jaj, miért ne lehetne kiinni / néhai júdasok vagy jágók / féldecijét, ha senki se bánt? (...) Hulljon bár néma röhej a keresztről, / jobbról, balról s persze középről is a tömegre, / úgyis csak a lator felhangját hallja: ki meddig.” (Feltehetőleg itt is visszaemlé-

kezik a költő Karinthy *Barabbás* című különleges, lélektani novellájára.)

A biblikus nevek használata Lászlóffy-nál nem transzcendens, hitbeli tartalmakat jelenít meg: ugyanúgy az európai kultúra mítoszait képviselik, mint a görög vagy a keleti mitikus archetípusok. Az ótestamentumi Áhasvérusról szóló balladában a teljes romlás képei sorakoznak, gyermekfáraók korcs uralma, melyektől „nem menthet meg mímélés, sem az alázat”, s egy oldallal később a nagyon bölcs Lászlóffy kő táblába vésendő ítélete: „A tömeg soha nem az istent szolgálta, legfeljebb / kölcsönvett kinyilatkoztatásait.” Mindezek következtében: „Gyilkos örvénylések, 'elfolyt a vére' – / rejtélyek áramlatai. Időtlen hérosz-dogmák, / idéetlen filiszter-infantilitás.” A vízió után a rémült kérdés: „Ki az, aki még koponyádban lakik?” (I. 21–22.).

A görög mítoszvilág alakjai is üzeneteket közvetítenek. Az *illúzióvesztés alakváltozatainak* első hőse, Próteusz, a teljes szétesés, rothadás, alaktalanság megismerésének, s ahol minden érték szétforgácsolódik, ott nem épülhet meg Horatius büszke *Exegi monumentum*. Az igazságért, a szülői jussért akár az anyagyilkosságra is kész Oresztész mitológemája ma Lászlóffy-nál ennyit jelent: „elhantolt / eszmék ringatják egymást csontvázkarokkal. / Egy márványlapon vakító hazugság a Nap örök / ragyogása. Az öröklét sorsa máris elorozva.” (I. 124–125.).

Lászlóffy, ahogyan az imént fogalmaztam, Európa része, része sorsának, kultúrájának, minden porcikájában érzi, miként egy szeizmográf, az elkövetkezőket. Ha ő megidéz egy költőt, nem intertextusként, megnevezetlenül, sorok közé rejtve teszi: nincs szüksége az ilyesfajta posztmodern bűvészkedésekre. Az ő modernsége századokat átívelő gondolkodásában van.

Műveltsége felbecsülhetetlen, és biztos érzékkel állítja egymás mellé az irodalomnak azon alakjait, akik azonos célért fogtak tollat. Így kerül egymás mellé Ady és Kuncz Aladár, ha a nagyok örökségéről van szó. „Nincs mit tenni, / az élet keze hamar kifárad, és a nagyok / áldozata már kezd kissé túl hosszú lenni. / Az ellopott jövő! Csak verseket hagyott ránk az idő, s a honorárium ma is: / csataképek és temetőkövek. (...) Na mondd, / mi van még, amit el nem visz a víz?” (I. 73.).

Radnóti idéző versében átvesz egy lényeges gondolatot a nagy elődtől. Nála a költő első személyben szól, elhárítva a félelmetessé vált angyalt: „fordulj el tőlem, félelmetes angyal!” És magát is megszólítja, önmegszólítással: „Amit megtanultál, minden szétesett.” A gondolat előzménye Radnótinál az *Ó, régi börtönök* című versben:

A valóság, mint megrepedt cserép,
nem tart már formát és csak arra vár,
hogy szétdobhassa rossz szilánkjait.

Mi lesz most azzal, aki míg csak él,
amíg csak élhet, formában beszél
s arról, mi van, – ítélni így tanít.

S tanítna még. De minden szétesett.

Így tanít Lászlóffy is minket.

Fentebb említettem a vers beszélőinek személyét. Lászlóffy általában első személyben szól, de a tegező formát kétféleképpen is használja: tényleges hozzáfordulással, megszólításként, illetve önmegszólítással. Ezzel a beszélgetős-párbeszédes formával kivonja magát a posztmodern kedvelte szereplő alá, a maszkos költészettől; nem bújik senki mögé, senki testébe, saját nevében beszél hozzánk. Nem rejtekezik, nem bújik ki a véleménynyilvánítás alá.

Van két verse – párversek –, amelyekben két költőt állít egymás mellé a *Jelenésekben*: Füst Milánt és Kovács András Ferencet szólítja meg, tegező módban. Költészetük rokonságait, profetikus kivonulásaikat, érzékenységeket, széles világlátásukat motivikus azonosságokkal teszi érzékelhetővé. Füstnél: fájó érzéketlenség, violaszín árnyék, buja ellágyulás, erre válaszol KAF szavaival: az érzéketlenség fáj jobban? A világ ingó, violaszín díszletei, buja ellágyulások (I. 58–59.).

A két kötet viszonyát nehéz meghatározni, pontosabban: azt nehéz meghatározni, miben különböznek, hiszen vérbeli Lászlóffy-versek vannak mindkettőben. A kulcsot ő maga adja meg az *Átörökitett magány* első verse utáni szinopszisban, amelyben kétféle énről beszél (II. 7–8.). A kettő közül az egyik jobban illeszkedik a világba, inkább tesz eleget elvárásainak, a másik, az „álombeli remeklés” mozgékonyásával, fantáziagazdagságával képes a másikat is „lendületbe hozni”, s így a keményebb, határozottabb én is veszít szilárdságából, tehát hasonlítani kezdenek egymásra. „a kiválasztott értelem a bevett sémákat tagadva tart az új lehetőségek felé.” Az *Átörökitett magány* nosztalgikusabb, több benne az emlékkép, nagyapjáról, apjáról. Ma a tudósok „új szenzibilitásnak” szeretik nevezni ezt a fajta érzékenységet – de hiszen mikor nem volt érzékeny a költészet? mitől „új” ez a szenzibilitás? –, amilyen pl. az *Egy ilyen augusztusban nem csoda* című vers illat-, pára-, melegérzet együtteséből árad.

Már a címe is „érzékeny” egy másiknak: *Üres szekrény s koholt lewendulaillat*, melyben ilyen sorok vannak: „nagyapámat, amint a létrán állva / fényre tart egy aranszegélyű, a padlás pókhálóját remegtető könyvlapot,

/ s pendelybe vagy pokrócba csavart derekú legényke- / apámat a kertben, amint arany- / almafák és ribizli- / bokrok között a megfoghatatlan után tipeg” (II. 33.).

A kettős ént versben is megfogalmazza: „Visszatérő álmod: valaki más vagy / egy csont és bőr alak a fotel fél- / felében ül...” (I. 25.).

Lászlóffynak nem kell könyvtár: az egész magyar irodalom (és nyilván a világirodalom jó része is) jó helyre van rejtve: a memóriájába. Ezért gondolom, hogy a *Beckett-apokrif* sora: „az ég nyílt és becsukódott” (I. 138.) nem született volna meg Weöres Sándor *Harmadik szimfóniájának* sorai nélkül: „Kinyílik a táj, lehunyódik a táj – ”.

Lászlóffy Csaba nemcsak erős gondolati költészetet művel, hanem formaművész költő is. Csak néhány metrumot említenék az általa használtak közül: előfordulnak nála adoniszi kólon és choriambus kapcsolatai (Weöres Sándor és Nemes Nagy Ágnes kedvelték ezt a ritmust), ír hexametert (*Új jelenésre váró ivadékaim*), a *Song* két adoniszi kapcsolata, ugyanilyen az *Etüdök* – ’58, ír haikukat, a *Csokonai-rekviem*hez sajátos formát talált ki. A *Sejtek szonettjét* én tükörszonettnek nevezném, amelynek sorai egy vízszintes tengely mentén fordított sorrendben követik egymást.

És ez csak néhány gondolat, amit erről a két kötetéről itt módomban állt elmondani. Hadd zárjam úgy, ahogyan elkezdtem: személyesen, de most közelebről indítva: ismét testvér-gondolatokat olvasok, testvér-érzelmek, aggályok, félelmek sötétítik el a hajdani szerethető és szeretett Európa-képet. Lászlóffynak, mint mindig, most is igaza van. Bár ellenkező előjellel szól-na belőle a próféta!

Szepes Erika

Találkozások

Séták a nagyvilágban

Frankfurt, Berger Strasse

A tavaszi, melengető napsütésben Frankfurt egyik párizsi hangulatú utcájában, a Berger Strassén sorra nyílnak az éttermek és a bisztrók teraszai. A majdnem három kilométer hosszú út Bornheimet köti össze a belvárossal. Az északkeleti részen szinte egymást éri a jellegzetes padok és a hosszú asztalok sora; a vendégek felszabadultan és vidáman kortyolgatják a németek kedvenc almaborát. A központ felé haladva a lokálok és a kocsmák közé egyre több könyvesbolt, fodrász, zöldséges, pék furakszik, meg más butikok-boltocskák is csalogatják a vásárlókat. És itt, már szinte a város szívében, Frankfurt egyik legnagyobb elektronikai áruháza, a Saturn mellett található a Bushido sportklub, ahol több mint tíz éve harcolta ki Balázs fiam judóban a kék övet. Persze az alapokat a Honvédban sajátította el Péter és Tibi bá'-nál. Most pedig (mintha egy láthatatlan kéz egy óriási mozdulatot tett volna) az ő fia (vagyis az unokám, Rafael) izzasztja és fegyelmezi magát Wing Tsun mester testi/lelki instrukciói szerint. (Cserebogár, sárga cserebogár...) De hát ez csak az én (testi-lelki) „bogaram”, neki a végtelen jövő! Amíg bent küzd a kis szamurájtanítvány, ide-oda kószálok. Elsétálok a Cafe Wacker óratornyáig, ahol szerdán és szombaton óriási piac van, és ennek csücskében egy török zöldséges, nevezett Ibrahim, aki viszont a hét többi napján gyakorolja királyságát. Itt keresztezzük a forgalmas és széles Habsburger Allét, és botlunk bele abba a balettiskolába, ahol Koltai Robi aratott legalább ilyen zajos sikert első frankfurti fellépésével. Ő óvodának nevezte, de szépen befért száz dülöngélve röhögő felnőtt is. Egy piruettel odébb a „Buch-Wein” üzlet különös kombinációja: könyv és alkohol, irodalom és minőségi bor, költészet és nemes nedű, avagy *tinta* (mindkét értelemben) és a *szellem mámora* (még több értelemben). Egy hangban és népességben bőséges talján család végre magára talál az olasz fagyaltosnál. Az utca túloldalán egy luxuságynemű-üzlet álmodozik rólunk (vagy mi órála?). És észrevétlenül (közeledve a centrumhoz) egyre igényesebb és drágább üzletek következnek. Egy öreg harmonikás hamisítatlan Szajna-parti hangulatot varázsol a Majna kósza illatába. Kicsit odébb törökök pihennek-zsibonganak a padokon. A Salon Mariából egy finoman lebbenő ázsiai fátyol lép ki, és meg sem áll az Elite áruházig, ahol ruhára cseréli szorgalmasan megkeresett pénzecskéjét. A télből-dérből végre kivetkőző, kecsesen nyúlánk nők lázasan keresgélnek a Mei-mei, Hei-hei, M-Day, Number Seven, Anusha, Tulu, Pus, Bailly Diehl, Aries boltocskák polcain a csalogató, férfiszemet gyönyörködtető, barátnőt pukkasztó ruhácskákat. A Merianplatz földalatti-megállónál két öreg gitáros harminc évvel ezelőtti slágereket penget. Pár méterrel arrább oszlop alakú üvegajtós könyvespolcba botlok, a város legkisebb könyvtáraként hirdeti magát. Tolsztoj, Irwin Shaw, Stendhal, Huxley. „Elviheted a kiválasztott könyvet, de kérünk, hozd vissza! Ha

van otthon nélkülözhető példányod, szívesen elfogadjuk.” Talán nincs elveszve minden. Rövid emlékezés Johannes Gutenbergre, aki 1454-ben települt át Frankfurtba, s munkássága nyomán hamarosan elszaporodtak a nyomdák. Sőt, a könyvvásár divatja is neki tulajdonítható – bár Frankfurt V. Frigyes városrendezési privilégiuma folytán már 1240-től nemzetközi vásárvárosnak számított. Forró magyar lángost vásárolhatsz pénteken és szombaton 11–19-ig a Christuskirche előtt (noch dazu: ördögűző fokhagymával). Aztán egy mosolygó nő vonaglik végig fejhallgatóval a fején az olasz kávéházak, török pizzériák és kebabok előtt. Már lejárt választási plakáton a képviselő kéri, hogy rá szavazz, arca Michael Jacksont idézi (közvetlenül a halála előtt). A Rinks bisztró felvesz felszolgálónak, ha nett és udvarias vagy. (Ez természetes, de azért igyekeznünk kell.) A sörözők elé már építik a méteres képernyőket, este nyolckor kezdődik az Eintracht–Bréma összecsapás. A Dulce cukrászdánál hosszú sor áll, itt kotyvasztott csokoládékra és fagyaltokra várnak a türelmükben is fegyelmezett polgárok, akik olvasták a legújabb holland kutatási eredményeket, miszerint a flavonokban gazdag, sötét csokoládé a vérnyomást olyan mértékben csökkenti, hogy ettől a szívinfarktus vagy a szélütés kockázata jédében kb. 21%-kal lesz alacsonyabb, mert hatására az erek belső felszínének sejtjei több értéktartó anyagot termelnek. (Csodálatos dolog ez a tudomány! Az ember csak ámulva tömi magába a csokoládét!) Ó, jaj, lehet, hogy vissza kell kanyarodnom a kezdetekhez és rohannom Bornheim felé! A kis Wing Tsun harcos tokba csúsztatja a patkányfarok botot és a kantoni pillangókést, meghajol, kilép az utcára. Peking? Frankfurt? Nápoly? Isztambul? Budapest? Bölcs és hűvös nyugalommal néz rám. Na, mehetünk haza, nagypapa, mondja a szemével. Haza...

Cserna Csaba Frankfurtból

Smula Solsäter

Esztelenek vagyunk mi
nyomorultak
mindenütt a magunk hasznát keressük
tyúkperekbe gabalyodunk
kihívjuk magunk ellen a sorsot
szítjuk a gyűlöletet
ott ténfergünk ahol a part szakad
bőrünket önként visszük a vágóhídra
Még jó hogy létezik egy tőlünk teljesen független valóság
(lám! kibújik a szög a zsákból)
hogy a világűr egyre tágul
hogy kontár karmunk nem vájhatjuk vad iramban menekülő galaktikákba
hogy csak közvetlen környezetünkben tehetünk kárt
hogy a természet olykor keményen visszavág
bár a figyelmeztetést elhessentjük

Kár mentegetőzni
nincs kiút
A felelősség egyedi és átruházhatatlan
Mindenki magára vessen

Talán félreérthető amit korábban írtam
talán félremagyarázható
Szeretném leszögezni:
én nem vagyok próféta
igazságot sem osztok senkinek
nem félek
nem remegek
akinek kedve van hozzá ám tegye
és szó sincs itt a csüggedésről
Ne higgyétek hogy nem élvezem az életet
Viszonylagos jólétben élek
egészségi állapotom magas koromhoz képest ragyogó
személy szerint semmi okom panaszra
Nem vagyok vak
látom hogy körös-körül tombol a nyár
A többi érzékszervem is kifogástalanul működik
Szabad óráimban
költhetnék gyengéd szonetteket a szerelemről
vagy rímekkel tarkított tirádákat erről-arról
Emelkedett stílusban alkotott műveimmel
melyeket megtűzdelnék számos mély idézettel
hogy ritka műveltségem csillogtassam
kivívnám az irodalmi körök elismerését
és lesülne pofámról a bőr
Mert nem lehet szemet hunyni afelett
hogy mi folyik a világban
A bestialitás olyan mint a rákos daganat
szinte lehetetlenné teszi a gyönyört
az élvezkedést
és terjed megfékezhetetlenül
világszerte
Nem tesz különösen boldoggá az a tény
hogy jelenleg mások hátán csattan az ostor
és a sok galádságot mintegy páholyból szemlélhetem
Meglehet
rám is sor kerül
én sem leszek kivétel
Ha jós lennék
az lenne a legfőbb kívánságom
hogy teljes szégyent valljak
hogy jövődöléseimből egyetlen egy se váljon valóra

Erőlködtem
 már amennyire tőlem tellett
 hogy szabadságom megőrizzem
 Az öregség beskatulyáz
 vén trotli
 magatehetetlen svéd nyugdíjas lesz belőlem
 Mit tehet az aki szökevénynek született
 ha a lábai cserbenhagyják
 Beadja a derekát?
 Nem hiszem!
 Inkább kámforrá válik
 Testét átengedi a rothadásnak
 A megválaszolatlan kérdések zömét
 magával viszi a másvilágra

Gaál Zoltán Svédországból

Lillehammer – Budapest

Olvasták, ugye? A legújabb kötetemben is (*Krúdy-kalucsni, Hamsun-köpönyeg*, Napkút, 2013) szerepel egy lillehammeri történet. Kétévente érdemes ellátogatni oda a Sigrid Undset Irodalmi Napok eseményeire. Az egyhetes rendezvényen szinte duplájára nő a kistelepülés lakossága. A belváros szűk utcáin lépten-nyomon írókba, a könyves szakma körül ügyködőkbe botlik az ember. Nemcsak fejbiccentésre, kurta köszöntgetésre futja az időből, hanem társalgásra is. Elbújva a tűző nap, esetleg a hirtelen támadt záporok elől, kávézóasztalok köré verődve. Az autogramkérés errefelé, itt északon kevésbé divatos, annál természetesebb viszont, hogy az ország minden pontjáról idesereglett irodalom-oktató és -kedvelő tanárok – minden formalitást mellőzve – szóba elegyednek a szerzőkkel. De nem a befutottakkal, ellenkezőleg, leginkább a kezdőkkel, a kevésbé ismertekkel. Érthető talán, az utóbbiakról tudni kevesebbet a sztárokat favorizáló média téves, félrevezető, károsnak is mondható sztárpolitikája miatt.

Rám van írva talán, hogy magam is tollforgató vagyok? Vagy csak mert távol a tömegtől, félrehúzódva olvasok, engem is megkérdeznek, hogy soromra váró szereplő vagyok-e egy parkbeli rendezvényen. A választ nem sürgetvén előbb maguk mesélik el, hogy honnan és mikor jöttek. Egy kétszáz lelket számláló északi szigetről, a Lofotokon túlról. Kollégák, egyikőjük irodalmat tanít, barátnője, ha jól értettem, iparművész. Kézzel, varrógéppel alkot apró emléktárgyakat, díszes használati textileket. Maga varrja a ruháit s a környékük népviseletének egyes darabjait. Bevallom, nem mindent értek, erős tájszólással beszél épp a kézműves, akinek a tevékenységéhez amúgy is kevésbé értek, mint az irodalomhoz. Gyakran visszakérdezek, és ezt nagyra értékelik, mert alkalmat nyújt arra, hogy jól, hasznosat tegyenek, egy félig idegennek kitárulkozzanak. Attól végképp felvillanyozódnak, hogy műszaki végzettségem ellenére író vagyok, s ráadásul az

általuk is ismert, kedvelt norvég költőket magyarítom. Nem egyperces dicsőségben van részem, talán a világon sehol nem becsülik meg ennyire azt az önzetlen kultúraközvetítést, amit az elmesélésemből a maguk értékrendszerébe kódolnak át. Dolgozik bennem a kisördög, s kockáztatva a rám sugárzó kedvességüket, megkérdem, hogy szokás-e az ismeretségi körükben, vidékükön az írókat, művészeket rangsorolni. Pl. többre tartják-e a megfilmesített, könyvlista-vezető, címlapokra nagyított krimiírókat, mint az egyetlen északnorvég kiadó alkotóit. Sokatmondóan legyintenek, pedig az erre lakók nem mutogatósak. Józan, két lábbal a földön járó értelmiségiek, akik inkább hallgatnak a „még szakképzett” könyvesbolti eladóra és a könyvtárhajó alkalmazottjára, mint a reklámokra. Ezen a ponton érdekes fordulatot vesz hármunk története. Elárulom, hogy én meg egy busszal vándorló könyvtárost ismerek, ifjúsági regényeket ír, egyet közülük le is fordítottam, s bemutattuk néhány magyar iskolában. A parkból már együtt megyünk a közeli étterem emeleti bárjába, ahol éppen négy ifjúsági irodalmat művelő szerző mutatkozik be, köztük Linn T. Sunne, a fent említett író. A program után összehozom őket, úgy örülnek egymásnak, mintha régi ismerősök lennének. Míg engem dicsérnek egymásnak agyba-főbe, én csendben elköszönök, s csak halkan jegyzem meg, hogy ha mindössze ennyi történt volna velem e bizonyos kötet lefordítása kapcsán, már akkor is bőven megérte volna.

De sokkal, sokkal több történt. A kéziratot jó előre megküldtük négy pesti iskola lelkes tanárainak, hogy időben felkészíthessék diákjaikat a könyvfesztivál idején hozzájuk is ellátogató norvég szerzővel való találkozásra. Évek óta következetesen szorgalmazom ezt a pluszmunkát sem sajnáló ismerős tanárok, iskolaigazgatók körében. Nincs új a nap alatt, egyszer magam is belecsöppenem egy író-olvasó találkozóra immár ötven évvel ezelőtt. Éltre szóló élmény volt. Dolgozatot írtunk az ott szerzett élményeinkről, mint azt tették kérésünkre most is néhányan.

Linn T. Sunne: Tolvaj a hegyen (Napkút Kiadó, 2013) című regényéről osztályfőnökünkől értesültünk. Bárki jelentkezhett, hogy elolvassa, és nekik elküldte e-mailben a történetet. Nem tartott sokáig, egy délután alatt elolvastuk, mert nagyon izgalmas, váratlan fordulatokban gazdag volt a történet.

Elkezdünk készülni az író-olvasó találkozóra. Kérdéseket gyűjtöttünk, és mindenki nagyon izgatott volt.

A találkozót nagyon élveztük, mivel választ kaptunk kérdéseinkre, hallottuk a norvég nyelvet, amit a könyv fordítója, Kovács katáng Ferenc tolmácsol nekünk. A találkozó végén lehetőségünk volt átvenni a megrendelt könyveket, amiket az író mindenkinek névre szólóan dedikált. Végül közös fotókat készítettünk.

Mindannyian nagyon élveztük ezt a találkozót, reméljük, máskor is ellátogatnak hozzánk más szerzők is, és lehetőségünk nyílik elolvasni műveiket. (Orosházi Anna és Magyari Réka 7. z)

[...] Nekünk személy szerint nagyon tetszett a könyv, mivel ez egy krimi regény. Rettentően izgalmasnak találtuk, érdekes titkok kerültek napvilágra, és tanulságokat is levonhattunk.

Nagyon tetszett, és reméljük, sok könyvét olvashatjuk még az írónek.

Nagyon szerettük volna megismerni, de sajnálatosan a várva várt találkozó idejére mindketten megbetegedtünk. Így örök emlékként csak társaink elbeszélése marad, és az íróő által dedikált könyv.

Reméljük, máskor is ellátogatnak hozzánk, és akkor mi is részt tudunk venni egy ilyen találkozón. (Kása Zita Klára és Weisz Anita Helga 7. z)

[...] A találkozót nagyon izgatottan vártuk, mivel még egyikünknek sem volt alkalma igazi íróval találkozni. A könyvet érdekesnek találtuk, mert Oszkár kalandján keresztül megismertük a norvég húsvéti ünnepet, aminek számunkra az a különlegessége, hogy hideg, havas idő van. Fordulatosnak találtuk a történetet, mert nem számítottunk arra, hogy Marie néni lesz a tolvaj.

A találkozón az íróő, [...] felolvasott egy részt, melyet nekünk kellett felismernünk. Feszülten vártuk, hogy kérdéseinkre választ kapjunk. Sok mindent megtudtunk róla és a könyv írásáról. Reméljük, hogy újabb történetét is olvashatjuk, és újra találkozhatunk vele. (Tarnói Noémi és Varga Lilla 7. z)

[...] A tavaszi szünetben olvastam el a kéziratot. Már a történet vége előtt kitaláltam, hogy ki volt a tolvaj, és nagyon örültem, hogy igazam lett. Egy-két dolog furcsa volt azért a könyvben. A történet szerint vonaton utaztak, de látszólag nem volt náluk csomag! Mert amikor leszálltak a vonatról, akkor sülécen mentek a házig, akkor pedig nem volt lehetőségük csomagot cipelni. A másik, hogy bár nem vásároltak soha semmit, de mégis volt ennivalójuk, meg minden, ami kellett. Egy elírást is találtam a kéziratban, Eline neve többször rosszul szerepelt, fel is hívtuk a kiadót, szóltunk, javítsák ki, de azt mondták, hogy már nyomdában van a könyv. Amikor a találkozó végén megkaptuk a könyvet, szerencsére abban már jól szerepelt, tehát valaki más is észrevette és kijavította.

Egyik délelőtt volt a találkozó, több osztályból jöttek a gyerekek, több tanár is eljött, és az igazgató is. Az íróő a fordító bácsival – Kovács katáng Ferenc – érkezett. Linn elegánsan öltözött, hosszú szoknyában volt és kardigánban. Nagyon fiatalosan nézett ki, kedves volt és jókedvű, mindig mosolygott. Bemutatkozott és lehetett kérdezni tőle, amit csak gondoltunk. Én is készültem, de aztán olyan sokan kérdeztek mindenfélét, hogy mindenre megkaptam a választ, így nem volt már más kérdésem. Linn olvasott norvégul a könyvből, és ki kellett találni, hogy melyik rész volt. Egy fiú kitalálta, és kapott a könyvből, ajándékba. Ugyanígy az íróőnek is olvastunk fel magyarul, és ő is kitalálta, hogy melyik része volt a műnek. (De ő nem kapott ajándékot érte.) Az egyik fiú a norvég könyvből olvasott fel, angolosan ejtette ki a szavakat, a fordító ekkor mesélte, hogy a norvég nyelv az angol és a német keveréke. De mi jól derültünk a felolvasón, a mi fülünknek viccesen hangzott a norvég szöveg. Linn elmesélte, hogy Oskar visszatérő szereplő, már több könyvében szerepelt, és ikreket is szívesen szerepeltet, mert – ha jól emlékszem – neki is ikrei vannak.

Norvégiában jelentős gyerek- és ifjúsági íróként tartják számon, díjakat is kapott már, de ez volt az első könyve, amit magyarra fordítottak. A fordító bácsi elmesélte, hogy ő tanár is, az interneten tart órákat, ahol a diákok webkamerán keresztül tanulnak. A diákok ugyanabban a teremben vannak és válaszukat a mikrofonba mondják, amit körbeadnak. Linn is tanárként végzett, de könyvtárban is dolgozik.

A könyvet névre szólóan dedikálva kaptuk meg, nagyon örültem neki, mert ez az első olyan könyvem, amit az írója személyesen dedikált. És ez volt az első író-olvasó találkozó, amin részt vettem, szívesen elmegyek máskor is. Úgy hallottuk, hogy Linn csak a mi iskolánkba jött el, így ha lefordítják magyarra más könyvét is, akkor reméljük, jövőre is találkozhatunk vele. (Veres Atilla 6. n.)

[...] Az író-olvasó találkozót Angéla néni szervezte az 5. és 6. évfolyam számára. Kíváncsian vártuk, hogy végre találkozzunk egy igazi, élő íróval.

Linn Norvégiából jött, 4 gyereke van, és úgy néz ki, mint bármelyikünk anyukája. Kovács katáng Ferenc fordította a könyvet, és itt is ő tolmácsolt nekünk. Játszottunk olyat, hogy Linn norvégul felolvasott egy oldalt a könyvből, nekünk pedig ki kellett találni, hogy melyik részlet volt az. Én kitaláltam, de mivel hátul ültem, nemigen vették észre a jelentkezésemet. Nemcsak a könyvről beszélgettünk, hanem hogy milyen szokások vannak Norvégiában. A húsvétot teljesen másképpen ünneplik, mint mi. Felmennek a hegyekre, síelnek és krimi olvasnak. Megtudtuk azt is, hogy Norvégiában sok gyerek születik, ezért nagyobb esély van rá, hogy ikrek szülessenek. Az írónőnek is vannak ikrei. Egyébként a húsvét és az ikertestvérek is benne vannak a könyvben.

Majdnem két órát voltunk együtt, de nagyon gyorsan elment ez az idő. A végén az írónő dedikált. Ez az első olyan könyvem, amit az írója nevemre aláírt. Ennek nagyon örülök. Remélem, jövőre is lesz a suliban hasonló esemény. Remélem, a könyv is, amit majd el kell olvasni, legalább ilyen jó lesz, mint a Tolvaj a hegyen. (Galambos Barnabás 6.n)

Az írónő először járt Magyarországon. Ő, meglepő módon, a világutazó norvégokhoz képest ritkán jár külföldre. Tanulmányaira koncentrált, majd öt gyermeket szült. Vidéki házuk körül rengeteg a munka, két állása van, s emellett ír is. Nem csoda hát, hogy alig tudott időt szakítani a budapesti könyvfesztiválra. Nyitott szemmel, érdeklődve követte a zsúfolt programhoz passzított élénk tempót.

Az író-olvasó találkozókat az iskolák, a tanárok megismerésével kezdtük. Néhol gyerekkórust hallgattunk, helyi kiállítást néztünk meg, végül az iskolai menzákön a kicsikkel együtt étkeztünk.

Linn azt furcsállta leginkább, hogy a gyerekek előre felkészültek a találkozóra, s a történet ismeretében olyan kérdéseket tettek fel, amikkel a korábbi norvégiai rendezvényeken még nem találkozott. Meglepődött azon is, hogy a nagy létszámú rendezvényeken milyen fegyelmezett, ugyanakkor aktív és érdeklődő a 10, 12 éves korosztály.

Lillehammerben felidéztek a pár napos magyarországi tartózkodás élményeit. A könyvfesztivál forgatagát, a földalatti szecessziós állomásait, a villamosozásokat, az Olvasástársaság két minikonferenciáját, az Idegennyelvű Könyvtár rendezvényét és a hideg északról az áprilisi korai nyárba csöppent „túlöltözött idegen” pánikszerű ruhavásárlását. Meséltem a gyerekek róla szóló beszámolóiról, őszintén elcsodálkozott. Enyhén el is pirult.

Kínéztünk a kéklő hegyoldalra. Röpké felhőszakadás után ragyogóan fénylett a méregzöld, dús növényzet. Linnt körülállta az iménti hallgatósága, faggatták, beszélgették. Nem tudtam rákérdezni, hogy mikor jön újból Magyarországra.

Kovács katáng Ferenc Norvégiából

Hogy ne legyünk fácánok*

Körülnézek a villamoson. Színtelen, lefelé húzó arcok. Fáradtak. Meg még ki tudja, mi minden. Néhányan szépen öltözöttek, tekintetük is ünneplőben. Igen, ők is oda mennek. Sétálok a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár felé. Bársonyos, szokatlanul lágy novemberi este legyezet. A bejárat előtt kis csoport reménykedik. Már nem jutott jegy nekik. Hamar elfogyott.

Hosszú-hosszú lépcső föl az emeletre. Három teremben több száz ember, a két külsőben kivetítőn lehet majd követni. Nagyszabású, amerikai filmek fináléjába illő, szépséges díszletek. Csendesen várakozunk az arany stukkódíszek alatt. Nem túl gyakran találkozunk Nobel-díjas íróval. Vajon ezért vagyunk itt ennyien?

A mellettem ülő férfi azt mondja, minden könyvét olvasta, és a szeme fénylik. Beengedték jegy nélkül. Látom, mennyire örül, sikerült a kalandja. Már az is milyen izgalmas, hogy egyáltalán eszébe jutott, jegy nélkül is idejön. Elevenség vibrál az arcán, mint régen, amikor rockkoncertre mászhatott be a kerítésen.

Herta Müller a diktatúrát írja. A romániai diktatúrát, az ukrainai lágert. De hol vagyunk már ettől? Miért nem a jelenről szól, gyorsabban mindenki másnál?

Talán a szórólapok miatt, azért vagyok itt. Rajta fekete ruhás nő. Fekete haj, keskeny, piros szája csukva. Karja maga előtt összefonva, a bal kézfeje elrejtve a kar alatt, a másik nyitott ujjakkal a jobb karon pihen. Kitérülködés és rejtőzködés. Szemét félig lehunyva maga elé néz. Miközben befelé. Szemben áll velünk. Itt vagyok, ez vagyok én. Mint egy felkiáltójel.

Biztos kemény nő, arra gondolok. Egy kemény német nő. Lám, hogy támadnak a sztereotípiák. De továbbgondolom. Erős és bátor. Megírja, amit gondol. Már a szülőfaluját is hogy megírta. Lett is sok haragosa. Semmi hazafias pártosz, a kisebbségi lét mitizálása, a helytállás méltósága. Helyette kisszerűségbe ragadt létezés, szűkös horizont, a svábok felsőbbrendűségi tudata: a románok csak oláhok, még azt se tudják, hogy kell rendesen disznót tartani. Megírta a diktatúrát. Már ott, a diktatúra idején, Romániában is írta. Erő és bátorság. Ilyen lehet. Biztos kemény dolgokat fog mondani itt a ragyogásban.

Apró léptekkel vonul előre egy kicsi, vékony, törekeny alkatú nő. Vállá kissé felhúzva, előre hajlítva. Háta figyelő macska. Fekete öltözik, de a blúza ciklámen. Arca porcelán. Nagy szeme kéken nyitja a mélységek mélyét. Komolyság és rebbenékenység.

A riporternő a fájdalomról kérdezi. Jó ez neki, ez a múlt-feszegetés? Ki-beszélés vagy távoltagezés? Igen, van olyan, hogy jobb nem beszélni a múltról. Hogy a fájdalmat távol kell tartanunk, mert különben nem bíránk elviselni. Az édesanyja soha nem beszélt az ukrainai lágerben töltött éveiről. Tilos is volt beszélniük. És vannak dolgok, amiket nem lehet kimondani, mert ölni is tudnak az emlékek. De szavaik sem voltak rá, csak a nagyon egyszerű dolgokra, dialektusban beszéltek abban a kis, bánáti sváb faluban, Niczkyfalván, ahol született. Nem is volt szokás önmagukról beszélni falun, csak később tapasztalt

* Herta Müller 2012 novemberében Budapesten olvasott fel műveiből nagy számú közönségnek, Váradi Júlia kérdéseire válaszolt. Az író 2009-ben vehette át az irodalmi Nobel-díjat „költészetének sűrűségért és az elnyomottak világát őszintén bemutató prózájért”.

ilyet, a városban. A légerről szóló könyvét, a *Lélegzethintát* úgy tudta megírni, hogy három éven át beszélgetett az ukrainai légert szintén megjárta Oskar Pastior, ugyancsak bánáti sváb származású költővel, aki sok-sok évvel később nyúlt vissza emlékeihez. Pastior sem emlékezett mindenre, például nem tudta megmondani, hány ágy volt a barakkban. Vagy nem akarta. Mindenkinek joga van ahhoz, hogy hallgasson. Pastior halála után jegyzetei alapján írta meg a *Lélegzethintát*. Felolvas egy fejezetet a kötetből: *Zsebkendő és egerek*. Hangja nyugodt, lassú folyású, tárgyilagos, akárcsak a mondatai.

A kihallgatásokról: először kisztihand, a végén halálos fenyegetés. A kívülállásról: úgy akart élni, ahogy fontosnak tartotta. Államellenesnek mondták. Kítették fordítói állásából. Viszont nem kellett gyűlésekre járnia, ezért irigyelték is sokan, mérgesek voltak rá, meséli mosolyogva. Tegyétek ti is ezt, és akkor elindul egy láncreakció. Nem fizetett szakszervezi díjat, én a Solidarnosznak fizetek, mondta, és ezt *valamiért* provokációnak vették. Amikor megérkezett Németországba, még sokáig azt hitte, ott fogják megölni. Csak abban tudott bízni, hogy talán akkor nem engedték volna el.

Beszél rejtélyes balesetekről, poszttraumás krízisekről már Németországban, barátai tragikus öngyilkosságáról, félelmeiről, amik befészkeltek magukat a fejébe, és időnként előjönnek, aztán eltűnnek, hogy váratlanul újra rátörjenek. A halálos fenyegetésről Berlinben. Oda is utána nyúlt a securitate.

Erőteltjesen gesztikulál, ujjai mereven feszülnek.

Felidézi a németországi kezdetek, a hétköznapi és az irodalmi életbe való beilleszkedés nehézségeit, a Nobel-díja fogadtatását. Helyzetét Kertész Imrééhez hasonlítja, az ő hovatarozását is megkérdőjelezték, így mélyen együtt tud érezni vele.

Napjaink Romániájában is aggasztónak tartja a politikai helyzetet. A nemzeti hovatarozás hangoztatása provincializmus, nem más: a románok románok, a magyarok magyarok, és mindig is azok lesznek, nem kell ezzel foglalkozni, mert ez kirekesztéshez vezet, a kirekesztés pedig a diktatúrához kapcsolódik. Egyet lehet tenni: el kell utasítaniuk az embereknek ezt azzal, hogy így nem akarunk nemzetinek lenni. A demokratikus ember a nemzeti, vallja egyszerűen, bátran Herta Müller. *„Nem gyökereink vannak, hanem lábunk, amivel el tudunk menekülni...”* Keserű hangját úgy tudjuk jól érteni, ha elolvassuk magyarul most megjelent művét – a *Fácán az ember, semmi többet* – a saját világtól való elszakadás fájdmáról, a bánáti svábok kivándorlásáról.

Kollázsok. Kifújuk a levegőt, oldódik a hangulat. Herta Müller játékosága ezekben szabad utat kap. Évek óta ragasztgatja levelezőlapokra újságokból kivágott szavait egy-egy kis képpel ellátva. Magába szívja a szavakat, tárgyként kezeli. Ilyenkor alkotói lázban ég éjjel-nappal. Mesél. Több százezres szógyűjteménye van, valósággal szenvedélyévé vált a kollázs-készítés: nem tud már semmit úgy elolvasni, hogy ne vágna ki valamit, ösztönösen érzi, hogy arra még szüksége lesz, tehát meg kell szereznie. *Nincs nyelv. Az van, amit teszünk. Azért kell a nyelv, hogy elmondjunk valamit, amit akarunk. Nem szeretem a nyelvet. Nem is bírom benne. Ölni tud. Csalódást tud okozni. De nincs más választás, mint meglegelni azokat a szavakat, amelyek kifejezik, amit akarunk.*

A *Fácán az ember, semmi több* kötet kapcsán a román nyelv érzékletességéről beszél: a *Fasan* szó használatát a románból vette át, ami a szerencsétlen embert,

a lúzert jelenti, fácánra a kezdő vadászok mennek, mert nem repül magasra, elbújik a fűben, mégis megtalálják – ilyen az ember, semmi több. Magyarul: balfácán.

Végül felolvassa a *Fácán az ember, semmi több* kötetből *A fűlevest*. Katharina úgy tudta túlélni a lágert, hogy fűlevest evett, és minden évben más férfinak adta oda magát. Herta Müller erőteljes hangja betölti a fényes termeket, megilletődve hallgatjuk. A próza ritmusa, ismétlődései belehúznak abba a világba, ott járunk Katharinával az ukrainai lágerben.

Herta Müller családjának története a személyes sorsoknak a XX. század történetébe ágyazottságát mutatja. Az elnyomó- és az elnyomottszerp fordulásának is extrém példája: az apa volt SS-katona, az anya öt évet töltött munkaszolgálaton egy ukrainai lágerben, amelynek emléke még a hallgatások közepette is végigkísérte gyermekkorát. Az ötvenes évek diktatúrája, ebbe nőtt bele a következő nemzedék, az övé. A Ceaușescu-diktatúra túrhetetlensége, a bántási németek kivándorlása. Az otthon, a haza elvesztése. Németország befogadta a visszatelepülő svábokat, még fizetett is a szabadságukért, de a szalmakazlas, szekeres otthonukat nem adhatta vissza. Az akkori NSZK fényévekre lehetett attól a hazától, amelyet el kellett hagyniuk.

Herta Müller múltja itt él, a jelenében. Ezért írja újra és újra. Ezt bírja tenni múltjával: megírja. Hogy jó-e ez nekünk? Megtudnunk, hogy fácán az ember, semmi több? Hogy ennyi, hogy mindent meg lehet tenni velünk? Úgy gondolom, kell tudnunk róla, mert ez a múlt a mi múltunk is. Tudnunk kell róla, hogy föl tudjuk ismereni a saját jelenünkben. Hogy ne engedjük újra. Hogy ne legyünk mégse *fácánok*.

Jelentheti-e vajon mindez azt, hogy az írás kiszabadít? A szabadulás lehetséges útja? Herta Müller azzal zárja a beszélgetést, úgy képzei, tudna élni írás nélkül. Minden könyve után azt mondta, megírtam, nem írok többet. *Azt hiszem, tudnék úgy élni, hogy nem írnék többet. Jobb lenne, ha nem kellene többet írni.* És mosolyog.

Kifelé menet még váltok néhány szót a mellettem ülő férfival. Kapok egy névjegyet: építészmérnök. Hogy miért olvassa? Mert a nagyapjáról szól, aki szovjet munkatáborban halt meg, két árva maradt utána. Gyerekkorában hallott róla ezt-azt, azóta foglalkoztatja. Eddig ilyesmiről nem olvasott, ez is agyonhallgatott téma. És nagyszerűen van megírva. Meg azért, mert Romániáról ír, egyetemistaként sokat járt Erdélyben, még látta a sokszínű Romániát, amikor még éltek ott németek, svábok... Lám, ő ezért jött ide. Hogy megtudjon még valamit a nagyapjáról. Hírt hoztak felőle. Ez a törekeny nő, aki ott se járt, csak évtizedekkel később, hogy megismerje regényének helyszínét.

Van egy képünk az alkotóról. Feltételezésekből, előítéletekből, elgondolásokból rajzolt kép. Ma este ez a kép átrajzolódott. Ma este ilyennek láttam Herta Müllert: bátor és őszinte. Nem erős, nem kemény. És nem is *úgy* bátor. Inkább törekeny, vibrálóan érzékeny és finom. Sebzett. De tud nemet mondani. Igen, elsősorban őszintének nevezném. Őszinte, ezért bátor. Mindkettő feltétele az írói pozíciónak. Ezért kellett szembemennie azzal, ami volt, a családdal, a bánáti német közösséggel, a kiüresedett tradíciókkal, a sztereotípiákkal, a romániai diktatúrával, Ceaușescuval, a securitátéval, a német irodalmi elvárásokkal. Saját félelmeivel. Ez a szembefordulás belőle fakadt, és ő elfogadta ezt. Ez lett a sorsa.

Ha az ember kiengedi kezéből a sorsát, akkor elveszett, írja a *Lélegzet-hintában*.

Pál Marianna

Radnai István

Nehezen hajnalodik

*„Az idő elmúlva hova tűnik,
hova pereg le? Miféle homokórán
hull át másik világba?”*

Kiss Dénes: *Az eltűnő idő*

szűk nyakú az idő hetvenhét év leperreg
szűken s pontosan mérve pereg
beleférnek szaharai hőség és forradalmak
békediktátum a halál érvényes akkor is
ha magad már alá sem írod
csupa titkos záradék csonkítás
megíratlan versek felgyűrt kézirat
elmázolt porfesték papír vagy
elhasadt lemez nem éppen középen
csak annyira hogy amit gondolsz
itt már nem olvasható
esendő s a hajnali pára a látó-
határon ül épp csak a peremén

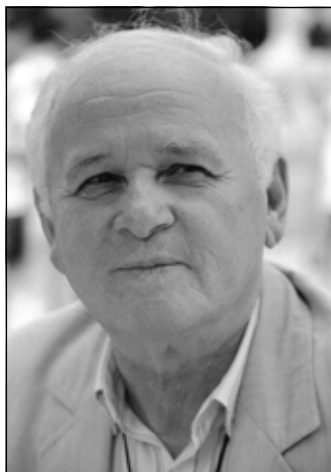
te már nem vagy többé
az idő foglya a földi évek
micsoda értelmetlen fogalmak
a mögötted hagyott űrben
kiutálnak egy bárányfelhőt
megállítanak kedvedért egy bolygót
hisz átszállni vagy kénytelen
lekésted-e a csatlakozást

mint a marsról eltűnt víz
barázdákat vagy csatornákat
újabb verseket hagysz hátra
szervesülsz vagy csupán
kristályrácsokon akadsz fenn
az idő zúz ízzé-porrá

miközben a magam homokóráján
fordítok egyet három perc
vagy tizenöt esetleg évek
talán kiosztják nekem az egész
sivatagot gazdálkodjak vele mielőtt

mielőtt sárgán vagy vörösen
porként vagy zökkenő kövekkel
a zárt idő üvegének nyakán
velem együtt elakad
s utánatok nem enged

elválaszt hogy lerakjon
egy ismeretlen magányos bolygón

Kiss Dénes
(1936–2013)

Az elfeledett regös

Novotny Gergely
(1925–2003)

Mintha tegnap történt volna... Budán, a hegyvidéken megállunk egy kereszteződésnél – nekem fogalmam se volt róla, merre kell menni, mert nem jártam még erre –, Gergely körbepillant, majd határozott léptekkel megindul jobbra felfelé a kapaszkodón. Húsz méter után azonban ismét lecövekelünk, „nem, mégsem erre”, jelenti ki, visszatérünk a kereszteződéshez, és bal felé folytatjuk gyaloglásunkat. Pár perc múlva vendéglátó-ipari egységhez érkezünk, amelyet külső jegyei célgyanússá tesznek. De Gergelyben kétségek támadnak. „Nem emlékszem, hogy itt ilyen hatalmas fa állt volna...” A fa valóban terebélyes, és beárnyékolja a presszó bejáratát. Odalépek, lenyomom a kilincset. Az ajtó nem engedelmeskedik. Közösén megvizsgáljuk a „Nyitva tartás” feliratú táblácskát, és megállapítjuk, hogy a helynek szombat délután ilyenkor már rendesen üzemelnie kellene. „Kár, jó kis presszó volt. Úgy látszik, végleg bezárt.” Novotny elréved, végigfut-

tatja tekintetét az épületen, a kora őszi álmoságban szunnyadó kerten, majd felrezenve azt javasolja, sétáljunk vissza az Orbán tér felé... Nem messze parkol a kocsijával, tud egy másik helyet, menjünk át.

Elindultunk ismét visszafelé az úton, amit már egyszer megtettünk, amikor véletlenül magam mögé pillantva észrevettem, hogy autó parkol le a preszszónál, és középkorú nő száll ki belőle. Szóltam Novotny-nak, hogy várjon egy percet, odamentem a nőhöz, pár szót váltottam vele. A pincérnő volt, nyitni érkezett. Biztosított, hogy akad ugyan még némi pakolnivalója a raktárban, de gyorsan végez, addig is beenged minket, ülünk le.

Bejutottunk a Levendula presszóba, leültünk, és vártuk, hogy rendelhesünk. „Maga igazán életrevaló”, állapította meg vastag szemüvegén át rám pillantva Novotny. „Tudja, én már nagyon sok zárt ajtóval találkoztam az életem során. Megszoktam, hogy az ajtók zárva vannak, és ezt tekintem a természetes állapotuknak... Megszoktam, és sarkon fordulok.”

Ez volt az első találkozásunk, az első többórás beszélgetéssel, hogy aztán négy éven át hol itt, hol ott fűzzük tovább az első, kacskaringós eszmecsere-t.

Hogyan él emlékezetben Novotny Gergely? Egészen másféle emberre számítottam, amikor még nem ismertem személyesen. Amikor még csak szerettem volna megismerni.

Még az előző évezredben járva (egészen pontosan 1994-et írtunk) a Liget folyóiratot lapozgatva szemem elé került az *Ahogy kifizetem Keiron sörét* című próza. Az írás felzaklatott és elvarázsolt, no és menthetetlenül kíváncsivá tett... Ki lehet a szerzője? Micsoda friss hang, micsoda merész lendület! Úgy képzeltem, hogy egykorú, vagy tán nálam is zöldőbb fülű pályakezdőbe botlottam,

akit átcsábíthatok a saját lapomba szerzőnek... Mert ilyesféle, lapalapító terveim voltak! Megkerestem Horgas Bélát, a Liget szerkesztőjét, és kértem, hogy hozzon össze Novotnyval. Horgas figyelmeztetett, hogy meglepetésben lesz részem. Többet nem mondott, csak somolygott, én pedig nem spekuláltam, mert úgy véltem, kiderül majd, aminek ki kell. A szerkesztőségben, a Gaál József utcai „lóhereházak” egyikében találkoztunk volna, Gergely azonban beteg jelentett. A következő alkalmat a Petőfi Irodalmi Múzeumba beszéltük meg, irodalmi estre, de elkerültük, nem találtuk meg egymást a közönség soraiban, ráadásul én késtem, Novotny korábban ment el, a meglepetés megint halasztódott. Egészen a fenti napig, amikor az Orbán tértől nem messze lelepleződött orbitális tévedésem. Az autóból két nemzedékkel felettem járó, hetvenhez közeledő úriember szállt ki, aki akár a nagyapám lehetett volna.

Hogyan él emlékezetemben Novotny Gergely? Megismerve (mennyire ismerheti meg egyik ember a másikat?), már nem tudtam másként gondolni rá, csak úgy, mint az Öreg Gyermekekre.

Botladozott a reáliák világában – amit életnek, érvényesülésnek szokás nevezni –, de a saját alkotásainak világában is. Ateistának vallotta magát, konokul és kidolgozott érvrendszerrel támasztva alá meggyőződését, miközben írásaiban, talán önmaga által se észlelve, Istennel beszélgetett. A képek világából indult, apja festészete, a képi ábrázolásban rejlő egyszerre finom és nagyvonalú élménykövetítés lehetősége mélyen megérintette, aztán zenei pályára lépve a ritmika zsigerekig ható, léttörvényeket feltáró erejét tapasztalta meg – végül mégis a gondolatok, az írássá formált elbeszélés világában talált otthonos kifejezési módot magának.

Isten terveit kutatta, vele perlekedett, számára „közvetített” minden írásában: az emberi elesettségéről, abszurd léthelyzetekről, amelyekben óhatatlanul tárgyiasult áldozattá, fáról leszakadt, szél által kergetett és végül drótkerítésen fennakadó, elszáradó és onnan leporladó levéllé válunk. Tapasztalati anyaga volt bőven. Butaságról, nemtörődomségről, önzésről, erőszakról. Ezekről írt volna? Ó, nem...

Novotny írásaiban nem okokat kutatott, hanem a sejthető okok jól látható, kínos következményeit mutatta be. Melankolikus beletörődést görgető élettapasztalat és naivitástól sem mentes rácsodálkozás keveredése – ezek a hangulati elemek határozzák meg műveit, és persze a rácsodálkozásból eredő friss képalkotások és asszociációk sora, amelyeket minden esetben visszaágyaz a bölcseletbe. Bölcselete az egyénileg bejárható néhány évtizedes életútnál mélyebbről, évezredek kútjából táplálkozott, ám mégis sajátja volt, pormentesen üde és adekvát a jelenkori élethelyzetekkel. Ez csak úgy lehetséges, ha valaki hetven- (vagy hétszáz?) évesen is gyermek marad, még hozzá olyan korban, a XX. században, amely nem engedett gyermeknek, azaz ártatlannak maradni. A gyermek-lelkek sokszorosan áldozattá váltak és elhunytak az emberi történet akkori stációjában, Novotny Gergely tehát csodálatos túlélő, aki senki mással össze nem téveszthető hangon, mert senki más által túl nem élt lelki-helyzeti optikából képes tudósítani.

Bár közel negyvenöt év életkorkülönbség terpeszkedett közöttünk, Novotny mégis kinevezett a menedzserének, amolyan ajtónyitó embernek, aki a civil és a „fensőbbéséges” irodalmi világ határán segít átevickélni. Kinevezett? Rosszul

fogalmaztam, inkább csak hagyta, hogy kézbe vegyem a kilincset, amelyet jól-rosszul, tévetegen le is nyomogattam... Hiszen saját dolgaiban én is rokon lelkű ügyetlen voltam, csak más, számomra kedves személy érdekeit képviselve tudtam megfelelő határozottsággal fellépni.

Már egy-két év eltelt megismerkedésünk óta, amikor egy szeles áprilison megkért, hogy szerezzük vissza az egyik kéziratát. Elkövette a hibát, hogy egyetlen példányban gépelt le valamit, azt pedig egy kiadónak postázva kiadta a kezéből. A cég mindent tagadott. Nincs náluk a kézirat, soha nem is hallottak a szerzőről. Aprócska többnemzetiségű vállalatról volt szó (nevét fedje jótékony homály), amelynek levegőtlen, neonfénnel szórt szerkesztőségi szobájában a tevékenységükhöz (kiadott könyvek száma) mérten sok, szám szerint három munkatárs is tanyázott. Érdeklődésünkre előszóban is megerősítették, hogy semmiről sem tudnak.

– Márpedig mi innen addig el nem megyünk, míg a kéziratot vissza nem kapjuk – jelentettem ki magam számára is meglepő agresszivitással.

A szakállas kiadóvezető újból biztosított, hogy nem tudnak a műről, és már minden lehetséges helyen, zegben-zugban keresték. Szavaival némiképp ellentétben az egyik munkatárs (testes, édesszájú alanyi költő), a lehetséges zegkezugok számát alaposan redukálva a sarokban álló alföldi szekrényre mutatott. – Ott tartjuk az irományokat...

– Lássuk – ezzel feltártam a bútordarabot, és megbontottam a benne tornyosuló több folyóméternyi paksamétahalmot. Módszeresen, minden egyes dossziét kézbe véve haladtunk, egyre mélyebb rétegekbe ásva, és már szinte koppanásig jutottunk, amikor a legeslegutolsó dosszié fedőlapján Novotny neve bukkant napvilágra.

Igen, igen, bólogatott az öreg, ez minden eddigi tapasztalatát igazolja. A kézirat legalul, alatta már csak a szekrény alja, azon túl pedig a higgadt anyaföld.

– Így kell valamit elsüllyeszteni, mélyre, és alaposan elfedve. Emberi csont vagy gondolat? Egyre megy.

A hang, még ha betűhangot is formáz, jóval közelebb áll a zenéhez, mint a gondolathoz, hiszen tisztább és közvetlenebb, érzelmileg zavarmentesebb és metafizikailag törvénytisztelőbb, mint az egyén egójától menthetetlenül mindenkor átítatott gondolati közlés. Története során az ember a hangot, illetve a hangokból szervezett tiszta érzelmű éneket valójában csak „ellopta”, önmagára ferdítette, hogy egyre bonyolultabb, absztraktabb gondolatai számára hordozó közeget találjon. Ennek az „eszközzé válásnak” az útját kutatta (a jelenből elindulva visszafelé) Novotny, amikor a szavakat, a prózát visszabontotta szöveggé, persze nem úgy, ahogy posztmodern szöveggyárosok általában bontanak (valamit elvéve, azt kutatva, hogy mi marad a valami helyén), hanem folyamatosan ragaszkodva a hangokban lakozó zeneiség fundamentális erejéhez. Ezt az erőt visszaáramoltatta, a hangoktól (betűktől) a szavakon és mondatokon át egészen hosszú szövegekig, zenei kompozíciókat hozva létre.

A szövegzene – létrehozásának módszeréből szinte szükségszerűen adódóan – atavisztikus hangulatot áraszt, ezt fejezi ki Novotny ilyen jellegű összegyűjtött műveinek *Körtánc és litánia* kötetcíme is.

Amikor az Avar presszó kerthelyiségében (mert idővel a Levendulából átköltöttünk a Tik-Takba, majd onnan az Avarba) leültünk az öreg gesztenyefa alá,

Novotny felvette a fa frissen elejtett nedves-barnán csillogó, tüskés kabátját épp csak ledobott terméseinek egyikét, forgatta az ujjai között, és mesélni kezdett.

Mesélése majdnem zene volt, ismétlődő monoton részekkel, időnkénti felütésekkel, amikor váratlanul kérdezett tőlem valamit. A megszólalásom mint betét, először csak beékelődött a kompozícióba, tájidegen, fészkelődő elemként, később viszont helyére zökkent, ahogy ritmikailag folytatódott, kifutott és végső soron értelmet nyert, összesítva, összepödrítve az általa elindított főtémával.

A régmúlt idők táltos történetmondói, regősei mesélhettek így a mindent magába olvasztó idő felülírhatatlan hatalmáról. Kútmély múltból, pillanatnyi jelenről és megírt jövőről egyszerre.

Mintha ugrottunk volna az időben, megint ott vagyunk az Avarban, ám szinte minden változatlan, csak az Öregnek ezúttal dió van a kezében. Zöld dió. Az ujjai barnák, árulkodósak, hogy türelmetlenül felbontják a zöld héjat, hozzá akarnak férni a magházhoz, hogy feltörhessék és hozzáférjenek a maghoz. Türelmetlenség, gyermeki türelmetlenség... Vagy pusztán az élet szeretete?

Hogyan él emlékezetemben Novotny Gergely?

Az utolsó években nem találkoztunk. Gergely többször keresett, telefonon, aztán már csak levélben, de én beletemetkeztem gondjaimba, és egyre hártottam a személyes találkozást. Aztán a halogatásom végzetessé vált, az Öreg Gyermek homokórája lepergett, és halálhírét véve már csak a lelkiismeretemmel nézhettem farkasszemem.

Eltelt néhány hét, és ismét találkoztunk. Kapaszkodón baktattunk felfelé, Budán, talán a Levendula presszót keresve... Elfáradtunk, és leültünk egy úti padra. A trolibuszok és padok rendesen pirosak mifelénk, ez a pad azonban indigókéken virított, jelezve, hogy talán nem a szabályos valóságban, hanem álomban járunk. Gergely elrévedt a fák koronáját szemlélte, vagy talán még magasabbra, a fénylő fehér felhőkre tekintett a koronák fölött. „Írok – szólalt meg kis idő múltával. – Írok most is, nem tudom abbahagyni.” Csodálkozásomra falevelet vett elő a zsebéből, széles, nagy felületű, elszáradt szélű juharlevelet. „Erre.” Kezembe adta, a levélen apró betűkkel, kézírással nyolcsoros vers volt. A barátságról szólt.

Kállay Kotász Zoltán

Nozotny Gergely

Lány a parton

Akkoriban a szőke hajú Márta
a homokpartokon,
hol kagyló haldokol,
a hullámverést várta.
Fenn csillogott az égnek sátra,
és jött mesés
hullámverés,
közeledve habzó táncát járva.
Fogalmam sincs, hogy mit várt tőle Márta,
hogy mit akart,
és hogy a part
s a kagyló mit szólt sós vizekbe mártva.
A hullámverés segít-e? Vagy ártva
hoz híreket,
és integet
keserűséget hagyva hátra?
Ami maradt, az sem volt kevés.
Ahogy haladt az árva
az est homokján járva,
utolérte a hű hullámverés.

FÜRKÉSZ

Erdélyi István

Világosról – világosabban?

Katona Tamás emlékének

Apai nagyapám, Erdélyi István (született Borosjenőn 1842-ben), aki édesapjával az Arad közeli Szenttamáspusztán élt és alig hétesztendő múlt a fegyverletétel idején, azt a családi hagyományt hagyta édesapámra, azaz fiára, az aradi születésű Erdélyi Ferencre, hogy a világosi fegyverletételről készült okmány aláírására az ő édesapja által épített új tanyán, náluk került volna sor. Elkészítették már az íróasztalt, melléje azt a kis tölgyfa asztalkát is, amelyre a tinta, toll és porzó került a papírok mellé. Ezt a kis asztalkát még nagyváradi lakásunkban is őriztük, egészen menekülésünkig, azaz 1944. szeptember végéig. Az osztrákokat segítő Rüdiger F. V. tábornok,¹ aki feltehetően az egyik világosi magyar földbirtokosnak, Buhusnak (az osztrákok által már jóval régebben felrobbantott világosi vár köveiből 1784 után épült) kastélyában éjszakázott, nem írt alá semmit, csupán francia nyelvű levelet íratott Julius Haynau osztrák hadvezérhez, melyet most eredetiben (1. kép) és magyar fordításban is közlünk. Végül az oroszok magyar hadifoglyot *egyed sem* vittek magukkal, foglyaikat, a tiszteket is lefokozva, azaz minden egyes magyar katonát besoroztak az osztrák hadseregbe. Csak a kiegyezés után (1867) majdnem két esztendővel jelent meg először, az akkor vasárnaponként megjelenő, felvidéki Magyar Minervában egy metszet – sajnos nincs aláírva a szerzője –, amelyen az látható, hogy a lefokozásuk előtt egyes magyar tisztek kardjukba dőlnek, agyonlövik lovaikat vagy magukat. A metszet bal sarkában, lent, osztrák lovascsoport vehető ki halványan (2. kép). Az orosz csapatok elvették és magukkal vitték a magyar seregektől összes lovukat, fegyverüket és kocsijukat, valamint a hadizászlajainkat, melyeket különben közvetlenül a második világháború kitörése előtt visszaadtak Magyarországnak, mintegy figyelmeztetésül, hogy ne csatlakozzunk a németek háborús terveihez. (Jóval később, az 1950-es évek vége felé, alkalmam volt látni az akkor leningrádi Állami Ermitázs Múzeum raktárában azt az üres üveges szekrényt, ahol korábban azokat őrizték.)

Az osztrákok által segítségül hívott orosz cári csapatok vezetőjének Julius Haynau táborszernagyhoz, az osztrák császári csapatok parancsnokához írt levele – Kakasy Judit fordításában – a következőképpen szól:

Tábornok Úr!

Sietek tudatni Excellenciáddal, hogy Görgey saját elhatározásából, feltétel nélkül meghódolt. Ma reggel, augusztus 13-án történt, hogy az általa vezetett összes csapat letette a fegyvert a vezérletem alatt álló Orosz Birodalmi Hadsereg előtt. E fontos esemény színhelye Világos² síksága volt.

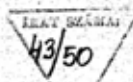
¹ 20 év múlva azt írták, hogy 8641 embert és 2562 lovat adtak át az oroszoknak (l. a Vasárnapi Újságban), de nem Oroszországba kiviendő hadifoglyokat.

² A francia levélben: 'Szelles'. Valószínűleg a német 'helles' (~világos) szó félrehallása.

N° 31 1849

0366

815-Juno cc 7 1/2 inch 1847
 43/50
 261a

Aug 6 $\frac{7}{3}$ Sept
261a

Monsieur le Général,

Je m'empresse d'informer V^{otre} Excellence
que G^{orgey} vient de faire spontanément
sa soumission pure et simple. C'est
dans la journée d'aujourd'hui, 13 août,
qu'il a, avec toutes les troupes qu'il
commandait, déposé les armes de-
vant le corps de l'armée Impériale
russe, placé sous mes ordres. Et acte
important à eu lieu dans les plaines
de Szollos

Les généraux rebelles qui se sont ainsi rendus à discrétion, sont, y compris Gōrgey, au nombre de 11, et le corps entier, infanterie et cavalerie, est de plus de 20,000 hommes, avec une artillerie de 130 pièces de canon attelées. J'expédie hommes et matériel de guerre à Son altope N^o le commandant en chef, à Gross-Wärden. —

86

A. S. E. Mr. L. Harris J. Hayman 1. B.

76

Dans la même journée d'aujourd'hui j'ai reçu deux parlementaires d'Anrad qui étaient venus me proposer la reddition de cette forteresse, mais à la condition expresse qu'elle n'aurait lieu qu'en présence de troupes russes. Je tiens compte de cette démarche à Mre Feldmarschal Prince de Varsovie, et je me crois pas devoir vous la laisser ignorer.

Dans l'impossibilité de me mettre en rapport avec votre bureau par l'intermédiaire du détachement volant que j'avais formé à cet effet, j'ignore jusqu'à présent les opérations de votre armée. D'ailleurs comme les hostilités paraissent tirer à leur fin, il ne me reste qu'à désirer de voir réunie aussi tôt à mon corps d'armée la division qui en avait été détachée

pour servir de corps auxiliaire à
l'armée commandée par Vob.
Excellences.

Agéez, chonsieur le Baron,
l'assurance de ma très-haute consi-
dération. — Le Comte Rudiger

Ex archivo bellico hungarico
Belmont

A világi fegyverletétel, 1849, aug. 13. — (Egykoru rajz után.)

A magukat kényünkre megadó, lázadó tábornokok, Görgeyt is közéjük számítva, tizenegyen vannak: a hadtest egésze, gyalogság és lovasság, több mint 20 ezer ember, tüzérséggel, ennek 130 ágyújával. Az embereket és a fegyvereket elküldöm Nagyváradra, az ő császári és királyi felsége főparancsnokához.³

Ugyancsak a mai augusztusi napon fogadtam két aradi parlamentert, akik ennek az erődítménynek a feladása óta érkeztek, de a sietős körülmények miatt, csak az orosz csapatok jelenlétében történhetett ez. Rögtön beszámoltam a Varsói Herceg tábornagy úrnak, és úgy gondolom, Önnek is tudnia kell róla.

Abba a lehetetlen helyzetbe kerültem, hogy képtelen voltam kapcsolatba lépni Excellenciáddal közvetítő útján, s az Ön hadseregének hadműveleteiről mostanáig nem tudtam. Most, hogy az ellenségeskedés megszűnni látszik, nem marad számomra más, mint hogy azonnal csatlakozzam hadosztályomhoz különítménnyel, amelyet az Excellenciád által vezetett hadsereg kiegészítésére rendeltek ki.

Báró úr, kérem, fogadja őszinte nagyrabecsülésemet: gróf Rudiger (az aláírása saját kezű)

³ F. V. Rüdiger, aki II. Alexij orosz pátriárka egyik őse volt, eredetileg balti német származású családból eredt, a mai Lettország területén született (részben Gyóni Gábor adata).

Az eredeti, 1849. augusztus 13-án kelt levél a Hadtörténeti Intézet levéltárában van.

Mindehhez hozzá kell tennünk, hogy Görgey (1848-ig Görgei) Artur 1846-ban kilépett a hadseregből, ahol az egyik huszárezredben főhadnagyként szolgált, és utána vegyésznek tanult Prágában, ahonnan csak 1848-ban tért haza, és visszatérve a hadseregbe, az 5. győri honvédszászlóaljban lett százados, majd a szolnoki, illetve a csepeli nemzetőrség táborának lett a parancsnoka. Csak 1849 tavaszától lett a magyar hadsereg ideiglenes fővezére, majd hadügyminiszter. Kossuth Lajos ugyan később leváltotta, de megmaradt a felső-dunai hadtest fővezérének. A Felvidéken egy ideig lekötötte az osztrákok által segítségül behívott orosz főerőket. A temesvári vesztes csata után Kossuth ismét őt nevezte ki fővezérré, majd diktátorrá. Így tehette le a fegyvert az oroszok előtt. A cár követelésére amnesztiát kapott az osztrák császártól, és Klagenfurtba száműzték 1867-ig. Nem tekinthető árulónak. Az osztrák oldalon beavatkozott cári orosz csapatok sikerei sajnos már nem tették lehetővé a forradalom és szabadságharc magyar seregeinek további harcait.

Irodalom:

- Koczogh András, *Görgey*, Bp., 1942 (a 2. oldalon a Görgeyvel kapcsolatos korábbi irodalom jegyzéke)
- Görgey Artúr, *Életem és működésem Magyarországon 1848-ban és 1849-ben* (A Fatyjejev által, I. lejjebb, említett N. V. Berg által oroszra átültetett kiadást nálunk nem ismerik.)
- Katona Tamás, *Az aradi vértanúk*, Bp. 1983, II. Itt közli Görgey levelét is Ó-Aradról magyarul, amelyet F. V. Rüdigerhez intézett augusztus 11-én.
- Kosáry Domokos, *A Görgey-kérdés története*, Bp., 1994
- Herrmann R. (szerk.), *1848–49. A szabadságharc és forradalom története*, Bp., 1996
- Emlékezések húsz év előttre*, Vasárnapi Újság, 1869. augusztus 15., XVI. évf. 33. szám, 449–450.
- Rosonczy Ildikó, „*Fiúk, hát nem gyűttök a vörös hacuka után attakba?*”, Magyar Nemzet, 2001. VII. 7.
- Fatyjejev Andrej, *Világostól – Krímig*, Bp., 2011 (ford. Horváth István), 122.
- Rosonczy Ildikó, *A várparancsnok*, Magyar Nemzet, 2013. IV. 13., 36.

Sokcsebits Dénes – Blazsetin István

Horvátok-e a tőköli rácok?

A Csepel-szigeten (ma jobbra csak Tökölön, korábban Csepelen is), valamint a Duna jobb partján (Ercsi, Érd) élő katolikus délszláv népesség a što nyelv-járás újabb változatának íző dialektusát beszéli. Ezt a dialektust Horvátország-ban és Bosznia-Hercegovinában kizárólag horvátok használják (kivételt csak egy kevés, bizonyíthatóan katolikusból iszlám hitűvé vált muzulmán bosnyák képez). Tehát egyértelműen ma is horvátok által lakott területről érkeztek a XVI–XVII. században, a török hódoltság idején mai magyarországi lakóhelyeikre (Tökölön már 1541-ben megjelentek). A rác elnevezést már Magyarországon kapták a XVII. század végén az osztrák hatóságoktól, valamint később magyar szomszédjaik is így nevezték őket, s lassan ők maguk is elkezdtek alkalmazni magukra ezt az elnevezést. A rendkívül összetett és sok népcsoportból álló magyarországi horvátság nemzeti hovatartozásának megértéséhez röviden utalni kell az egységes horvát nemzet kialakulásának folyamatára.

Már a középkorban (IX–X. század) a mai Horvátországon túl a Bosznia-Hercegovina egyes részeit is magában foglaló horvát etnikai területen több különböző fejedelemség alakult, melyek közül a tenger melléken fekvőből alakult ki a középkori Horvát Királyság, amely 1102 (Könyves Kálmán horvát királlyá koronázása) után több mint nyolcszáz éven át államközösséget alkotott Magyarországgal. A XV. századtól kezdve a horvát etnikai terület több, egymással szemben álló államhoz került. Dalmáciát Velence, Boszniát (majd a XVI. században Horvátország és Szlavónia nagy részét) az Oszmán Birodalom hódította meg, a maradék horvát és szlavón vidékek pedig, a török által meg nem szállt magyar területtel együtt, a Habsburgok dunai birodalmának részévé váltak. Ez a megosztottság fennmaradt az újkorban is, s a horvát népcsoportok nemzeti integrációját erőteljesen gátolta. Ennek ellenére a tizenkilencedik, valamint részben a huszadik században, majd immár az egységes délszláv állam biztosította állami kereteken belül, a leginkább a németiséghez hasonló törzsi, vagy népcsoportbeli és múltbeli államterületi elkülönültséget leküzdve, a Drávától az Adriáig terjedő térségben kialakult az egységes nemzeti tudattal rendelkező horvátság. A különböző népcsoportok lokális vagy etnikai csoporttudattal rendelkeztek, de egységesen a katolikus egyházhoz, s rajta keresztül a nyugat-európai kultúrkörhöz tartoztak, ami megkönnyítette integrálódásukat az egységesülő horvátságba. Ebből a szempontból, a bunyevácokból, sokácokból, (katolikus) bosnyákokból, dalmátokból stb. álló horvátság XIX. századi nemzeti integrációs folyamata hasonlít az ugyancsak népcsoportbeli és államterületi elkülönülést mutató szászokból, frankokból, bajorokból, svábokból, poroszokból álló németiségben lezajlott egyesüléshez, vagy a különböző, önálló királyságokban, fejedelemségekben élő, különböző nyelvjárást beszélő, de a katolikus vallás és az egységes irodalmi nyelv révén a XIX. században egységesülő olasz nemzet kialakulásához.

A XIX. századi (néha azonban későbbi keletkezésű) magyar munkákban is időnként (alighanem a szerb Vuk Karadžić nyomán) tévesen katolikus szerbekként emlegetik a bunyevácokat és más što nyelvjárású horvát népcsoportokat, noha egyértelműen a fentebb bemutatott horvát etnikai területről származnak – igaz, ezt a tényt a kor magyar tudományossága még nem, vagy csak alig ismerte. (Ehhez az elnevezésbeli tévedéshez hozzájárult a török alóli felszabadulást követően a budai kamarai osztrák adminisztráció, amely valamenyny katolikus délszláv menekültet katolikus rácnak nevezett, noha a magyar nyelvben a rác elnevezés eredetileg kizárólag Szerbia – Rascia, Raška – lakóit jelölte.) A rác elnevezés olyannyira elterjedt néhány hazai, egyértelműen horvát etnikai területről származó katolikus népcsoport körében, hogy már magukat is magyarul (sőt, horvátul is!) rácnak nevezik: a tökölieken kívül a Dusnok és Bátya környéki horvátok is alkalmazzák magukra, noha ők bizonyíthatóan Szlavóniából érkeztek, amit nyelvjárásuk is igazol.

A rác elnevezés mögött sokszor az újabb magyar tudomány sem „találja meg” a délszláv népesség tényleges etnikai hovatartozását, illetve a rácot csak a szerbekkel azonosítja. Molnár Antal kitűnő könyvében (*Katolikus missziók a hódolt Magyarországon I, 1572–1647, Bp., 2002*) teljes joggal mutat rá a fenti álláspont tarthatatlanságára: „A magyar történetírás a korabeli terminológia (a „rác” elnevezés) alapján a hódoltság délszlávokat meglehetősen leegyszerűsítéssel szerbeknek tartja, a differenciáltabb kép kialakításának igényét pedig a forrásadottságok okozta áthidalhatatlan nehézségekre való hivatkozással hárítja el.” Molnár jogosan emlegeti fel, hogy az egyháztörténeti kutatások már évtizedekkel ezelőtt igazolták, hogy a katolikus vallású délszláv betelepülők horvát etnikai területről, Boszniából, vagy egyenesen a törökök által megszállt horvátországi területekről érkeztek Magyarországra.

Tekintettel arra, hogy a magyarországi horvát népcsoportok a horvát anyamemzettől elszigetelten éltek évszázadokon át, eredetükre vonatkozó hiteles emlékeik nem maradtak, horvát nemzeti szellemű nevelést pedig a XIX–XX. századi Magyarországon egyáltalán nem kaphattak, akárcsak Romániában a moldvai csángók. A szocialista korszakban a hazai „szerbhorvát” iskolákban pedig egységes délszláv szellemű nevelés folyt, s csak az utóbbi húsz évben nyílt lehetőség a hazai horvát népcsoportok számára, hogy megismerhessék valódi származásukat, s hogy tudatosuljon bennük: három-négy évszázaddal ezelőtt a horvátságból szakadtak ki, s otthon maradt (Horvátországban és Bosznia-Hercegovinában) rokonaik ma is horvátnak vallják magukat.

E számunk szerzői

Bába Szilvia (1980) – PhD-hallgató, Budapest

Balázs Géza (1959) – nyelvész, néprajzkutató, egyetemi tanár, Budapest

Biacci Mónika (1975) – tudományos segédmunkatárs, Szeged

Blazetin István (1963) – író, irodalmár, Pécs

Botos Ferenc (1949) – középiskolai tanár, Budapest

Bozók Balázs (1981) – közgazdász, Koppenhága (Dánia)

Buda Béla (1939) – orvos, pszichiáter, Budapest

Cserna Csaba (1947) – villamosmérnök, szoftverfejlesztő, Frankfurt (Németország)

Derzsi Pál (1954) – tanár, Székelyudvarhely (Románia)

Dittrich Panka (1966) – textiltechnikus, Győr

Egry Artúr (1953) – költő, gépészmérnök, Budapest

Erdélyi István (1931) – régész, történész, Göd

Erdélyi Tea (1974) – szociológus, Esztergom

Fittler Áron (1987) – irodalomkutató, PhD-hallgató, Ószaka (Japán)

Gaál Zoltán (1934) – zeneszerző, Åsarp (Svédország)

Gál Erika (1973) – biológus (archezoológus), Újlengyel

Guti Karina (1995) – középiskolai tanuló, Pilisborosjenő

J. Hahn Zsuzsanna (1979) – fordító, műfordító, Halásztelek

Harman Miklós (1972) – bolgarista, műfordító, Budapest

Hegedűs Imre János (1941) – író, irodalomtörténész, Budapest/Bécs

Hlavacska András (1989) – egyetemi hallgató, Budapest

Hollós Judit Katalin (1982) – nyelvtanár, műfordító, Budapest

Kakasy Judit (1955) – filológus, könyvtáros, Budapest

Kállay Kotász Zoltán (1969) – író, szerkesztő, Budapest

Kántás Balázs (1987) – költő, műfordító, PhD-hallgató, Budapest

Kántor Gyöngyi (1983) – mentőszolgálat: betegfelvevő, Dunaújváros

Kertes Gábor (1974) – műfordító, informatikus, Budapest

Kicsi Sándor András (1957) – nyelvész, esszéíró, Budapest

Komán Zsombor (1993) – önkéntes színész, Brassó/Sepsiszentgyörgy (Románia)

Kovács katáng Ferenc (1949) – író, költő, műfordító, Oslo (Norvégia)

Kőszegi Mária Anna (1980) – informatikus, Olaszfalu

Liszói Gyuricza József (1935) – nyugdíjas, Nagykanizsa

Maretics Erika (1961) – HR-referens, Budapest

Merenics Éva (1982) – kisebbségkutató PhD-hallgató, Budapest

Móritz Mátyás (1981) – szabadúszó, Budapest

Nagy István Paphnutius (1962) – költő, műfordító, Tata

Novotny Gergely (1925–2003) – író, költő, zenetanár

Ormay Tom (1934) – pszichológus, filozófus, műfordító, Budapest

Pál Marianna (1964) – PhD-hallgató, Budaörs

Pallag Zsuzsa (1917–2010) – szobrászművész

Radnai István (1939) – költő, író, Budapest

Sebestény-Jäger Orsolya (1969) – lelkespedagógus, Budakalász

Sokcsevits Dénes (1960) – történész, Budapest

Sonyovszki László (1966) – takarító, Üröm

Stonawski József (1948) – nyugdíjas vas-munkás, Martfű

Szepes Erika (1946) – irodalomtörténész, író, Budapest

Szűk Balázs (1960) – költő, tanár, Debrecen

Tóth Dániel (1991) – egyetemi hallgató, Jászszentandrás

Varga Nóra (1970) – pénzügyi szakember, Győrújbarát

Vida Bianka (1990) – document controller, Pétfürdő

Virágh László (1939) – zeneszerző, művészeti vezető, költő, Budapest

Vörös Rózsa (1993) – egyetemi hallgató, Keszthely

Wehner Tibor (1948) – író, művészettörténész, Budapest

Zentai Eta (1938) – nyugdíjas könyvtáros, Budapest

Műhelyünk tája

„Ahogy a valódi libanoni cédrusok hegytetőre vezető úton érhetőek el, Csontváry cédrusainak azonosítása, specifikálása fokozatok révén lehetséges. A cédrus (Cedrus) a tűlevelűek (Pinopsida) osztályában a fenyőalakúak (Pinales) rendjébe, a fenyőfélék (Pinaceae) családjába és a vörösfenyőformák (Laricoidae) alcsaládjába tartozó növény-nemzetség.” (Kicsi Sándor András)

„A szék Bethlen Kata számára már nem pusztá tárgyként funkcionál, státusszimbólummá válik: Marosszékről származik, második férje neve Széki Teleki József, ezek pedig a székhelyhez kapcsolódnak, amely a legfőbb társadalmi méltóság, a gróf(nő) helye. Ezután kulturális szimbólum lesz belőle, mert azáltal, hogy kihímezi a karosszéket, elsajátítja azt, művészi alkotássá alakul, a szövegrészben pedig Isten ítélőszékeként jelenik meg, mert tőle várja az ítéletet gyermekeiről.” (Vida Bianka)

„Botos Kata mindezt hihetetlen nagyvonalúsággal és férfiakra jellemző bátorsággal ömleszti elénk. Nem törekszik irodalmi kimunkáltságra, nem csúri-csavarja a szót, nem merevedik bele semmilyen stílusirányba, emiatt sehol sem válik modorossá.” (Hegedűs Imre János)

„Története során az ember a hangot, illetve a hangokból szervezett tiszta érzelmű éneket valójában csak »ellopta«, önmagára ferdítette, hogy egyre bonyolultabb, absztraktabb gondolatai számára hordozó közeget találjon. Ennek az »eszközzé válásnak« az útját kutatta (a jelenből elindulva visszafelé) Novotny...” (Kállay Kotász Zoltán)

„Pallag Zsuzsa szobrászata – szellemi eszményeiből és stilisztikai kőtödéseiből eredeztethetőn is – alapvetően emberközpontú szobrászat, amely a XX. századi magyar plasztika Ferenczy Béni és Medgyessy Ferenc nevével és művészetével fémjelzett, oly erőteljes figuratív, realista áramlatához kapcsolható.” (Wehner Tibor)

Ára: 800 Ft. Előfizetés: 6000 Ft.

Előfizethető személyesen valamennyi postán és a kézbesítőknél, a Magyar Posta Zrt.

(1) 303-3440-es faxszámán, a hirlapelofizetes@posta.hu e-mail-címen,

valamint a szerkesztőségben.

A Napút elérhető az interneten: <http://www.napkut.hu>

Számlaszám: OTP 11713005-20381185

A folyóiratot támogatói:

Nemzeti Kulturális Alap

EMBERI ERŐFORRÁSOK
MINISZTERIUMA